

Túri Béla emlékének

*Egy nemzetnek, amely nem érzi
magában a messiási szenvedélyt,
az a végső, hogy elpusztuljon.*

Papini.

ARADI ZSOLT

ÖT ÉJSZAKA

BUDAPEST

A «VIGÍLIA» KIADÁSA

1936

BEVEZETŐ.

Ez a könyv nem akar mást, mint lehetőség szerint hűen bemutatni a magyarság és a dunai népek helyzetét, vágyait, tipikus alakokon keresztül. Hogy az igazsághoz hű maradjak, minden eltitkolás és elhallgatás nélkül vissza kellett adnom a beszélgetések eredeti tartalmát, még ha azok sokszor kellemetlenek is. Ezek a beszélgetések mind megtörténtek, s azért adom így közre őket, mert a valóság elhallgatása, önmagunk illúziókba ringatása bűn volna. Az csak természetes, hogy *nézetemet egyik beszélőnek, még a magyarnak felfogása sem tükrözi vissza*, csak a helyzetet akartam bemutatni, kiélezett alakokon keresztül.

A . Zs.

Mikor megkapta a tízéves érettségi találkozóról szóló értesítést, nevetségesnek tűnt előtte már az első pillanatban, hogy elmenjen és foglalkozzék vele. Egy percre felmerült ugyan benne a kétség, hátha sértésnek fogják fel s még jobban megerősödik az emberek egy kis csoportjában, kikkel hosszú időkip együtt élt, hogy gőgös, elzárkózó, fejük felett is elnéző s íme tíz év alatt a sikerek csak rontottak rajta. Valójában pedig ezúttal nem gőg, nem is a tömegnek szóló lenézés volt ennek az elhatározásának oka. Már régóta szégyenkezés fogta el, ha a maga kis ügyeire gondolt, utálta, megvetette azokat, akik mindig a maguk kis problémáskáival vannak elfoglalva s így rémülten menekült attól, hogy önmagából bármit is megmutasson, hogy a maga ügyét a világ és a nagy események fölé tolja. megszokta gyermekkorától kezdve, hogy nem használ, ha panaszkodik és ha sír. El nem felejtí soha, hogy mikor gyermekszívében a sóhajtások megkezdődtek,

odakint az ablak alatt gépfegyver kezdett ropogni és hirtelen elnémult benne minden kis, egyéni vágy.

Mások elérzékenyülnek, ha érettségi találkozóra gondolnak, ő kicsinyesnek nézi az egészet és sokkal messzebbre nézett, nem akart leszállni abból a távlatból, melybe régóta beállította magát. Titokzatos áramok vitték és nem akart ezeknek az áramoknak ellenállni. Ha történt valami a világban vérében, agyában, idegeiben, gyomrában érezte. Talán senki barátai közül úgy nem élt együtt a látható és láthatatlan eseményekkel, mint ő.

Most, hogy a tízéves találkozóra hívták — a figyelmeztetés már hónapokkal ezelőtt megjött — egészen másra gondolt. Másokkal akart találkozni. Tíz év kevés idő, kis spácium. Akikkel együtt ült a padban, azokról tudja merre vannak, tudja róluk, hogy filiszterek, jók, kedvesek, rosszak, elbuktak, de nem szakadtak ki az üvegbura alól, a kis ország langyos légköre csapkodja őket, nem törték át (nem is kísérelték meg) az üvegfalat; — érdektelenek, gyszínűek, az ő számára nem jelentenek semmit...

A fényképei között keresgélt, régi összedobált, megsárgult képeket szedett elő, mindig kereste, szerette az emlékeket és így a képek között hirtelen kezébe akadt egy tabló, ahonnan furcsa, ismerős arcok tekintenek rá s ha az emlékezés nem is váltott

ki tiszta hangokat egy-egy arc rezonanciájára, de mégis érezte őket s a gyermekség titokzatos mohóságával ezek jobban beléágyazódtak, mint akik most találkozóra hívták.

A hegyek közötti város elemi iskolájának negyedik osztályáról van szó. Középen ül az igazgató és a tanító. Mellette a két legjobb diák és körülöttük sorsok, arcok különös tömege. Ezekkel élt együtt azokban az időkben, melyek kitörülhetetlenül rányomták bélyegüket lelkére. Ezek az idők változtatták át és adtak irányt sorsának. És most itt vannak előtte azok, akiket egészen biztosan ugyanígy formált meg, vett kezébe, gyúrt össze a sors. Lent, erre a kis fiúra emlékszik, a forradalom kitörésekor a leggyűlöltebb ellensége volt. Mikor az első gimnáziumba kerültek, elvitte irkáit, könyveit, «mert most már szabad, most már mindaz a szegényeké lett, ami a jómódúaké volt.» Dühös, keserű arca van ennek a kisfiúnak és a mögötte ülőről is tudja kicsoda. Egy szelíd német mérnök szabályos gyermeke. Az arca, ruhája olyan most, mint weimári, dresdai, vagy a hamburgi kisfiúké. Az igazgatótól balra a szlovák hentesmester fia. Az arcán ott ül a nyugodt, magabiztos kifejezés, a fiú tudta már akkor, hogy mennyi a vagyona és jobban beszélt szlovákul, mint magyarul. A fa árnyékában egy

lázadozó fekete fiú áll. A honvéd gyalogezredhez beosztott román katonatiszt fia. Minden órán megrották, ő volt a legjobb tréfa-csináló. Zöldeskék szemei izgatottan, megállíthatatlanul ugráltak. Leányok is vannak a képen. Íme itt ül a törvényszéki bíró kislánya, ki együtt járt velük. Félig biztosan, félig zavartan néz a lencsébe. Két hosszú copfját kezében tartja. A szemében az a kedves, végtelenben néző sugár, amely azóta is mindig tetszik másokon is.

Vájjon mi lett ezekkel? ötven irányból jöttek (körülbelül ennyien voltak az osztályban) és ki merre kötött ki? A gyermekjáték öröme, a hancúrozások, az első élmények, a forradalom, a páncélvonatok, a gyilkosságok, az akasztófák, a zavar megmaradt-e bennük és hová hajtotta őket? Merre? Milyen furcsák, érdekesek a gyermekarcok. Aki itt ül a jobb szélen a második sorban, olyan mint egy felnőtt terrorfiú, amilyeneknek csak fényképeit ismeri a kommün utáni képeslapokból. S aki mellette ül elgondolkozó arccal, állát kis, vékony könyökére hajtva — most biztosan tanár.

És így fogamzott meg benne egy lehetetlen gondolat. Ezek közül fog keresni barátokat s mindent elkövet, hogy összehívja őket. Hirdetéseket adott fel négy ország lapjaiban. Kérte, jelentkezzenek

azok, akik 1918-ban végezték a hegyek közötti kis város elemi iskolájának negyedik osztályát s akiket a költői nevű igazgató s a tizennégy gyermekes, kiaszott, kedves tanító tanítottak. Négy hónapig mentek széjjel a hirdetések négy ország lapjaiban. Olvashatták Bukarestben, Prágában, Budapesten és Bécsben is. És négy válasz jött rá.

Ők ülnek itt most négyen tizennyolc év után az éjszakai Dunaparton és furcsán, kényelmetlenül érzik magukat. Ötven közül négy akadt, hogy a többi merre van, nem tudni. De a kaland hajtotta valamennyit és szemükből kicsillog a bizalom is, az érdeklődés. *Franciául beszélnek.* A román katonatiszt fia, kinek apja akkor ott szolgált a hegyek közötti kis város garnizonjában, mert büntetésből helyezték át sok társával együtt az erdélyi havasokból. A fiú arca a régi maradt, haja zsírosan fekete, mozdulatai gyorsak, kereskedő Galacban. Itt ül a német mérnök fia. A család huszonöt évvel ezelőtt jött Breslauból a városba, a fiú középtermetű és természetesen szőke, ugyancsak természetesen átvette apja üzemét. Természetesen ott vannak a szája mellett és az arcán a vágások s csak a feje búbján van haj. És eljött a törvényszéki bíró leánya is. Őt nem kellett nagyon keresni, az első szóra meg-

jelent, érdekelte a dolog, öntudatos szlovák volt, szép maradt, de kemény és csontos és kétszer elvált. A negyedik, aki eljött, szintén rajta volt a képen, azon a képen, melyet négy hónappal ezelőtt nézegetett, de nem vette észre ott. Most megkérte; mutasd meg magad. És a szerb katonatiszt akkor, mert ő volt a negyedik, egy hegyesfejű csontvázra mutatott, akit hülyének gondolt tizenhét évvel ezelőtt mindenki. Nem is számított, ezért is elfelejtette és most itt áll előtte civil ruhában a friss és ruganyos alak, mély szemekkel, kemény vonásokkal az arcán s már éppen meg akarják fejteni a rejtélyt, mesélni kezd, hogyan jutott el idáig, — mikor a zenekar ismét rákezd valamire.. .

A tömeg nyüzsg a Dunaparton, kora nyár van, ember ember hátán tolong, a Duna sejtelmesen suhan tovább, az állomásra most érkezik be a hajó, kigyúlnak az összes lámpák, az autók rohanni kezdenek, az élet még jobban felfokozódik, a szomszéd kávéházakban is megszólalnak a zenekarok, ismerősök üdvözlik egymást és a különös hangzavarban, melyre némán borul a fekete ég tele felhővel (holnap esni fog), ott ül egymás mellett és egymással szemben öt idegen. Miért jöttek össze, nem tudják maguk sem. Érzik, hogy van mondanivalójuk egymás szá-

mára. És azt is érzik, hogy miért ülnek a *Dunaparton*. Idejük rövidre szabott és amikor az újságokat olvassák, néha ellenségesen néznek egymásra. *Franciául beszélnek*. A román katonatiszt fia, a szlovák bíró leánya, a szőke német mérnök és a macedónok elleni véres harcokban megedzett szerb katona, akiket összehívott ő, (egy félbolond), hogy mondják el egymásnak azt, amit *szeretnének*.

A tízéves találkozó oly messze van. Ha rájuk gondol, akikkel együtt ült azokban a padokban, még kicsinyesebbnek tűnik az a világ. Itt nemzetek, sorsok, életek kavarnak. Most épp arról kezdenek beszélni, hogy holnap esni fog. A közömbös téma száz apró részre bomlik, mindegyik szeretné másképp elmondani, az egyszerű szavakban ott izzik már, ott feszül az öt különböző robbanás. Az örök emberi témán keresztül akarnak eljutni egymáshoz, szeretnének percek alatt mindent tudni, megfogni, érezni. Sok minden nem engedi őket és ezt tudják, elhallgatnak, a feketekávés csészék összegyűlnek eléjük, a bor sem segít, nem használ semmit. A zene játszhat melankolikus és pattogó ütemeket, a mai nap eredménytelen, elveszett számukra, holtfáradtan merednek a vízre és öt idegen ember a Duna mellett udvariasan búcsúzik a legszebb francia szavakkal és reméli, hogy holnap találkozni fog...

Másnap délelőtt már ott állottak ismét a Duna-parton, most a parlament előtt s ő azt várta, hogy a «lenyűgöző» látvány dicsérő szavakat fog kicsalni társaiból. Természetesnek vette, bár még nem ismerte Őket, de így tanulta a tankönyvekben, prospektusokban, előadásokon és később igazat kellett adnia azoknak, akik megmagyarázták, hogy még ez is «liberális csökevény» volt benne. A dolgokat nem tudta kellő értékére leszállítani, sokat várt. A parlamenttel szemben úgy viselkedett, mint annak építői, mint a millenium-kor magyarja.

A társak ma frissek voltak, de egyelőre gúnyosan nézték az épületet. Kedve lett volna bemenni velük s megmutatni a hatalmas üléstermet, a kis tárgyaló szobákat, a kellemes büffét, a csodálatosan kiegyenlített hőmérsékletű folyosókat, de nem jött hang ki a torkán.

A szlovák leány kezdte el.

— Mindenki tudja, de maguknál kevesen merik kimondani, hogy a magyar parlament a világ egyik legszenzációsabb találmánya. Csekély magyar tudással olvashattam, hogy angol képviselők jártak maguknál és bizony sajnálnom kellett őket. Ti szegény csalódtok Honourable M. P.-k., ti azt gondoljátok kísérőitek dicséretes magyarázgatása után, hogy itt ugyanaz történik, ami nálatok Lon-

donban. Beszéltek nektek az angolszász és a magyar alkotmányeszmény hasonlatosságáról és a magyar demokráciáról. Emlegették a Magna Chartát és az Arany Bullát. Előcítálták a magyar parasztot, aki «halálíg» alkotmánytisztelő és azután elhozta benneteket a szép nyüzsgő terembe (szépnek képelem), ahol az elnök csönget, a miniszterek javaslatokat nyújtanak be, a képviselők beszélnek. «Hiszen itt minden rendben van» — gondolták biztosan az angolok és nyugodtan mentek vacsorázni a Ritzbe.

— Pedig mi jobban tudjuk, hogy mi van ebben a magyar parlamentben. Tizennégy évvel ezelőtt nyílt szavazással bejött egy többség, ez a többség a mai napig uralkodik még az országban s azt hiszi, hogy a világ végéig így fog tartani. Nem beszélek most személyekről, hiszen ettől még valamennyien úriemberek lehetnek, csak nézem sokszor a képeslapokban megjelenő arcéleket s onnan nyugodt, kerek arcok mosolyognak rám. Ez a kerektség, gömbölyedség úgy látszik fő jellemvonása a maguk állandó kormányzati oldalának.

— Bocsásson meg, de úgy beszél, mintha Prágában valamivel jobb volna a helyzet. Pedig én is látok valamit. A prágai parlament nem egyéb a közönség számára való játéknál. A vitát a bizottságokban és a háttérben rendezik meg s mire valami a parlament

elé kerül, már régen elintéződött. A csehszlovák képviselőházban ezért nincsen olyan izgalom. Mert teszem fel például, ha a kormány egy olyan javaslatot nyújt be, melyből az ellenzék és mások is úgy látnák, hogy túlságos hasznot biztosít valamilyen érdekeltiségnek, a pártok megbízottai jelentkeznek a kormánykoalíció megbízottjánál és megindul a licitálás. Annyit kap, amennyit ígér. Nem így van? A bizottságokban a melléktermékben, kis konventilikumokon az elnöki és titkári szobák íróasztala körül folyik a vita s ebből a közönség nem lát semmit. A közönség azt hiszi, micsoda elvi viták folynak odabent! S ha valaki nem szokott hozzá ehhez a tónushoz, ha egyenesen neki akar vágni a problémának — csak mosolyognak rajta. Mi németek nagyon jól érezzük ezt.

— Hát nem természetesebb, — vágott közbe most a magyar, — ami nálunk történik. Igaz, hogy a képviselőink mosolyognak, de végzetes tévedés volna azt hinni, hogy ez az uralmon lévők sajátja. A többség nevetése fölényes, sokszor lenéző, megsemmisítő valami. De mi már ilyenek vagyunk. A magyar parlamentet egy másik mosoly is körül lengi. Évtizedek óta mindenki igyekszik itt joviális lenni. Nem egyszer látni, hogy vidáman sétálnak karonfogva, hogy csak a világért ne vegyék komo-

lyan az egész komédiát! Hát nem becsületesebb komédiának vallani ebben a zúr-zavaros világban egy megoldatlan problémát, mint odaállni a nép elé és «demokráciáról» zengeni neki? A magyar képviselőháznak *háromféle* mosolya van. Az első a többségé: ez, elismerem, sokaknak vértforraló kuncogás. A második az ellenzéké. Az ellenzék kínjában nevet, mert mást nem csinálhat. Szavának súlya nincs, senkit meg nem buktathat, tehát azzal üti el zavarát: hogy visszanevetgél. «Nagy kujonok vagytok ti, de mi is vagyunk ám olyan kujonok», ez a lelki megalapozódottsága kacsingatásuknak. A harmadik mosoly a folyosókon és a büffékben játszódik le, ez valamennyiüké. Ennek a nevetésnek értelme a legizgalmasabb. «Bolondság az egész» azt jelenti. «Nem érdemes izgatni magunkat.» Egy korsó sör, egy fél liter muskotály és elő a jó történetekkel. «Jó magyar emberek vagyunk, vagy mi a fene. Hogy is volt, mikor annak a szép asszonynak. ..?»

Még mindig nem látják tisztán, miről van itt szó, lépett közbe most a szerb katonatiszt. Nem tapintanak rá a lényegre. Keményen kell szembenézni a problémával. Sétáljuk csak ismét körül az épületet. Én már jártam itt, sőt voltam benne is. Gyönyörű a kilátás a Dunapart és a térség felé. Középen a hatalmas kupola és mellette a két Ház

csarnokának lapos teteje. Tornyok, kiugrók, erkélyek, árkádok, ablakok, kapuk romantikussá teszik az impozáns, felemelő látványt. Odabent először a kupolaterem fogad. Lenyűgöző alkotás. Ugyanígy a két ülésterem. A tanácskozó szobák, folyosók, könyvtárak s a falakon a címerek mind egy dolgot magyaráznak. Ez az épület *egy nagy birodalom tanácskozó-testületének* épült. Külseje, belseje arra való volna, hogy itt a Duna útjának közepén megállítson egy percre magyart és idegent. Nemzetek találkozóhelye lehetett volna. Magyar, szlovák, román, német, horvát és rutén nyelven hirdethette volna a kupola-csarnok, hogy a birodalom népei itt adnak egymásnak találkozót. Úgy-e a jobb magyarok így gondolják?

— Milyen kár, hogy nem érezte egy Hlinka, Pasics, Stefanik, vagy Kramár, mint ahogy nem tudta Pop-Csicsó és Vajda-Voevod sem — szólt közbe a magyar.

— De épügy nem érezte át a magyar félszázad két irányítója, a két Tisza sem, — dörmögött bele a román kereskedő.

— Az épület így puszta, üresen és ideál nélkül maradt, — folytatta a szerb. — Egy lakóház betölti hivatását, ha vackot ad a testnek, egy középület meghalt, ha kiköltözik belőle a szellem. A magyar

parlamentből eltávozott a lélek. A kupolák megmaradtak, a freskók virítanak, a szőnyegek bodrosága nem veszített fényéből, a bentlévők pedig megéreztedek az üres képtől, a kupolákból rájuk boruló boltívek elvakították őket.

— A Kárpátoktól le az Adriáig... ami ma már nem egyéb stílusgyakorlatnál. Fenhéjazók és gősösek sokat képzelnek magukról — szolt ismét közbe a szlovák leány.

Éppen akkor haladtak el lassan az első számú kapu előtt, ahol ott állt a hatalmas portás, gyönyörű díszruhájában, mert ülés volt s egymás után jöttek ki s be a képviselők, újságírók, látogatók. Az alabárdos örök, mintha oda cövekelték volna őket, úgy álltak. A rendőr minden jobban öltözött úrnak szalutált.

— Na úgy-e? — folytatta a leány — nagyságos és méltóságos képviselő uraknak hiszik magukat, mikor a békebeli épületben, békebeli ruhában, a békebeli portás köszön nekik. Odafenn is biztosan előkelő az atmoszféra. El tudom képzelni, hogy hogyan szaladgálnak az altisztek.

— Ne folytassa, elmondom tovább, — folytatta a magyar. — A karzatra feljött emberek kérvényeket nyújtanak át és jegyet kérnek, az újságírói karzaton

megjelenik a sajtó és egy-két külföldi újságíró is. A gyorsírók szorgalmasan jegyeznek és megörökítenek minden gondolatot. Nem tagadom, nem szépittem: Elfogja őket önmaguk fontosságának tudata, az épület rájuk nehezedik, a kupola alatt azt hiszik, hogy az egész Magyarország oly nagy és cselekedeteik furcsaságát nem veszik észre. A békebeli folyosókon, a békebeli teremben, a békebeli csillár alatt lélek nélküli a terem, a Potemkin-üléseken a múlt nagy dicsőségeire hivatkoznak s nem vesznek valamit észre.

— Azt — csapott le a szerb, — hogy itt nem sokára egy új Görögország születhetik meg, olyan, mint a mai Görögország. Tudvalevő, hogy a mai Athénben is van Akropolis, Pantheon és Niké Apteras szobra. Sőt az embereket Likurgosnak, Platónnak, Periklesnek hívják és a régi görög betűkkel írnak... És mégis *ez már nem a régi Görögország*. Hellas nincs többé. Csak egy államterület van a helyén, ahol az emberek laknak, születnek, élnek, nemzenek, szülnek és meghalnak.

— Engem nem érdekel a maguk problémája. Ez belső szekréciós ügye egy nemzetnek — vágott rá a szlovák.

— Nem baj, csak beszéljünk róla. Elmondom magam, amit nem tudnak még. A háború után új

alakulat fejlődött ki a régi Tisza-féle rendszerekből. Valójában okos ember volt, aki ezt kitalálta, mert alapos és mélygyökerű. Most milyen nehéz változtatnunk! Milyen nehéz kicserélni mindent! Ha valaki az emberek rossz lelkületére, rossz szokásaira számít, ebbeli nézetében csalódni nem fog soha. Ez a rendszer pedig ezt tette. Ideálokért, egy nemzetért nem lehet úgy küzdeni, hogy munkatársaimat a választási reverzálisokkal és a választási költségek váltóival tartom a magam számára és nem az országnak kordában. A magyar parlament a világ legszenzációsabb találmánya volt. Ha akarom fehér, ha akarom fekete. Demokrácia népnek, diktatúra a konszolidációnak.

A német már nem bírta ezek után. Haragosan nézett körül és megkockáztatta a veszélyes kérdést.

— De hát miért nem tesznek valamit, hogy megváltozzon a helyzet. Ha csak ennél a kritikánál marad, ez egyszerű nemzetgyalázás! Nem késlekedem kimondani.

— Ne féljen és ne izguljon, — szólt közbe a román kereskedő. Ha én elkezdem mondókámat, még jobban felháborodnak. Vonatkozik ez a sok szép dolog mindenre. *Az összes középeurópai és keleteurópai képviselőházakra.* Ez nem magyar nem-

zeti hiba. A lényeg ott van, ahol kollégánk találta meg.

Zavartan mutatott rá a szerb katonatisztre, kinek a nevét még nem tanulta meg. Tizennyolc év alatt elfelejthette.

— A magyarok hűtlenek lettek — folytatta — egy ideálhoz. Ennek az épületnek egy birodalom találkozóhelyének kellett volna lennie. Most kong az ürességtől s késő bánat megtölteni tartalommal. Vagy csak nem képzelik, hogy mi itt a Dunaparton elhatározzuk és megalakítjuk az új dunai parlamentet? Hiszen még azt sem tudjuk egymásról, hogy tulajdonképpen mit gondolunk? Csak egy-két, szinte tréfás megjegyzést mondtunk el erről a nagy házról, melyről csodálom, hogy nem süllyed. Ugy látszik, jól van megépítve. Nem csaltak el a pénzből, mikor készült...

A nap erősen sütött, innen a legszebb a Dunapart. Távolról a budai hegyek úgy néznek a sétálóra, mintha mögöttük a hegyláncolatok hosszú sora terülne el; a villák ezrei csalogatnak és mindent betetőz a sziget. Lassan arra felé haladtak. A parlament másik oldalán Tisza István szobra állította meg őket.

— Olyan ez a szobor itt — mondotta a szlovák

leány, — mintha az egész múlt korszakot jelképezni akarná. Pedig maguknak mérhetetlenül sokat ártott ez az ember. Lehet, hogy egyénileg hajlíthatatlan volt, de — azt mondja apám, ki ismerte még, — hogy azonosította magát az állammal és mikor ő eltörött, az államban is elpattant a legfontosabb ér. Tisztelik maguk?

Válasz nélkül sétáltak tovább a virágárosok, koldusok között, jobbra pedig a Lipótváros zsidó ifjúsága tenniszezett a hatalmas pályákon.

— Még a zsidókról is beszélni fogunk, — szólt most a román. — En nem teszek lakatot a számra. Tudja, hogy egész családom Cuza híve volt?

Válasz nélkül mentek most is tovább, de a román kereskedő nem állhatta meg ismét.

— Amerre járunk, tulajdonképpen kikötő. Látom a raktárházakból és a part fekvéséből. És mégis milyen kevés a hajó... Meg sem állanak talán Budapesten? Vagy ki sem rakodnak. Vagy nem visznek árut?

A magyar most már biztos volt benne, hogy a beszélgetés eredményes lesz. A sebek felfakadtak, a vita megindult, arról fognak beszélni, amiről kell. Este, bármi történjék, a sziget nyugalmasában valaki elkezdí történetét. Azután jöjjön a többi.

I.

Este a Margitszigeten ültek és elfelejtették a délelőtti incidenst. Mintha társai szegyeitek volna magukat a sok kritikáért, úgy ültek meghatódottan és csodálkoztak. A sziget pedig árasztotta magából a hűvös illatokat, körülfonták őket, mintha nem is élnénk az időben, a hegyek, a Duna és a fák. Mintha nem is e világról valók lettek volna és az éjszaka eltakarta még azt a kis valóságot is, melyből rájöttek, hogy mit akarnak. Senki sem figyelt rájuk, mindenki ment a maga útján, a remegő levegőben a sétálók valami ismeretlent kerestek s így volt ez mindig, mióta áll a sziget.

Úgy látszik a fiatal asszonyra volt legnagyobb hatással a mai délelőtt és este, mert alig, hogy befejezték vacsorájukat s a közömbös dolgok elmaradtak hátuk mögött, ő kezdett beszélni. Mikor neki fogott, tudták, hogy bizalommal hallgatják majd és hogy beszédje kitölti az éjszakát. Egy női sorsot és egy egész nemzet sorsát akarták rajta keresztül látni.

— Mikor maga ott állt a vágón lépcsőjén 1919 augusztusában, — fordult a magyar felé a leány, — még nem gondoltam, hogy ennyire át fogok változni. Maguk akkor százan és százan nekiindultak és elhagyták a várost, mert mint mondták, nem akarják

letenni a hűségesküt s bizony egy kicsit lenéztek bennünket, akik itt maradtunk a biztosban, míg maguk mentek az ismeretlen felé. Emlékszik még rá ugye, hogyan maradtunk ki a piarista gimnáziumból, mert a legionáriusok és a hatóság bezárták? A nagy épület, évszázados gyönyörű barokk, üresen állott, előtte gúlákba rakták a fegyvert a Franciaországból, Olaszországból és Oroszországból érkezett legionáriusok. Nekem nem tetszett az egész. Az apám 3 törvényszék bírása volt, odahaza magyarul beszélünk s mert a nevünk egy kicsit szlovákosan hangzott, senkinek se jutott volna eszébe, hogy minket szlovákoknak tartson. Legalább is így gondoltam én. Az anyám pedig magyar. Olyan magyar, mint az itteniek közül kevesen. Csak később jöttem rá, hogy mi mindennel kellett apámnak megküzdnie. Igazságos ember volt, *nem túrta az elnyomást*. A szlovákokkal mindig szlovákul beszélt. És ezért — később mondotta el — pánszlávnak tartották. Legalább is barátai a szlovák intelligencia köréből kerültek ki, olyanok leszármazottai, akik negyvennyolcban harcoltak már a magyarok ellen. — Egyszer ott álltam tizenegy évemmel és nem gondoltam semmire, csak én is sajnáltam magukat, hogy elmennek. Miért kellett ennek az egésznek, ennek a szép együttlétnek megszakadnia? Azt

tudja még talán, hogy szemben laktunk egymással, a maguk háza kicsit feljebb állott s felkiabáltam, ha nyitva volt valamelyik ablakuk, vagy az erkélyajtó, hogy magát mennyire szerettem és hogy maga milyen szép fiú. Most mosolyogjon rajta, de el kell mondanom, mert hozzá tartozik az igazsághoz.

— Azután elment a vonat... A maguk transzportja negyvennyolc kocsiból állott s engem beadtak a szlovák gimnáziumba. Egy ideig odahaza súlyos vitáink voltak! Három hónappal ezelőtt apámat, akit a magyarok pánszlávizmussal vádoltak a csehek megbilincselve vitték Therezienstadt-ba túszként, hogy a betörő vörösök vandál kedvét megfékezzék. Minálunk is házkutatásokat tartott naponta a hatalom. Hiába voltunk jóban azelőtt a «pánszláv» körökkel, a tót nemzeti tanács vezetőivel, az első idők súlyosak voltak nagyon. Anyám kardoskodott, hogy menni kell. De apám, mintha felébredt volna benne valami, azt mondta, hogy itt marad. Itt marad azon a földön, ahol apja, nagyapja, dédapja élt, ahol a temetőben sírjaik állnak. Itt kell maradni azon a földön, amellyel a család történelme össze van kötve. Nem tudja nélkülözni a hegyeket, a vadul rohanó folyót és — mondotta, biztos benne, hogy belátják, ő nincs ellenük. A bíró, mondotta apám, nem nemzetiség szerint ítél, hanem az igaz-

ságot keresi. Anyám akkor így felelt: «Mit szoltál hozzá, mikor a törvényszék homlokzatáról lelőtték, legépfegyverezték a magyar címet?» Most egy másik állam nevében fog ítéletet hozni — felelte. Olyan mindegy, hogy milyen névvel jelöli meg az ember azt az állami rendet, amelynek megbízásából a renitens embereket meg kell fékeznie.

— Így azután én ott maradtam a szlovák gimnáziumban. A felsőbb leányiskola épületét alakították át egy kissé, mert a piarista épület még mindig zárva volt. És itt mentem én keresztül a legnagyobb változáson. Érdekes dolgokat kezdtek tanítani számomra. Megismertem a történelmet. Megismertem egy nyelvet, melyet idáig csak a parasztasszonyoktól és az iparosoktól hallottam, s azt hittem, hogy csak a szegény nép, az alacsonyabb rendűek beszélnek. Költőkről, írókról adtak nekünk elő. Elmagyarázták a szlovák nyelv szabályait és én mindig jobban és jobban csodálkoztam.

— A *nagy* változást az vitte véghez lelkemben, mikor egyszer apám azzal jött haza a városból, hogy letette a hűségesküt, tökéletesíteni fogja magát a szlovák nyelvben és három hónap múlva elfoglalja régi hivatalát, mint a járásbíróság elnöke. Odahaza, ettől az időtől kezdve szlovákul kellett beszélni. Szegény anyám majdnem sírt dühében. Ő is beszélt

ezt a nyelvet, de idáig csak a cselédekkel, csak a piacon és a szomszédos falukban próbálta ki, most azonban szerette annyira férjét, hogy az ő kedvéért mindent megtett, még azt is, hogy beletörte magát a szlovák nyelvbe.

— Egy szép napon kivonultunk mi gyerekek valamilyen ünnepségre, azt hiszem Hsz Jánosé volt. Megdobbant a szívem, mert ott látom az egyik emelvényen feszesen állni apámat, mikor a «Nad Tatru sa blizska»-t, «Hej slováci»-t és a «Kde domov muj»-t játsza a nagyszerű zenekar. Az elsőre melan-
kolikus lettem, most már tudom, hiszen a véremlen volt az, ami rezonált erre a szlovák énekekre. «A Tátra fölött villámlik, a mennykövek vadul csapkodnak, álljunk össze testvéreink s ha a többiek majd szétszóródnak, a szlovákok újra élnek.» Csekély szlovák tudásommal tizenegy-tizenkét éves kis fejemmel, mintha megértettem volna, miről van itt szó. Ha a többiek szétszóródnak? Szét is mentek s most mi élünk! En is itt vagyok! Azután jött a másik dal, pattogó ritmusú ütemekkel, «Hej szlovákok, egyszer még a mi nyelvünk is élni fog. ..» És ez is revelációnak, csodának tűnt előttem, hiszen én vagyok a legkiáltóbb bizonyítéka ennek, bekövetkezett ez az idő. De mondom, ezek homályos sejtések voltak, amilyeneket csak egy gyermekleány érezhet, aki

nyitott szemekkel jár a világban és mindent magába szív. Végül, ha színekkel tudnám lefesteni, fekete hangú dallam következett, a «Kde domov muj», — merre van az én hazám? Ez a dallam és ez a szöveg már a messzeségből jött, mert idegen volt, nem egészen értettem, a szövegében is voltak ugrások, de hirtelen ránéztem apámra, aki ott állt egy emelvényen feszesen, egy arcvonása meg nem rezdült. S mikor az első akkordokra rázendített a katonazenekar — lekapta fejről a kalapot — úgy állt ott, mint az azóta szétszóródott honvéd gyalogezred ezredese (Istenem, merre lehet most?), aki híres volt arról, hogy szemrebbenés nélkül tudott agyonlővetni szökevény szlovák katonákat.

— Akkor lettem én őszintén, igazán *szlovákká*. Alig egy-két hónap leforgása alatt kicseréltek. Nem tudom, miképen. A véremben megrezdült valami és elfelejtettem a maguk vonatát, az elemi iskolát, a magyar himnuszt, a piros, fehér, zöld zászlót és bevallom, nekem jobban tetszett az új szín, mert az a nézetem különben is, hogy a piroshoz és a fehérhez a kék sokkal ízlésesebb.

— Most már elmondhatom, milyen volt akkor ott a világ, mikor maguk elmentek. Arra még emlékszik, mikor a «szigeten» az elfogott tizenkét kémet és állítólagos lázadót a legionáriusok agyonlőtték és

holttestüket végighurcolták szekereken a városon. Beleborzongtunk ugye. De ma azt mondom, hogy *helyes* volt. Emlékszik arra is, hogy szegény fantaszták, kedves jó barátaink összeesküvéseket próbáltak szőni, a félreeső helyen rejtették el a gépfegyver alkatrészeit. Aztán senkit sem sajnáltam annyira, mint a Fő-utcán lévő fényképész tanoncát, akit a légionárius őrjárat egyszer fényes nappal kísért be! Nyolc szuronyos katona, egy kövér tizenhat éves kisleány! De higgye el, hogy szükség volt erre. Ha nem könyörtelenül nyomnak el mindent, ha nem mutatják meg akarataikat és erejüket, talán föl tud lángolni még egyszer az irredenta. Az emberek lassan beletörődtek a dolgokba. Itt-ott a kaszinókban, kávéházakban összejöttek még azok, akik a régi világból valók voltak. De gyülekezett már egy új társadalom, akiknek nem jelentett semmit a nagy sziklahegy aljában lévő szálloda, nem rezonáltak, ha beléptek annak kártyatermeibe, hol a maga apja, az én apám és a többi katonatiszt vívták nagy kártyacsatáikat.

— A város tökéletesen megváltozott. Amint az eszem nyílt, gondolkozni kezdtem. Honnan került elő a sok szlovák felirat, ha idáig nem volt szlovák nyelv? Honnan kerültek elő a szlovák újságok és honnan került elő ez a sok szlovák ember? Maga

persze azt válaszolná rá (ismerem talán a nézetét), hogy azok *csehek* voltak. Téved. A katonaság parancsnoka cseh, a város parancsnoka cseh volt, a gimnázium igazgatója is cseh volt, de a többi mind szlovák. Elmentek a mérnökök, bírák, tanítók, elmentek az orvosok, állatorvosok, ezeket pótolni kellett. Beszélnem kell most a légionáriusokról is. Istennem mi mindent köszönhetünk nekik! Egész lelkesedésünket, egész átváltozásunkat tulajdonképpen ők irányították. Fölállhat és ithagyhat, följelenthet és bezáráthat, kezében vagyok azért, amit most mondani fogok.

— A maguk szemében a légionáriusok hazárulók. Pedig ezek voltak azon férfiak, akik a legkülönbözőbb frontokon elhagyták az osztrák-magyar monarchia zászlaját és ezer veszély között átszöktek az ellenséghez, nem azért, hogy kényelmesen éljenek, hanem hogy harcoljanak maguk ellen. Az olasz hadseregbe lépők megkapták a bersaglieri kalapot, akik a franciákhoz szöktek: kék mundérban és baszk sapkában indultak rohamra, az orosz fronton a légionisták kucsomásan és néhányan kozák mundérban verekedtek, s volt egy nagy csoport, kiket lelkes hívek Amerikában toboroztak össze, ezeken az Unió egyenruhája diszelgett. Soha szebbet, soha érdekesebbet el sem lehet képzelni, mikor

egymás után vonultak be a különböző frontokról érkezett legionáriusok a városunkba. Elérték a lehetlent, elérték azt, amiért feláldozták családjukat, akik a maguk kezében maradtak s most itt volt a *diadal*. A Marseillaisesen kívül nem ismerek pattozóbb ritmusú indulót, mint a legionáriusokét. Ők voltak a hősök. A maguk katonái a fenti kisvárosból megfutamodtak, letették a fegyvert. Nem volt ideáljuk, a mieink tudták, hogy mit akarnak: nagy szláv testvériséget.

— Hogy az én életem közben mit csinált, elmondom azt is. Jártam az iskolába új pajtásaimmal, Kik voltak ezek? Akiket maga annakidején lenézett. A faluról jöttek be. Kicsit piszkosak voltak, zsírosak, rossz-szagúak, de csillogott a szemük. És kedvünk volt tanulni. Persze kicsit nehézkes volt még. Az igazgató, akit az iskola élére tettek, a piaristáknál nem nagyon állotta volna meg a helyét, mert azelőtt tanító volt Boriban, Csehországban. Azért került ilyen exponált helyre, mert Bori fegyház-város és a tanító ismerte az életet... Öreg, nyugdíjas tanárokat szedtek elő, akik valamikor a piaristáknál tanítottak és valamicskét törték a szlovák nyelvet. A legfontosabb szerepet azok a tanítók töltötték be, akik a vármegyében a legsúlyosabb helyeken tanítottak, irtványokon, határszéleken, eldugott falvakban.

A maga arcának gúnyos mosolyáról látom, hogy mit akar mondani. Emlékezetembe akarja idézni a szép magyar iskolákat, amelyeket a mi vármegyénkben is épített a magyar kormány. Hát bizony efölött nem sokat gondolkoztunk. A nép a címert leverte és úgy gondolkozott, hogy elég bolond volt a magyar állam, ha nekik iskolát épített. Hogy is képzelhették el maguk, hogy egy népet erőszakolhatnak. A gimnázium könyvtárában böngésztem egyszer s ott bizony alig találtam más szlovák könyvet, mint *magyar kiadványokat*. Egészen rossz kiállítású gyermekded olvasmányokat. De se Hurbánról, se Hwiezdoslávról se a többiekről egy árva szót se. — Az átváltozás sokkal könnyebben ment, mint maga most gondolná. Persze itt arról beszélnek, hogy a csehek mennyire elnyomják a szlovákokat. Milyen terror uralkodik ott! Leépítették a szlovák ipart — ismerem a maguk sajtójának minden szavát —, elvégre a *Slovenská Matica* tagja vagyok. Volt időm végigolvasni, hogy mit írtak rólunk. Azt híresztelték, hogy elraboltuk a maguk földjét. Hogy megcsonkítottuk az országot, hogy a szlovákokat a csehek a pittsburgi szerződésben becsapták, hogy Hlinka alig várta, hogy magukhoz csatlakozzék és hogy hajtóvadászatot rendezünk a magyarokra. Nem lehet mindenre válaszolni. De azért mégis megpró-

bálom. Mégis csak kell valami titoknak lennie e dologban, ha az én apám is, aki nem becsstelen ember, meg tudta csinálni ezt a fordulatot. Maguk mégis csak elnyomhatták a szlovák népet? Egy legionár tiszttal s nevetve kell hozzátenni, ki később a férjem volt, az magyarázta el nekem világosan és szabatosan. Talán semmiért sem vagyok neki annyira hálás, mint ezért. A magyarok elfelejtették, hogyha nemzeti alapra helyezkednek, akkor megindul a harc s a harcban csak könyörtelenség és erő segít. Nekünk győznünk kellett, mert többen voltunk. Maguk nem tudták, hogy mit akarnak.

A szlovák lány itt egy kis időre megállt s körülnézett, mintha választ várna. A tekintete a magyart fúrta először keresztül, ki hallgatott és mosolygott. A román szólt közbe.

— Úgy beszél, mint egy agitátor. Magát valahol kiképezték. Úgy nyilatkozik a szlovák népről, mintha maguk volnának a legtöbben itt a Duna körül, pedig hárommillió az egész. Az előbb görög-ről és nemzeti büszekségről beszélt a magyarokkal szemben, de bocsásson meg, maguk a leggőgösebbek, azt kell mondanom a legoktalanabbul gyűlködők a Dunavölgyében.

— Talán igaza van, felelt a leány. De azt is megmagyarázom, hogy miért van így. Nem én vol-

tam az egyetlen és az első, aki lassan változott át szlovákká. Biztosan megérti, hogy mi a különbség a néj és a nemzet között. Az egyetlen foglalkoztam vele eleget. Hogy egy tömeg nemzeté alakuljon, ahhoz bizonyos öntudatra, büszkeségre, önérzetre, egyszóval harcra van szüksége. A nép laza tömeg és nemcsak a nyelv, de az összetartás érzése, az öntudat, az önérzet teszi a nemzetet. Az ezer év előtt itt lakott szlávoknál csak *törzsről* lehet szó a mi nézetünk szerint is, mert keresztények voltak és öntudatuk elhomályosult. Azután jött a középkor és azok az idők, mikor egy *szent birodalomban* éltünk együtt valamennyien többi társainkkal. A szlovák paraszt, aki megőrizte nyelvét, nem számított, de épúgy nem számított a magyar paraszt sem — legalább is ez az én nézetem. A fontos a nemesség volt. Az Ivánkák, a Beniczkyek, a Rakovszkyak, hogy csak egy-két nevet ragadjak ki, szláv származású magyar nemesek voltak. Senki sem tagadhatja le a szláv eredetet. És magyar nemes volt Ország Pál is, a híres Hviezdoszláv. Mindent lefoglalt a nemesség. A magyar államot, a dunavölgyi államot *ez* tartotta össze. E csodálatosan érdekes konstrukció akkor kezdett felbomlani, mikor 1848-ban megszűntek a nemesi előjogok. Ne higyjék, hogy mi elfogultak vagyunk, tisztán látjuk,

hogyan változott az idő. Csak leszámolunk a tényekkel. Fölbomlott egy eredeti állami, gazdasági, társadalmi és nemzetiségi rend is. És kiadták a jelszót: a magyarok előnyben. Hát persze, hogy fölébredt a «nemzeti» öntudat. Lassan éledt a parázs s így érkeztünk el odáig, hogy mikor a háborút elveszítették, mi egyszerre félállami léttel bíró nemzetté váltunk. Hadsereggel, pénzügyekkel, irodalommal, börtönökkel, egyetemmel, tartomány-gyűléssel, csendőrrel, rendőrrel. Az egész szlovák fiatalság ennek örül ma. Maguk Magyarországon sokat beszéltek a kibékülés lehetőségeiről. Nézzünk csak egy kicsit a mélyére ennek a dolognak. Lehet-e kibékülni ?

— Az államok között minden kompromisszum lehetséges, — szólt közbe a szerb katonatiszt.

— Nem államokról van szó, kedves barátom, hanem arról, hogy melyik népnek van több joga, hol helyezkedjenek el, mikép férjenek el egymás mellett ezek a nemzeti öntudatok, mert mindegyik első akar lenni és mindegyik agyon akarja verni a másikat. En először Prágában tanultam a filozófiát, azután Pozsonyba mentem el. De tíz éven keresztül nem hallottam arról beszélni, hogy magukkal kibéküljünk. Félünk maguktól, félünk mindenkitől, kicsinyek vagyunk s lassan rájöttünk arra, hogy

mikor a csehszlovák államot védjük, nem védjük a cseheket, hanem a kisebb rosszat fogadjuk el, a nagyobb rossz helyett, amit maguk jelenthetnek. A szlovák fiatalság, melynek legnagyobb része paraszti származású, mélyen benne gyökeredzik a földben és nagyobb szabásúan folytatja az apái által megkezdett — a nép felé irányuló munkát. Demokratikus, nem tiszteli a születési tekintélyt, hiszen nincsen szlovák gróf, vagy báró. Azt szereti a legjobban, akinek a két keze munkájával sikerült elérni valamit. Bizonyos körökben sok tévhit van elterjedve arról is, hogy mi mindnyájan milyen vallásosak vagyunk. Ez a régi patriarchális idők vágyálma, mert azt hiszik, hogy ezzel derékbatörhetnek bennünket. Nemcsak a magyarok, hanem a többi dunavölgyi nemzet előtt is a szlovák hajlotthátú paraszt alakjában jelenik meg, zsíros, kerek kalappal a fején, halina csizmában, amint éppen a templom felé halad és alázatosan emeli kalapját a szembejövő tanító, vagy földesúr előtt. «Pohvalen Pan Jezsics Krisztus» — mondja — melynek árnyékában megtagadhatják tőle az emberi jogokat. A szlovák nép a tutajos, drótostót, üveges, vagy Amerikába vándorló nyomorult képében jelenik meg. A Janó, ki szereti a Hankát és cifrán felöltözik, ez a szlovák nép. A helyzet azon-

ban azóta nagyon megváltozott. 1848 óta egy-két Hanka és egy-két Janó magyar iskolába is járt, de nem felejtette el a nyelvét és 1919 óta nagyon sok Ancsurka és Frányó végezte el a középiskolát meg az egyetemet. Nem megyünk többé Amerikába se. Megszűnt a nagy kivándorlás. Ne felejtsek el, hogy a szlovák népnek majdnem a fele a világháborúig Amerikában élt.

— Persze azt is mondták, hogy ez mind szép, de még sem vagyunk annyian, hogy betölthessük egész Szlovenszkót. Hiszen ott vannak a ruténok, magyarok, szepesi németek és a kultúra, amit az utazó Szlovenszkón lát nem a szlovákoké, hanem a magyaroké meg a németeké. Ez sokkal nagyobb kérdés, minthogy nagyon beszélhetnénk róla. Fájdalmas érzéseket kellene megbolygatnunk és talán olyan jóslásokba mennénk bele, amelyeket az idő nem igazol. Csak vázlatosan mutatok rá. Elismerem, hogy a lőcsei városháza, a trencsényi vár, a budetini kastély, a kassai dóm, a szép Szent Mihály kápolna magyar, vagy legalább is magyarizált német kultúráról beszélnek. Maguk voltak akkor együttesen uralkodók. A római szent birodalom és a magyar «nobilitas», s aki közülünk belépett ebbe az Una eademque nobilitasba, az a magyar nemzetnek dolgozott. De hol van vájjon megírva, hogy most,

mikor mi vagyunk az uralkodók, nem kezdődhetik el *egy új népi kultúra*. A mi szötteseinkből, fatemp-lomainkból, nyelvünkéből nem fejlődhet-e ki valami *más*? Sokat gondolkoztam rajta az egyetemen, hogy kikhez is állok közelebb, a magyarokhoz-e, vagy a csehekhez, az oroszokhoz vagy a szerbekhez, vagy a szlovénekhez talán? Most sem döntöttem el. Az anyám magyar. Megrezdül bennem néha hirtelen valami, ha a magyarokról hallok. De mindig azt hangoztatják, hogy *úri nép* és mikor el-olvastam a prágai Károly-egyetemen a magyar választásokról szóló beszámolókat, eltakartam az arcomat. Erőszakosak.

— De épp az előbb maga zengett szép szavakat az erőszakról, — felelt mosolyogva a magyar. Örült neki, hogy a legionáriusok ügyesebbek voltak.

— Van valami a magyarokban, ami izgat bennünket, — folytatta válasz nélkül a leány. Meglátjuk, mi lesz a többiek nézete. Nem közömbösek számunkra, olyan ez, mint a szerelem. Ha gyűlöljük is magukat, nem tudjuk lenézni. A szerelmesnek is jól esik végeredményben, ha megalázzák és mégis védekezik eleinte ellene.

— Amit a lenézésről mond, erről tudnék beszélni, — vetette közbe a román.

— Én is, — szolt közbe a német.

— Talán azt akarják ezzel mondani, húzódott vissza a magyar, hogy csak a szlovák nép és a szlovák nemzet az, amelyik új önérzete ellenére nőiesen viselkedik velünk szemben? A románság és a németek viselkedésében megalázó szempontok vannak.

— Mi félünk és sanda szemekkel nézünk maguk felé, — folytatta a szlovák leány. Mondtam, hogy az első férjem egy légionárius tiszt volt. Büszke voltam rá, hősnek tartottam, de hamarosan elváltunk, mert nem bírtam a társaságát. Kispolgári lény volt, lehet, hogy a harctéren hős, de fogalmaink nem egyeztek. Védekezéséppen mentem hozzá, most már tudom, a magyar emlékek elől menekültem. Egyike volt ez a tiszt azoknak a cseheknek, akik évszázadokon keresztül, mint oszlopok tartották az osztrák monarchiát. Minden állam különböző rétegéből van összetéve és ezek egyikét sem nélkülözheti. A kispolgárok ravasz számítására, dühös félnkségére, pénzgyűjtésére époly szükség van, mint a költők léhaságára, a tolvajokra és gyilkosokra. Ő egy csehországi kisvárosból jött, apja kereskedő volt, üveget árultak Tokiótól Madridig. Mikor vége lett a háborúnak s az én légionárius tisztem leszerelhetett, minden férfiassága eltűnt, vonásai elpetyhüdtek, pedig fiatal volt, az orra is

meghegyesedett s amit legjobban gyűlöltem benne: nem tudott álmodni. Szabályos ember volt, de nem olyan, mint az apám. Férjem nem tudott eljönni a temetőbe és nem tudta nézni a felhőket. Reggeltől estig csak *dolgozott*. Azt hiszem éppen olyan jó német lett volna belőle, mint amilyen jó cseh volt. El kellett válnunk. Két évig tartott az egész házasság. Azután újból férjhez mentem. Attól is elváltam. A második már csak rossz emlék számomra, míg az elsőre talán szívesen gondolok. Ez a második gyermekkori játszópajtásom volt, egy szlovák tanító fia. Az első férjem legalább őszintén viselkedett és néha brutálisan, de *ez* gyanakodott. Nem voltam soha vallásos s ha lett volna bennem valami, az iskolában kiölték belőlem, szabadságra neveltek, szabad akarok lenni mindig. Nem engedhetem, hogy megkössenek. Papjaink egy része a szlovák paraszttal úgy bánt, mint a pópák az orosz néppel. Kihagyta az evangéliumból a szocializmust és a népet primitív igényeire sem figyelmeztette. De tudják, hogy a nőkben azért mindig van egy kis melankólia és nem lehetnek annyira vallástalankok, hogy néha ne kételkednének önmagukban. Ez a férjem pedig, (ki bár egykorú volt velem, mégis tíz-tizenöt évvel fiatalabbnak éreztem), nem értette meg a női léleknek ezt a finomságát. És most cso-

dálkozni fognak, nem azért, mert durva férfi lett volna, hanem ezért, mert fiatal szlovák volt. Úgy hiszem, hogy ez az állításom ismét bővebb magyarázatra szorul. Nem fogok adós maradni vele. Semmit sem akarnak ezek a mi fiaink, ami a régi volt. Csodálatos, hogy vágyódásaikban ott tartanak, ahol Franciaország volt huszonöt-harminc évvel, vagy negyven évvel ezelőtt. A nagy francia forradalmat, a szabadságot, egyenlőséget, testvériséget és humanizmust a szlovákok 1918 után élték át. Újság lett számukra, hogy a saját nyelvükön fejezhetik ki gondolataikat úgy, ahogy akarják. «Szabadszájúak», «szabadgondolkodók» lehetnek és ezért nem veti meg őket senki, hanem éppen ellenkezőleg, az új állam szívesen fogadja az ilyen beállítottságú embereket. Nem véletlen, hogy a szlovákok nem tiltakoznak a francia baloldallal való szövetezés ellen. Az sem véletlen, hogy a «vallásos» szlovák nép a sok harc ellenére mégis megértette magát a csehekkel. Izgatott bennünket egy szabadszájú nép, egy olyan társadalom és oly lehetőségek, ahol nincsenek korlátok, mert a magyarokba éppen azért vagyunk szerelmesek, mert ott érezzük a fegyelmet. Egy népből nem irtható ki legbelsőbb lényege. A szlovákság pedig össze van kötve a hegyekkel, a küzdelmes természettel, súlyos időjárással; meg

kell verejtékeznie a legkisebb eredményért, nem adják könnyen számára az életet. Ez egy kissé sötétté és bizalmatlanná teszi. A lelkük mélyén mindig ott van egy kis feketeség, amit a világért se értsenek rosszaságnak. Hogy is lehetne ez másképp, mikor a táj és az ember összetartoznak és a szlovák vidék, legyen az akár Sáros, vagy Szepes, vagy Felső-abaúj, akár Túróc és Zólyom a világnak egyik leg-szomorúbb, legromantikusabb vidéke .. . Most képzeljék el, hogy e nagy erőfeszítésekhez szokott, hazulról is «terhelten» elindult szlovák nép, melyhez 1867 óta agitátoraik adták az elnyomás tudatát, egy amolyan kollektív Minderwertigkeitsgefühl, milyen tombolóan vad lesz, mily féktelenül szilaj, ha egyszer kinyílnak előtte a kapuk. Volt egy barátom, egy magyar fiú, akit miután 1926 tájban két-három hónapra lecsuktak, számomra is érdekes dolgokat mesélt börtönéről, szlovákokról, csehekről, magyarokról. Mindeddig «gyűlölte» a cseheket, de amint megismerkedett a cseh rendőrökkel, fogházőrökkel, fogházgondnokokkal és összehasonlította őket a szlovák kollégákkal, számunkra szomorú tapasztalatra jutott. A cseh udvarias volt és előzékeny, tudott könyörtelen is lenni, de mindig szemben tette. A szlovák félt, durva volt s míg a cseh fogházőr a politikai foglyokkal is emberségesen bánt, az

intelligens emberhez volt egy-két jó szava, addig a szlovák örök nem teketóriáztak a magyarokkal és a «kémekkel». Denunciáltak, alattomosan figyelték a zárka életét, hirtelen rontottak rájuk és éreztették azt, hogy ők az örök.

— Engem aztán igazán nem gondolhat elfogultnak, mert a saját népemről beszélek és szeretem őket minden hibájuk ellenére is. De a tényeket miért tagadjam le? Ez a nagy szabadság hirtelen sok volt nekik. Az államot *csehszlováknak* hívják és sokakban ez az elnevezés azt a meggyőződést keltette, mintha valóban félig mink volnánk az urak és ennek így is kellene lennie. Pedig a tizenhárom millióból mi csak három milliót képviselünk. A tragikus hasadás itt kezdődött el. Sokan azt kezdték mondani, hogy az új állam vezetőférfiainak csak mint *lázadókra* volt szükségük ránk. Nekünk is el kellett végeznünk a Monarchia felbontásából ránk eső részt. Most, hogy a mór megtette kötelességét, a mór mehet. De a szlovákok egyik része sem akart mórrá válni, hanem elhatározta, hogy tüzzel-vassal, ha kell majd vérrel is, kiépíti a maga *szlovák államát*. Követeli azokat a jogokat, amelyeket ígértek. Föllépnek csehekkkel, magyarokkal, mindenkivel szemben. Ezek közé tartozott második férjem.

— A második csoportba tartozom talán én. Végeredményben nem vagyok megelégedett. Tanultam Prágában és Pozsonyban, elsajátítottam a szlovák nyelv minden szépségét, felfordították előttem a történelmet, megismerkedtem Morvaországgal, Csehországgal, a nagy tradíciókkal, lázadókkal és békésekkel, de nem találtam helyemet. Úgy gondolom, hogy népünk sajátos gondolkodásmódját, lelkének színét meg kell őriznie. De idegenkedéssel nézem *mind a két keretet* s ahhoz pedig nincs elég erőm, hogy *egy harmadikért* lelkesedjem. Volt egy időszak, amikor katolikusnak akartak «megfogni». Az egyetemeken és általában a cseh szellemi életben igen nagy szerepük van már a dominikánusoknak. A közélet még nem cserélődött ki, de a katolikus tradíciók a népbe és az intelligenciába visszatérnek. Egy-egy filozófiai kongresszuson csodálattal és elismeréssel néznek a tudós papokra, bár nem kétséges, hogy az utóbbi időben — hiszen mi világosan látunk — a fellendülést az állam vezetőinek jórésze *nem szeretetből támogatja*, hanem államrezonból. De hol van a szlovák katolikus renaissance? Olvastam a kisebbségi magyar lapokban ilyenről, de ez tévedés. Akadnak ugyan kivételek, akik becsületesen nyújtogatják kezüket maguk felé, akik rájöttek, hogyha másért

nem, hát az érdekesség szempontjából magukkal is meg kell ismerkedni, de azt hiszem, hogy csalódnak a maguk köreiben azok, akik arról álmodoznak, hogy egy új, nagy dunai monarchiát építhetnek fel, hol a katolikus elem dominál, azon az alapon, hogy a szlovákok is «meggyőződéses katolikusok». Ezek elképzelése a régi rubrikába való. A zsiroshajú tót parasztról, ki kalaplevéve megy a templomba és ott énekel. ..

— Ha azt kérdezi, és méltán, hogy mit akarunk és miért vagyunk a világon, mit hiszünk magunkról, — nehéz erre felelni. Sokat hiszünk, keveset bízunk s minél jobban vizsgálódunk, annál keserűbbek leszünk. Népünk egészséges nép és ez a humusz, amire építünk, de furcsa korcsok kerülnek ki belőlük.

— Egészen szerényen egy megjegyzést kell tennem — szólt közbe a magyar. — A régi Magyarországnak igen sok szlovák származású és származását meg nem tagadó vezetője volt. Nagyszerű emberek.

— Ez az, amit ki akarunk kerülni — felelt a szlovák leány. Mi nekünk nem maguk és mások számára, de a magunk számára kell embereket nevelnünk s még nem találtuk meg azt az atmoszférát, amely megfelelő volna nekik. A szlovák

paraszt, ha idáig nem változott, most sem fog. Ez vonatkozik a gyökerekre. Öntudata napról-napra erősödik és a háború utáni fiatalság folytatja a heroikus elődök megkezdett munkáját. Ezeket a gyökereket erősíti, művészetét melengeti, faluját akarja higiénikussá, szebbé tenni, anélkül, hogy a civilizációval az ősi népi kultúrát összetörné. Ez a fiatalság erősen népi származású és kis kivételektől eltekintve, épp ez a tudat értetlenné és bizalmatlanná teszi a nagyvilággal szemben. A mi fiaink keveset utaznak. Nem sokan voltak Parisban, Londonban, vagy Berlinben, hiszen még Budapestre sem jutottak el és Bukarest is messze van nekik. Az a vezető réteg pedig, amely bekerül a középosztályba és a cseh intelligenciával együtt uralkodik, furcsa összetételű. Persze, hogy el akarjuk foglalni az egész társadalmat, de gondoljon csak arra a komikus jelenetre, mikor a szlovák kereskedő — ilyen kevés van még—a cseh és a zsidó helyére akar ülni. Egyenlőtlen küzdelem. Pedig kereskedők is szeretnénk lenni. Az iparban már más a helyzet. Egy friss, feltörekvő barbár népnek a kisiparosság megfelelőbb életforma. A faluból többen helyezkedtek el itt. Mint hivatalnokok nehezen állják meg helyüket, tanároknak, tanítóknak, papoknak jók, de bürokrátáknak nem. Pedig mindenkit ki akarunk

szórni és nem akarunk cseberből — vederbe esni. Ha nagyon élesen kiabálunk «a cseh centralizmus» ellen, akkor maguk vérszemet kapnak és azt kezdik hirdetni, hogy a szlovákok revizionisták, pedig tudjuk, ha maguk jönnének, *végünk Volna*. Ha viszont a másik oldalon hanyagoljuk el a «tiltakozást», akkor kezd behálózni minket talán jóakarátulag is a sokkal műveltebb, magasabb színvonalú prágai és brünni szellem. Egy osztrák barátom mesélt nekem egy érdekes megfigyeléséről. Brünnbe jött tanulmányozni valamit és nagyon elszomorodottan ült fel a vonatra, mikor visszaindult. Ezeké a kis népeké, ezeké a barbároké a jövő — mondotta. Akik egy oly nyelvet beszélnek, amit senki sem ért, nem humanisták, nincsenek humanista ideáljaik, uralkodni akarnak. En pedig, mondotta osztrák barátom, egy nagy népközösséghez tartozom, amelynek talán csak védekező eszköze, hogy most annyira élére állította a helyzetet. De mert ilyen sokan vagyunk, mondotta az osztrák, mi csak pacifikálni tudunk, termelni már kevésbbé. Úgy érzem magam, mint egy vallon érezheti magát Flandriában.

— Látom az arcukon — folytatta a szlovák leány, — hogy nem értik. Az új kis népek önmagukba szerelmesek és valami friss életöröm járja át őket, nem érnek rá sokfelé tekinteni, mint a nagyok.

Ha ez a megállapítás igaz, akkor a szlovák is ilyen barbár és mi valamennyien ilyen barbárok vagyunk, kik itt ülünk. Kialtoznunk kellene, hogy milyen öröm élnünk, miénk a világ. De a szlovák népben bár ezek az értékek benne vannak, másra is tekintettel kell lenni. Ő a leglágyabb a szlávok között és a nagy fellángolásaiban, mint a mostani is, el van rejtve már végzete. A legnagyobb akciók után összeomlik. Ezért néha azt gondolom, hogy öregszik. Persze rá lehet cáfolni. Azt mondják, hogy nézzem meg a könyvkereskedések kirakatait, a folyóiratokat, parlamenti beszédeket, gondoljak csak arra, hogy a politikusok mennyit panamáznak s azonnal nem fogom azt állítani, hogy kiöregedtünk. Aztán megint a mellemnek szegeznek az újabb kérdéseket: építenek-e a szlovák építészek újat, festenek-e a szlovák művészek újat? A kérdésre igenlő a válasz, de — hozzá kell tenni —: semmi kiemelkedőt. A szlovákok még nem tudták annyira elfoglalni Szlovenszkót, hogy mindent kiirtsanak onnan *és sohasem fogják tudni elfoglalni a cseh-szlovák államot, hogy azt ők irányítsák* Ha pedig nem sikerül Szlovenszkót teljesen elfoglalnunk, a kisebbségek kultúrhatását, tradíciójuk penetráns illatát elnyomnunk, akkor sohasem leszünk nagyok. Akkor csak egy *nép* leszünk Szlovenszkóban, akik

a vezető színt adják, de mégis csak a *terület* lesz a fontos és nem a szlovák *nemzet*. Egyszóval: azon dől el, vájjon be tudunk-e olvasztani lassanként mindenkit, vagy az ötvözetben mi leszünk ugyan a vezető szín, de a többieket sem lehet kitörölni. És éppen ezért *nem engedünk*. Igaza van a szlovák iskola-könyv versének, amelyet a népiskolában tanítanak:

Kicsi vagyok, de szlovák,
Szlovák lélekben és testben,
Aki a szlovákot gyűlöli
Nem lehet az én barátom.

Nemrégiben egy úr nekem
Szép dukátokat adott,
Hogy bizony ne szlovákul,
Hanem idegenül beszéljek!

Hej uracskám, rossz uracskám,
Emberedre akadtál!
Ha azt gondoltad, hogy a szlovák
Nyelvét aranyért eladja!

Szépek a ti dukátotok,
De még szebb az én nyelvem;
Amit nem hogy aranyért,
De az egész világot nem adnék.

Nem lesz semmi a cseréből,
— Mindenkinek maradjon a magáé,
Én megtartom nyelvemet, te a pénzed
S hagyjuk egymást békében.

— Semmi sem jellemző annyira a szlovák lélekre, mint ez a naivnak látszó versike. A föltételezése és elhíhetése annak, hogy a magyarok pénzért, előnyökért akarták, majd pedig erőszakkal a szlovák nyelvet megvásárolni. A védekező attitűd-ben nincs semmi büszkeség, a *nyugalmon* van a hangsúly. De ugyanakkor a lázongáson is. Örömmel keresik ki azokat a történeteket, amelyek a történelemből a szlovák hősökre mutatnak rá, akiket a magyar történelem sokszor rablóknak állított be. Csak Máté például szlovák hős volt. De tovább megyek: könyvekben megkísérelték azt is, hogy rekonstruálják a szláv-cseh középkort, hogy bemutassák a szláv származású magyar nemeseknek a csehekkel való kapcsolatát a magyar cseh kapcsolatokon keresztül. Ez már sokkal komolyabb kísérlet, mint azoké, akik minden áron a rablókból akarnak hősöket csinálni.

— Nos és miközben minden oldalon rohamra indultak a nemzeti öntudatért, akkor egyszerre csak jön egy tudós és kimutatja, hogy a szlovák költőkre Arany János volt a legnagyobb hatással és Ady hatása is kimutatható már. A megrökönyödés teljes. A zavar terjed. Nem lehet szabadulni a magyaroktól — mondják. Kikkel tartunk tehát? Oly jól esett feltámasztani a középkori időket

modern vetületben s elindulni a nagy szláv testvérek irodalma felé s akkor kiderül, hogy ide is le vagyunk láncolva! A barátság és a gyűlölet végletei között hánykolódunk, egyszóval a szerelem legszebb állapotában vagyunk. Nemcsak a magyarok, de mások sem tudják, hogy van szlovák szakirodalom,[^] van szlovák egyetem, hogy a felírások nem csehek, hanem szlovákok — és ez mérhetetlenül elkésérit néha bennünket. Egy ilyen kis nép csak akkor lehet nagy átütő erejű, ha annyira egységes volna, vagy legalább hosszú ideig egységesen élt volna mint a finnek, észtek, vagy lettek. De a mieink egy része közelebbi rokonságot tart a magyarokkal, mint a ruténekkal. Egy másik csoport meg a ruszinokkal, a lengyelek felé nyújtogatja kezét; lelkileg az egyik része protestáns mivoltánál fogva a londoni «traktarianusokkal» tart fenn baráti kapcsolatot, de ugyanakkor francia *elvekkel* cimborál. Egy másik csoportnak lelki gyökerei Budapesten vannak, de a szudéta német katolikusokkal barátkozik, akik persze politikailag másfelé viszik az érdeklődését,

— Végtelen sorban tudnám folytatni, hogy ezt a tökéletes zűr-zavart bemutassam. Ebből a káosz-ból azonban lassan kiemelkedik az új generáció *tisztább* hangja, melynek értékét nem lehet le-

tagadni, hogyha vannak is közöttük kis nézeteltérések. *Egyformák*. Az alaptónust azok a fiatalok adták meg, akik paraszti származásúak, nem kerültek kapcsolatba Magyarországgal, csak a magyar kisebbséggel, Prágától félnek ugyan, hogy nyelvüket beolvasztja, de egyenlőre mégis vele haladnak, bár a természetszerű ellenérzés folytán a hidegség mind nagyobb. Ezek a fiatalok nacionalisták. Sokan közülük úgy ahogy becsületesen keresik is az együttműködést más népekkel, a többiek pedig a kisebbségek egyenes kiirtására törekszenek. S ha beleütköznek a kisebbségekbe, ez csak növeli munkavágyukat. Hogy melyiknek fog sikerülni, azt a jövő dönti el. Ezeknél a fiataloknál ma még a nemzeti állam vágyán van a hangsúly s a mi államunk par excellence *kisebbségi*. Hogy pedig kifejthessük teljes nemzeti energiánkat, ahhoz az kellene, hogy ne kelljen egy másik szláv néppel megosztolni az állami lét adta előnyökön. Innen van az autonómia hangos követelése, ami be nem vallottan egészen az elszakadásig irányul. Sokan vannak köztünk olyanok, akik egy cseh-szlovák államszövetséget is el tudnának képzelni, ahol még a hadsereg sem közös, csak egy «delegáció»-szerű bizottság tárgyalja meg a közös ügyeket. A cseh-szlovák pártrendszer nagyon érdekes. A cseheknek

sok rutinjuk van a kulissza mögötti politizálgató-sokhoz, míg a mi számunkra a politikai élet öncélúsága új volt, ezért örültünk neki. Hála Istennek a kiábrándulás gyorsan ment.

— Ilyen rétegekre tagozódott a mi városunk is. Az öregek egyrésze, azok, aki k-1918—19-b en örömmel, vagy megnyugvással fogadták az új állapotokat, ma már természetsszerűen elégedetlenek. Az ember egy *idő* után igaz, hogy mindent megun, de van más lélektani oka is. A csehszlovák államnak más a struktúrája, mint a magyar államé volt. Aki az utóbbiban nőtt fel, nehezen tud hozzászokni az előbbinek *szabadabb* kereteihez. Apám is sokat járt Prágában és Bécsben — pihenni, de Budapestre nem jött el, nem mert, félt — önmagától. Pedig jöhetett volna, senki felelősségre nem vonja. Most, mikor nyugdíjazták, a jövő héten máris ide utazik. A fiatalságát fogja köszönteni itt s biztosan el-érzékenyül. En már nem érzem ezt, annak ellenére, hogy biztosan nem tudom, mi lakik bennem. Néha az egyik, néha a másik csoporttal tartok. Különösen akkor húz vissza a szláv nacionalizmusba valami, amikor összehasonlítom, most is például a maguk újságait a mi lapjainkkal. Itt furcsa egyoldalúság, ott magas színvonal. Tizenöt éve maguknál másról nem olvasnak, mint egy-két

politikus kakasviadaláról. Ha a Lidové Listy-t, vagy a Ceské Slovo-t, a Prager Tagblatt-ot, a Prager Pressé-t, a Slovakot nyitom ki^nem tagadhatom, üdébb levegő csap meg, mint maguknál. Mi közvetlenebbül bennt vagyunk a nyugati áramlatokban, a csehek ezt őszintén közvetítették nekünk. Maguknál *szűrőn* megy minden keresztül. Tudom, azt fogja felelni erre: a zsidók. Igaza van, de miért hagyják? Maguk nem ügyesek. Csehországban a zsidóság már nagyon sok helyen nemzetiségként szerepel ha akarja és mégse híresztelnek el bennünket antiszemitáknak. Egyszóval: ha odahaza vagyok a kis városban, nem érzem magam bezártnak. Egy nagyon nagy család tagja vagyok, amelyekkel veszekedhetem, kitombolhatom magam, de mégis tudom, hogy testvéreim. Ezért szimpatizálok jobban az új fiatalokkal, mint apám és anyám lelki hagyatékával.

— Milyen lehet egy nő élete egyébként? Nem vagyok se feltaláló, se író, se színésznő. Talán azért is tudom ily csöndesen elmondani a magam érzéseinek háttérbeszorításával, hogy mit látok. Eletonban nincs szenzáció. Volt két férjem s egyenlőre még fiatal vagyok ahhoz — legalább is azt hiszem, mondta mosolyogva —, hogy túlságosan sokat gondolkozzam a jövőn. A fiamat öntudatos

jó szlováknak nevelem, de ő már nem sértődik meg azon, ha húsz év múlva maguk még mindig nem jönnek rá, hogy nemcsak szlovák parasztok, hanem szlovák nemzet is van. Nagy irodalommal, művészettel, politikusokkal, állami étellel, területtel. Bizony, a maguk vágyainak vége.

— De talán a csehek vágyainak is vége, — szólt közbe a magyar.

— Nincs se kedvem, se jogom megvédeni a cseheket, — folytatta a leány —, annyi azonban bizonyos, hogy a magyarok nem tudják, kicsodák tulajdonképpen a csehek. Nem tudják, milyen ez a nép, hogyan jutott el a mostani helyzetbe, amikor a közép-európai politikának legtöbbször a cseh diplomácia a döntő faktora, ezt mi is elismerjük. A magyar közvélemény elfelejtette, hogy micsoda harcai voltak a Habsburgoknak Csehországgal, elfelejti, hogy itt egy nyugati kultúrával átítatott, teljesen iparosodott, igen szapora népről van szó, melynek népsűrűsége oly nagy, hogy már a háború előtt elmondhatta: vagy terjeszkedni fog vagy felrobban.

— A történelem folyamán a cseheknél egy ügyes beosztást látunk érvényesülni, — vette át a szót a magyar. A kérdést én jobban ismerem. A csehek a Habsburg birodalmi gondolattal szemben majd-

nem olyan elszántan nacionalisták, mint a magyarok. Védik a maguk különállását s ha elveszi tőlük valaki, harcolnak érte. A cseh nép egyedeiben és tömegében is mindig erősen nemzeti érzésű volt, szlávságát a német, illetőleg a Habsburg-uralom alatt is igyekezett hangsúlyozni és sohasem felejtette el, hogy még a magyar történelmi hagyomány szerint is a nagy szláv birodalom egykorú a magyar királysággal. Azt mi sem tagadjuk, hogy a szlávok tanítottak meg földművelésre és papjaik is sokat segítettek. A csehek legyőzése és a birodalomba való bekebelezése után csodálatos önvédelmi harcaik mindenkit kell, hogy bámulatba ejtsenek. De amikor látták, hogy az ellenzés s az ellenzéki beállítottság nem felel meg mindig az érdekeiknek, át tudtak váltani a másik vágányra is. Érdekes példa erre, hogyan helyezkedett el a cseh nép a monarchia keretén belül. Mintha megosztották volna a szerepeket: az egyik rész arra törekedett, hogy a maga kifinomodott hivatalnoki öntudatával, megbízhatóságával penetrálja a Monarchiát, a másik pedig, hogy összeesküvést szőjjön, egyensúlyt tartson, nehogy a Monarchiával való aktív együttműködést valaki arra magyarázhassa, hogy lemondtak nemzeti céljaikról. Az elmúlt évszázadban és a huszadik század elején szintén megoszlott a cseh nép nézete

a követendő út kérdésében. A nagy többség huszita gyökerekből is táplálkozván (ez adta meg érdekes ellenzéki karakterét az átütő erejű cseh politikának), egyházellenes és monarchiaellenes lett, csatlakozott a szabadkőművességhez s bent ült légyen bárhol, akár Prága rendőrfőnöki állásában is, igyekezett a Monarchiát aláaknázni. Igen kétséges, vajjon azok a cseh hazafiak, akik kijelentették, hogy hajlandók a Monarchiával együtt dolgozni, a trializmus keretében, *őszintén* informálták-e Ferenc Ferdinándot? Vagy fordítsuk meg a tételt; elegendően voltak-e azok, akik hittek a Monarchiával való együttműködésben, a másik csoporthoz viszonyítva, akik Palacky nyomán amúgyis elhatározták, hogy szakítanak a nemzetekfölötti birodalom gondolatával és előőrsei lesznek a nagy szláv egységnek.

— Természetesen az utóbbi irányzat győzött, ami nem kis mértékben Ferenc Ferdinánd halálának a következménye volt. Egy másik ok, melyet nem szabad figyelmen kívül hagyni, az erős cseh polgárság és kispolgárság létezése s az erős tudományos munka. Ezek a tudósok akkor valamennyien korszerűen szabadkőműves irányzatúak voltak. Ebben az időben szégyen volt vallásosnak lenni, a katolikus Egyház hű tagjának vallani magát s míg a magyaroknál a liberalizmus lefékeződött egy

szentistváni tradícióban, melyet még a legmókányabb protestánsok sem mertek megtagadni, a cseh tradíció Húsz Jánoshoz, Giskrához, szóval olyanokhoz vezetett, kik «szabad emberek» voltak és szabadságukért «mártírhalt» haltak a cseh történetírás szerint. Miután ellenzékiek voltak a Monarchiával szemben, nem kapaszkodhattak a cseh katolikus tradícióba. Tagadták a Monarchiát minden vonalon, így «katolikus» vonatkozásában is. A cseh középosztály hallatlan ereje adta meg a végső indítékot arra, hogy milyen utakat válasszanak. Egy nemzet életében mindig az a döntő: van-e elvhordozó középosztálya? Nos, a cseheknek volt s hogy milyen egészséges gyökerekből táplálkozott, azt mi sem bizonyítja jobban, mint Masaryk személye, aki egy jobbágy-kocsis fia s nem maradt meg benne semmi ressentiment.

Ez a cseh középosztály és tudományos világ volt az, amely aláaknázte a Monarchiát. Kétségkívül igen erősnek, kitartónak és ideatermőnek mutatkozott. Hogy mennyire a tudósok építették fel az országot, nem kell másra hivatkozni, mint a szlovák Stefanikra, aki Parisban volt világszerte elismert csillagász (később a légiókban tábornok lett), s aki egészen elfogadta ezt a cseh szellemet. Masaryk és Stefanik voltak a csehszlovák állam

tulajdonképeni igazi megalapítói. A humanista világ, a tudomány renaissanceában bízó európai és amerikai közvélemény ezeknek hitt, mert ők voltak *au courant* és nem azok, akik egy «isteni eredetű») királyság tragédiáját akarták feltartóztatni s ezt a magasabbrendű építményt védték — a látzatok ellenére is.

— A cseh nép százszázalékosan támogatta az új nemzetiségi állam terveit. Kevesen ismerik Magyarországon Jaroslav Haseknek, a korán elhunyt cseh humoristának hatalmas könyvét, a «*Dobry Voják Svejk*»-et. Svejk, a «derék katona»), egy prágai kutyakereskedő. Mint félhülye és félszeg lézeng az emberek között, de azért megvan a magához való esze és állandóan történeteket mesél el, amelyekbe az író belesűríti a maga véleményét. Svejk szerepel a háborúelőtti időben is, «végigküzd» a háborút, orosz fogságba kerül, légionista lesz, azután győzedelmesen vonul be Prágába ezredével. A könyv igen sok helyen ízléstelen és humora sokhelyütt durva. De mégis karakterisztikus Svejk a cseh gondolkozásra, arra, hogy fronton és front mögött általában hogyan gondolkoztak a császárról, a hivatalnoki karról, magyarokról, osztrákokról, Egyházzról, a háború céljáról és magáról a cseh nemzeti törekvésekről is. Jaroslav Hasek materialistának és

cinikusnak mutatja be *ezt* a cseh szellemet, mert mindent észrevesz és erős gazdasági érzékűek.

— A háború után Szlovenszko, a magyar és a szlovák őslakosság először a cseheknek *ezzel* a típusával ismerkedett meg, mely, megvallom, lehet, hogy csak igen kis töredéket képvisel. A népnek az a része, mely erősen bennegyökerezett a tradícióban, odahaza maradt. A többi azonban kitódult az elfoglalt területekre. Ez az első áramlás a cseh népnek materialista és kispolgári köreiből került ki.

— Ha már erről beszélünk, említsük meg — szolt a német —, a cseheknek a németekhez való viszonyát. A németeket a csehek egyrésze olyasfajta Erbfeindnek hiszi, mint ahogy túlzó németek a franciákra bélyegezték rá ezt a jelzót. Érthető oka van ennek az elfogultságnak. Az egyik a Monarchia német túlsúlya, a másik pedig, hogy a csehek a legkevésbé szláv szlávok, állandó kapcsolatuk a németiséggel át meg átjárta őket porosz jellemvonásokkal és hiányzik belőlük a szlávok két legjellemzőbb tulajdonsága, a melankólia és a hirtelen elszántság. A csehek nagyon intelligens, kiszámított nép, amely üzleti érzékében nagyon hasonlít a zsidósághoz. Aztán: Prága utcáin ha végigmegy valaki, csupa *német* feliratot lát ma is, pedig ezek csehek. A nevek azonban el vannak ferdítve. Habrman, Fele-

man, Fuks «tősgyökeres» cseh nevek. Az első kettő elváltozásán lehet látni, milyen erősen hatott a cseh nemzeti tudat.

— Kénytelen vagyok megvédeni, ha egyáltalában kell a cseheket — szólt a szlovák leány —, mert a magyaroknál legalább ugyanennyi német nevet lehet találni, a középosztály maguknál svábokból és zsidókból áll.

— Valami igazság van benne — felelt a magyar —, de nálunk a német nevek nem változtak így át, legfeljebb a népnyelv alakított, formált egyes szavakat a maga szájíze szerint. Merész vagyok s azt állítom, hogy maguknál a cseh nacionalizmus a német neveket formálta csak át, de utat engedett a porosz szellemi befolyásnak, míg nálunk az asszimiláció ereje átformálta az idegen embert — de meghagyta a lényegtelen: a nevét. De folytassuk a témát: az új államban hallatlan nagy dilemma előtt állott ez a humanista szabadkőműves cseh polgárság. Beleütközött a szlovák-magyar-német tradícióba s bár jótékony hatással lett rájuk *civilizatórikus* formában, a harcot nem folytathatta le teljes élességgel. A szabadkőműves humanizmus totális nemzeti államot akart, de éppen humanista elvei megkötötték és *hazudnia* kellett. Közben a cseh és morva népben lévő évszázados vallási tradíció föl-

ébredt, nemcsak a világáramlat hatásaként, hanem azért is, mert a néplélek mélységeiből ezt a katolikus tradíciót senki kiirtani nem tudta. Nem volt értelme antikatolikusnak lenni, hiszen a Monarchia már nem létezett. Most tehát a szabadkőműves humanista imperializmusnak hirdetői észrevéve a szellem változását, lassan áttérnek a néplélek adta lehetőségek kihasználására s nincs messze az idő, amikor a régi cseh voltaireánus körökből azt fogjuk hallani, hogy Közép-Európát csak a katolikus égisz alatt rendezhetik újjá. A cseh népnek, ha ezt propagálja, nagy jövője van, mert legnagyobb ereje, hogy valóságosan nemzet, nincs mit félnie egy nemzeti nagylelkűségtől. Arisztokráciájától a paraszt-ságig szervesen egy test. A veszélyek kovácsolták egybe. Az ötmillió népet öntudatlanul támogatja egymást. Aki őket el akarja tüntetni a föld színéről, annak minden társadalmi osztállyal le kellene számolnia. Egy, már iparosított nemzet mindig nagyobb kultúrigényű és nagyobb erőfeszítésre képes, mint a csak földdel kapcsolatban lévők. Persze sok kellemetlen vonás is van ebben az «ipari létben»). A cseh kisváros az elfogultságok, pletyka és szűk látókörű gondolkozás valóságos prototípusa. Akár csak egy német kisváros. De nem szabad elfelejteni, hogy ennek a kellemetlen kispolgárságnak

a nemzetre nézve milyen előnye van. Ők képezik a nemzet-testben a ragasztó anyagot. A cseh polgárság pedig olyan erős, hogy még a legutóbbi évek viharai sem tudták kimozdítani hadállásaikból. Nem felejttem el soha a sokszor látott bécsi jeleket.

— Az Ostbahnhofról évek óta egyszerre indul délelőtt két gyorsvonat. Az egyik Budapest és Bukarest felé, a másik Pozsony-Prága-Kassa felé. Egy ilyen nemzetközi vonat nagyon tanulságos dolgokat mond a szemlélőnek egy-egy nép, vagy állam valóságos helyzetéről. A francia vonatokban franciák utaznak, a Budapest—Bukarest-i gyors utasai románok, zsidók és elvétve egy-két magyar. A Pozsony—Prága—Kassa-i gyorsvonaton szemüveges cseh polgárok, kereskedők, zsidók és minden héten legfeljebb három szlovák. Mi ebből a tanulság? Az, hogy a vonatok utasaiból láthatja, kik a valódi urai egy-egy államnak.

— És ezt éppen maga mondja, — szólta a szlovák leány kissé sértődötten a magyarhoz.

— Természetesen — felelt a magyar. — Én azt hiszem, hogy a magyarok végeredményben szeretik ugyan a szlovákokat, de sohasem fognak tárgyalni velük. Az egyenrangú fél nekik a cseh, meg a lengyel. A szlovákokkal csak kibékülnek s elisme-

rik a változott viszonyokat, de a hatalom a másik félnél van.

Lassan sétáltak azután végig a sziget partjain a mindkét Duna-ágra néző promenádon, míg csak eszébe nem jutott valamelyiknek, hogy az órára nézzen. Hajnali két óra felé járt az idő. A derengést már nem akarták megvárni és elnyelte őket az éjszaka.

II

Harmadnap a magyar lakására mentek föl, mert esett az eső. Langyos nyári eső volt ez, de hosszú ideig tartó. A nyitott ablakon keresztül hallgatták a város dobogását.

— Szinte úgy érzem magam, mintha Parisban volnék — mondta a román. A könyvei, ízlése és ez a város! . . . Mennyire sajnálom, hogy azelőtt hosszabb ideig nem voltam itt. Sokszor utaztam keresztül, de eszembe sem jutott kiszállni, csak, amikor egyszer szükségem volt rá. Túlságosan siettem és semmi okom nem volt arra, hogy közelebről megismerkedjem a mai magyar viszonyokkal . . .

Mintha csak jelszót dobott volna fel, mindnyájan kezdtek dicsérni a város szépségét, őszintén, minden mellékgondolat nélkül. A fürdőket, a Dunát,

a budai hegyvidéket, a mozikat, délután ott is jártak s a kávéházakat.

— Sajnálom, hogy nem szereltem fel egy kis gramofont — szólta a magyar —, most megörökíthettem volna valamennyiök dicséretét, nehogy vissza kelljen egyszer vonniok, vagy nehogy ellentétbe kerüljenek az ezután elmondottakkal.

— Pedig elkészítettem már jegyzeteimet — mondta mosolyogva a román — s leült. A többiek köréje telepedtek. Csak úgy, ahogy éppen eszembe jutott sok minden. Kereskedő vagyok és szeretem a változatosságot, a sokféleséget. Parisban erre tanítottak meg.

Be sem várta ezután a feleletet, pedig látta az arcokon a kérdő-pillantásokat és így folytatta tovább.

— Egyszer egy német úrral utaztam a svájci határon keresztül Délfranciaországba. Lekéstük Genfben a gyorsvonatot és a nagy szavojai fürdőhelyen akartuk elérni Lyon irányából érkező expresst. Így felültünk a személyvonatra, hogy időközben elvigyen bennünket a világhírű fürdőhelyre. Mikor a határhoz értünk, a régimódi kocsik ajtóit a francia alkalmazottak valósággal feltépték, dühösen hangzó rövid vezényszavakkal pimaszul mindenkit kiharancsoltak a vagonokból, át-

kutatták a vonatot s nekünk egyenként kellett a nagyteremben a vámtisztviselő elé járulni, hol összeturkálták csomagjainkat. A német fel volt háborodva. Útlevelére hivatkozott, állására, nemzetközi jó szokásokra és az illemre. A hivatalnokok furcsa bá-méjszkozással néztek rá. «Másutt a vonatban végzik el a vizsgálatot» — dörmögte sértődötten a fülembe, s ez a hang, ez a mód! Rendet se tudnak tartani, az állomás piszkos, ötletszerűen vizsgálják a kofferoikat. Mindez nem való másra, minthogy kellemetlenségeket okozzanak az idegennek». Míg német barátom dühös volt, én nagyon jól éreztem magamat. Odahaza nálunk is így megy, kis különbséggel ugyan, de én tudom, hogy a francia határrendőrökben mi volt a pontosság, hol volt az udvariasság és hogy miért tettek így. Van ugyanis egy hallatlanul nagy belső biztonságérzetük és tudják, hogy kit kell elcsípni, kit lehet futni hagyni. Persze, hogy abban nem volt semmi «rend», ahogyan leparancsoltak bennünket a vonatról...

— Ez a maguk örök témája — szólt közbe a német mérnök —, de semmi magyarázatot nem tudnak adni rá. Azt mondják, hogy itt van a különbség latinok és germánok között. Extázisba esnek, ha meglátják a piszkos párisi utcát, mert «mögötte szellem és logika lakik». Ne is folytassa ezt a

históriát a maga Délfranciaországba utazó német barátjáról. Tudom, hogy hova lyukadnának ki. Van egy sémájuk. Most az következik, hogy a német kisvárosok utcái nyílegyenesek, tiszták, szabályosak, a rendőr a szemével keresztülszúrja azt, ki egy kenyérmorzsát leejt. Mindez igen szép, mondják maguk, e rend mögött azonban fafejű «organizált» németek élnek, kik csak úgy tudnak gondolkozni, ahogyan egy felsőbb akarat agytekervényeiket beirányítja.

— Azért mégis lehet valami a dologban — szolt mosolyogva a román, — mert lássa én kereskedő vagyok, így pontosnak kell lennem. De mégsem szeretem a maguk pontosságát s azért mégis megélek. Sőt, Románia él, a maguk rendteóriája ellenére. Latinok vagyunk, hogyne volnánk azok, ha valamennyien nem is származunk Romulusztól és Remusztól, elvégre mutasson nekem egy magyart, aki Árpád nemzetségéből való, de Európa délkeleti részében minden szellemi befolyás fölött mégis csak a latin győzött bennünk, pedig viaskodtak életünkben a török, görög, magyar, német és orosz «kultúrák». Nem lettünk ruténok, nem váltunk szerbökké, nem faragtak belőlünk magyarokat, hanem *románok* maradtunk. Ha maguk csodának tartják a magyarok fennmaradását, azt, hogy

ezer éven keresztül megőrizték nyelvüket, éppen ilyen csoda vagyunk mi is. Ennyi sok hatás között megmaradni latin-románnak, latin nyelvkinccsel, latin szellemmel, van olyan csoda, mint bármelyiküké.

— Nemrég olvastam Panait Istrati-tól egy könyvet — vette fel a szót a magyar. Mintha csak bizonyos itthoni jelszavakat hallottam volna kicsendülni egyik két sorából, most visszaemlékezve rá, igazat adok magának, de csak a «sokféle hatás» dolgában. Arról van szó egy jelenetben, hogy a regényhőst tüntetésre hívják. Kiáltoznia kellene a *tisztavérű* románok érdekében és a betolakodók ellen. Mire az író leleplezi a tüntetőket. Az egyiknek görög az anyja, a másíknak örmény az apja, a harmadíknak zsidó volt a nagymamája, a negyedik szerb családból származik, az ötödik kisázsiai török és így tovább. Már ezért is hiábavaló álmodni Nagyromániáról, mert épúgy, mint a cseh-szlovák államban, maguknak sem sikerült, amit akartak. Nem is sikerülhetett. A lakosságnak alig hatvanöt százaléka román, a többi magyar, német, rutén, zsidó, bolgár, szerb. A nemzeti államhoz pedig az kell, hogy ne legyenek kisebbségei, vagy ha vannak, megérlelhetők legyenek a beolvasásra.

— Minden szava tévedés — mosolygott a ro-

mán kereskedő. Nem lehet bennünket Cseh-szlovákiához hasonlítani. Először is, még mielőtt tovább mennénk, ne feledje el, hogy hetvenkét százaléka az országnak görögkeleti vallású, nyolc százaléka görögkatolikus és nyolcvan százaléka földművelésből él. Mi vagyunk Európa igazi búzaszállítója, nem maguk. S ebben a három tényben van az igazi egység. Érdeklődéssel hallgattam, amit a mi kedves kolléganőnk, remélem szabad így neveznem, tegnap éjszaka elmesélt. Megtudtuk tőle, hogy a szlovákok maguk sem tudják, kicsodák és mit akarnak és hogy az államukat, mely lehet bármilyen demokratikus, a vágyak és a komplikációk százfelé húzzák széjjel. Átütő ereje csak az egyszerű és határozott, néha brutális eszmének van. És Románia a legfiatalabb maguk között.

— Mikor a forradalom kitört, apám nem várta be a magyar hadügyminiszter emlékezetes kijelentését, hogy nem akar katonát látni, hanem azonnal civil ruhát öltött és hat társával együtt, kik Románia háborúba lépése óta ott teljesítettek szolgálatot a felvidéki kisváros ezredeinek gazdasági irodájában, a legelső vonattal Brassó felé szökött. Akkor nem nagyon láttam sokat, mert szemem előtt összefolyt minden a rohanásban. Inkább rapszodikusán fogom elmesélni a későbbieket is. A hat tiszt azonnal elő-

lépett. Emlékszem egyszer, hogy könyörögve jöttek magyar küldöttségek apámhoz, a román katonák és parasztok állítólagos rombolásai miatt. Ő akkor korbácsot vett a kezébe s úgy ment ki a falvakba. Egy őrmestert úgy vágott szájon korbácsával, hogy az arca a füléig megnyílt. De aztán abba hagyta. Azt mondta, ez a forradalom ízlésével nem fér össze, hogy nézze és tűrje a rombolást, de mindennek a magyar urak az okai. Köröskörül nagybirtokok voltak, ahol állati sorban élt a paraszt. Most megbosszulta magát ez az állapot.

— De nem azért, mintha urai tartották volna úgy — felelt a magyar —, hanem, mert nem ért még fel a művelődésnek egy magasabb fokára.

— Mese ez, kedves barátom — folytatta a román —, a tények beszélnek. Ha igaz is volna ez a mondata, számolniok kellett volna azzal, hogy államuk határain nőni fog a maguk szerint alacsonyabbrendű elem, akiket kihagytak s ez a feszültség egyszer robban! Se szociális, se társadalmi téren nem voltak egyenrangúak.

— Az iskolák, melyeket a határszéleken építünk, másról beszélnek. A román bankok, melyek a földeket zavartalanul vásárolták, a román középiskolák, népiskolák, mind ellentmondanak ennek.

— Látszik, hogy még mindig nem értik a

lényegét — folytatta a román —, mert lehet, hogy mindez igaz volt, de a céljuk mégis másra irányult. *Ha tehetségtelenek voltak a cél keresztülvitelében, az a maguk baja.* Ezt akarták: egynyelvű Magyarországot Nagyszebentől a Tátráig. És nem változott a gondolkodásmódjuk évszázadok óta, mert a vezetésben egy magát felsőbbrendűnek tartó osztály kezében hagyták. Csak úgy áradt belőlük a gőg! Lenéztek bennünket még akkor is, amikor képviselőink már a magyar parlamentben ültek és föl nem ébredtek a memorandum-pörben sem. Nos: Romániának ma nincsenek nemzeti problémái, nincs hasadás. S ha van egy kis zavar, azt az erdélyiek csinálják. En is onnan való vagyok, de mióta a regáti társadalomba kerültem: kicseréltek. — Ott hagytam el, hogy apám Pilátusként kezeit mosta a fosztogatások miatt. Később velem mentem Budapestre, mikor a román hadsereg oda győzelmesen bevonult. A vörösöktől is mi mentettük meg magukat. Lehet, hogy az összeomlás zavaaraiban a katonák és parasztok raboltak, de higgye el, nincs szelídebb nép a románnál. A románok gyermekesek. Könnyen fakadnak sírásra, meghatódnak és szívüket is odaadják annak, aki kéri. Olyanok, mint a vásott kölykök. Persze a másik véglet éppen ilyen erős. Ha kell, ki tudunk állni,

kegyetlenek vagyunk, nem tagadom. De Budapesten nem voltunk kegyetlenek. Láttam apámnak milyen jólesik, hogy a pesti utcán román tiszt egyenruhájában járkálhat, többször előfordult, hogy igen élesen érezte hatalmát, az igazolványok kiállításában nem ismert tréfát és persze jókat mulatott. Ezzel a budapesti látogatással kapcsolatban maga azt felelné, hogy minden mozdíthatót elvittünk. Kedves barátom, a harc, az harc. S mi elfoglaltunk egy *ellenséges* területet. Elvégre maguk ellenségeink voltak, a központi hatalmak is bent ültek Bukarestben a háború alatt és a német katonaság sem volt különb a romboló csőcseléknél. Nem tudom, hallott-e róla, hogy a visszavonuló német hadsereg vagonjaiban mit vitt magával? De hogy lekaszálták a zölden álló búzát, rozstot és árpát, az történelmi tény.

— En Parisban nevelkedtem és ott nyílt meg a szemem. Először lenéztem a sok parasztot éppen úgy mint maga — fordult a szlovák leányhoz —, de nem volt szükségem olyan hosszú időre és komplikált lelki emóciókra mint magának, hogy románná váljak. Kintről jobban láttam a világot. Az erdélyi havasokon túl már régóta volt ott egy Románia. A mi anyaországunk, ahonnan elszakítottak bennünket, vagy ha ez nem igaz: amelyből

kiszakadtunk. De ugyanazt a nyelvet beszélték és beszélik Predealon innen s túl is. Parisban nem kellett szégyenkezniem. Ha igaz is, hogy havasalföldi pásztorok, gazdag bojárok, zsíroshajú földművesek, tengerparti halászok leszármazottai vagyunk, én Parisban már a román királyságról olvastam a történelemben és nagy román írókkal találkoztam, akik latinoknak vallották magukat. Színészeket, színésznőket találtam a Szajna mellett és politikusokról hallottam beszélni, akik előtt komoly tudományos körökben is leemelték a kalapot. Nem voltak fölényesek, de csak egy pillantást kellett vetnem a történelemre és arra a területre, ahol népemnek bölcsője van és szívemben teljesen megnyugodtam. A magyaroknak kellene legjobban érteniök ezt a dolgot. Törökök ültek a nyakunkon évszázadokon keresztül és *a nyugat nagyon messze van*. Persze keresztény volt itt is egyszer minden, de ne feledje el, mi Bizánchoz tartoztunk és tartozunk lelkileg még ma is. Tartsak történelmi előadást? A magyarok előtt is fölmerült ez a lehetőség, de ők a sors különös akarata folytán, a nyugatba kapaszkodtak. Eleget tanítják maguknak az iskolában. Az erdélyi havasoktól lefelé ez a terület mind Bizánchoz tartozott és amikor jött a szkizma, vele együtt hullottunk a szkizmába is. A török először

minket fertőzött meg. Keleti gyökerekre talált az itt lakó törzsecskékben és még jobban beléjük oltotta a fatalizmust, az elfogultságot, az egyoldalúságot és a bujaságot. Így alakultunk mi kis és nagy háborúk árán néppé, harcoltunk a törökökkel és a törökök ellen, mint a magyarok. Igaz, hogy vadabbak voltunk és kulturálatlanok, de a vér kovácsolt össze bennünket. A nagy lökést két dolog adta a nemzetté kristályosodáshoz. A görögkeleti vallás és a francia forradalom. Volt mibe belekapaszkodnunk, ami egyúttal a nyugathoz is láncolt. A nemzeti vallás a felébredő európai liberális nacionalizmushoz. Végre együteműen haladhattunk a nyugattal. A mi fejlődésünk és a nyugati ideák találkoztak. És rájöttünk arra, egészen öntudatlanul, hogy micsoda erő van abban, ha a pápa nem egy ismeretlen Isten számára verbuválja a híveket, hanem az emberekben élő megmagyarázhatatlan vallási érzésnek konkrét célt ad a mennyország mellett. Nem engedi ki őket a haza és a nép fogalomköréből. Észrevettük aztán a legnagyobb veszélyt, mely a pásztorokból és földművesekből álló, síkságon élő államot érheti: a regáti zsidók nem is voltak teljes jogú állampolgárai az államnak! Aztán a nép és a többi osztályok között a szakadék nem volt mély, a mi hercegeink hosszú ideig paraszt hercegek

voltak és az este frakkba öltözött diplomaták a nemzeti ünnepeken nem szegyeitek fölvenni a parasztok viseletét, a bocskort és a színes cifra mellénykéket. Titokzatos egy nép útja. Latin gyökerű a nyelvünk, tele szláv és török elfajzásokkal. Amikor hallgatom szláv, ha nézem a szöveget, latin. Az sem véletlen, hogy például *Wasile Alexandri* az egyik legnagyobb román költő, akit egyesek velencei görög származásúnak, mások csángó magyarnak tartanak s aki híres diplomatánk volt — a múlt század végén a «Latin faj dala» című költeményével nyerte meg a latin nyelvek társasága által kitűzött francia világdíjat. A latin tudat tehát végigvonul egész életünkön, még ha primitívnek, komikusnak is látszik.

— De a népdalokban nem — vágott közbe a magyar —, hiszen kimutatták, hogy a román, szláv és magyar népdalok sok helyütt milyen közös töről fakadnak, egy bizonyos középeurópai ősananyagból. Ismerek olyan népdalt, melyet félig magyarul, félig románul énekelnek Erdélyben.

— Erdély egészen más lapra tartozik — folytatta a román. — Itt a nyelvről és a nyelv által sugallt szellemről van szó és végeredményben a nyelven keresztül alakul ki egy nép lelke is. Kimutatható a magyar hatás mindenfelé, épp az

említett költőnél is. De ugyanígy mutatjuk ki a német hatást az egész magyar kultúrára és a még nagyobb francia hatást a románra. Ha a hatások vizsgálatába megyünk bele, oda érkezünk, ahol primitív iskolai dolgozatok szoktak végződni. Némelyik tanár azon lovagol, hogy egy-egy íróra, költőre a másik milyen hatással volt. A végén kiderül, hogy nincs is eredeti költő, vagy író és így szépen elérünk Ádámhoz, mert ő lévén az első ember, bizonyára ő volt az első költő is. A néplélek sokfajta hatásból tevődik össze, de mégis eredeti. Nézze meg például Bukarest városképét. Gyönyörű utcák, hatalmas paloták, tomboló forgalom, nagy színházi élet, de a mellékutcákon és a főútvonalakon is ott vannak azok a bizonyos havasalföldi parasztok, akiknek mindent köszönhetünk. Kultúránk szervesen nő ki belőlük.

— Azért mégsem tagadhatják le — szól közbe a szlovák leány —, hogy Románia nemzetiségi állam.

— Ki akarja letagadni? De nem sokáig lesz az. A különbség köztünk és Csehszlovákia között az, hogy míg Csehszlovákiában a szláv elem nem egységes, addig az erdélyi román, a regátitól minden különbözősége ellenére is *egylényegű* segítséget kap.

— A gyulafehérvári nemzetgyűlésen mást ígértek — szól a magyar. — Az akkori vezetők épúgy

mint Csehországban nem tagadhatták meg önmagukat s ugyanúgy azt ígérték, hogy teljes önkormányzatot adnak az ott lakó nemzetiségeknek, mint északon a szlávok. Meg kellett tenniök becsületből is ezt az ígéretet, hiszen hosszú ideig a Monarchiában a maguk részére ugyanezért az önkormányzatért küzdöttek. A gyulafehérvári nemzetgyűlés ideiglenes önkormányzatot ígért, proklamálta az itt lakó nemzetek teljes szabadságát. «Minden nemzet önmagát kormányozza — mondták, — saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által önmaga látja el a közoktatást és az igazságszolgáltatást. Minden nemzet a törvényhozási képviselőre és az ország kormányzásában való részvételre népességének számarányában nyer jogot.» Ez a lényege a gyulafehérvári határozatoknak, na meg a földreform, s ezt nem tartották be egészen.

— Téved — mosolygott a román —, mi most önvédelmi harcot folytatunk s ha betartottuk volna az ígéreteket százszázaléig, már végünk volna. Az ígérek betartásának alapja az volt, hogy a magyarok elismerik a statusquot. Ez nem történt meg, Erdély elszakítására törekedtek, a revíziós mozgalom fellángolt s így szó sem lehetett arról, hogy a magyar elemet saját hazánkban megerősít-

sük. Különbén én is tudok példákat hozni. Az igaz, hogy voltak román iskolák, középiskolák, tanítóképzők, bankok, folyóiratok, lapok a régi Erdélyben is, az viszont ismét letagadhatatlan tény, hogy a magyar irodalom sehol sem virágzott és sohasem annyira, mint épp a román uralom alatti Erdélyben. A lapokat cenzúrázzuk igaz, de magyar lapok jelennek meg Kolozsváron, Bukaresten, Nagyváradon, Aradon, mindenütt. Nem tréfa dolog, amit nacionalistáink hangoztatnak, hogy a kulturális életet még nem foglaltuk el és a cél most: megfelelő életlehetőséget biztosítani a román parasztság számára, hogy elfoglalhassa a középosztálybeli pályákat. Bukaresten egész más a helyzet, meg a Regátban. Bukaresten több mint százezer magyar ét, de ezek alacsonyrendű munkát végeznek, ők a szolgák, cselédek, kihordók, ezektől nincs mit tartani. Erdélyt kell átalakítanunk.

— Nem valami becsületes dolog ez, — dobta bele az első veszélyes kérdést a magyar.

— Állítsanak meg egy népet, ha tudnak. A szaporodási index minálunk a legnagyobb. Vonuljunk vissza a hegyek mögé? A magyaroknak is adunk éppen olyan életlehetőséget, mint ők adtak nekünk. És amilyen a szászoknak is van. A szászok nem azért maradtak fenn, mert a magyarok hagy-

ták őket, hanem mert erős fajta s mikor a magyar nacionalizmus elkezdődött, nem volt idejük lenyomni őket már. A szászok ugyanis sokkal fejlettebb népi életet élnek, mint akár mi, vagy pláne a magyarok, akiket még mindig egy «uralkodó osztály» irányít. Azért mégse hiszem, szólt a német, hogy Románia túlságosan egészséges ország volna, sokat tartanak demokráciájukra, de az a szabadság, amit a román lapok művelnek, már kissé sok. Az állam tekintélyét ássa alá a sok pör, panama, leleplezés.

— Nagyon örülök, hogy végre beszélhetünk erről is — szólt a román. Egyáltalában nincs mit tagadni rajta. Őszintén meg voltam lepődve, mikor Budapestre jöttem s láttam a rendet. Egyszer véletlenül ki kellett szállnom, a Nemzeti Bankban akadt dolgom. Percek alatt elintézték s nem volt szükség semmiféle «közbelépésre», míg sajnós, odalent sok mindent csak a pénz «megtámogatásával» lehet elérni. Akarják a magyarozatát? Románia tulajdonképpen nagyon gazdag. Hatalmas petróleum-kincse, amely, sajnós, nincs egészen a mi kezünkben, *világtávlatba* kapcsolja bele. A latin származás tudata, ha messze is vagyunk a nyugattól, hidat képez felénk. De ugyanakkor a nép még vad és sok helyütt civilizálatlan. Jassy és Sinaja gyönyörűek. A vidék

elragadó, de egyébként nagy elmaradottsággal találkozik az ember mindenütt. Hallottak a maglaviti pásztorról, aki állítólag látta az Istent. A primitív nép pópáival együtt vad extázissal, százezrével futott látni a csodát, egymást nyomták agyon Isten látása és a szeretet nevében. Primitív miszticizmus ez. Egészen más mint az orosz paraszté és semmi köze nincs a lourdesi csoda fenségéhez, a néplélek még egészen zavarosan, misztikus gyökerekből táplálkozik és ugyanakkor találkozik az előbb említett nagy világáramlattal. Természetes, hogy ez a találkozás megzavarta. «Erkölcstelensége» innen való. Az államról más a fogalma, mint maguknak. Ha egy kormány kicserélődik, vele megy a közigazgatás (de ugyanez történik Amerikában is, úgy-e?). A nép minálunk nem úgy helyezkedik el, legalul, mint a piramisalakú társadalmakban, hogy minden rajta nyugszik és ő nem mozdulhat el a helyéről. Ellenkezőleg. Mi a népet mozgósítottuk nemzeti céljaink érdekében és ezért most lehetőségeket teremtettünk számukra. Természetes, hogy a gyorsaság megbosszulja magát s ha valaki közülük elhelyezkedik egy hatalmi pozícióban, akkor könnyen visszaél vele. Innen a sok hamisítás, pénzelfogadás és a többi. Mi azonban le is leplezzük őket. A végletek emberei vagyunk. Ha járt valaha

nálunk, nem tagadhatja, hogy udvariasak, míg a tyúkszemünkre nem lépnek. De akkor azután megszűnik minden regard . . .

— A vége jóra nem vezethet — szólta a német. Mindenkit felfalni lehetetlen.

— Ezt éppen maga mondja? — kérdezte gúnyosan a román.

— De még mennyire. A németeket félreértik, azaz soha meg nem értik. És ez nem baj.

— Nem tudom, hogy mire célzott — fordult a német felé a magyar —, én azt gondolom, hogy ha Románia is megmaradt volna régi országa területén, ha nem akart volna sokat markolni, mégis csak jobb volna a helyzet. Egységes gazdasági terület, előnyösebb a nép számára s nagy területek együttműködése könnyebb, mint apró államocskáké ... Brassóból Zürichbe ma csak így lehet utazni: vámvizsgálat Kötegyánnál, Hegyeshalomnál és Feldkirchennél. Románok, magyarok, osztrákok többszörösen éreztetik állami szuverenitásukat.

— Ha ezt a kérdést vetjük fel, akkor lehetetlen félúton megállanunk — szólta közbe a szlovák leány. Mert akkor kíváncsi vagyok, hogy miképpen képzeljük el az államaink közötti együttműködést. Hiszen a régít vissza nem állíthatjuk.

— Azon az alapon, ahogy most vagyunk — kiál-

tott fel a román. Miért változzon meg a helyzet? A román társadalomban nem fog találni egyetlen réteget sem, amely helyeselné a magyar revíziós törekvéseknek vagy a középeurópai monarchiának. Egészen egyszerűen azért, mert észszerűtlennek tartjuk és a kedélyeket fölöslegesen megbolygatná. A regáti román parasztnak egészen mindegy, hogy kik uralkodnak felette. Annyit azonban biztosan tud, hogy a magyar uralom nem lehet. De még mielőtt tovább megyek, ha őszinték akarunk lenni, miért tegyünk szemrehányást egymásnak? Nem tehetünk róla, hogy itt állunk saját külön megnövekedett román államunkkal, mert hiszen a nagyhatalmaknak is szükségük volt rá! Mikor felszabadultunk a török alól, beoszthattak volna, — ha nincs más céljuk — okosan, jogok biztosításával egy nagy birodalomba. Ehelyett legyezgették önállósági vágyainkat s körülbástyáztak bennünket a különböző békékbe és szerződésekbe. Nekem az a titkos nézetem, hogy a nagyhatalmak nem engednek most se megegyezni bennünket, azaz ...

— ... a nagyhatalmaknak volt szükségük arra, hogy összerombolják a dunai monarchiát, amelyet összeromboltak volna akkor is, ha nem egy Habsburg ül a trónján — fejezte be a mondatot a magyar.

— Egyszóval maradjunk a román társadalom-

nál, amely tulajdonképen most épül — folytatta a román. Minden az állandó forrongás stádiumában van, de ez a forrás nem a széthulló, hanem az összetartó erőket egyengeti. Valóban olyan, mint a must, melynek csak egy célja van, hogy borrá forrjon. A parasztságból lett erős középosztály csak egyetlen célt ismer; hogy kiépítse a maga kulturális hadállásait. Ezért tanul annyi román fiatal-ember külföldön. Találkozhat velük a Zürich melletti Brown Boveri gyárban, épúgy mint Parisban, Londonban, vagy Berlinben. Én is egy voltam ezek közül. A fiatalokból nem lesznek tisztviselők, hanem igyekeznek szabad pályán elhelyezkedni. Az én családom például igen érdekes összetételű. Apám, mint mondtam, brassói születésű, vérbeli román. Anyai ágon görögökkel keveredtünk. Ameddig én ismerem a családot, mindig kereskedők voltak. Mikor azután apám leszerelt, megcsillant előtte a lehetőség, hogy fiát majd úgy nevelje, hogy valamelyik bukaresti minisztériumba kerüljön, vagy valamilyen prefektúrán legyen tisztviselő belőle. De okos ember volt és ismerte a viszonyokat. Tisztelte valamennyi politikust, Tache Jonescutól Bratianuig, de a tisztelet mit sem változtatott azon, hogy a sajátos romániai atmoszférával tisztába ne legyen. Hiszen nálunk történt meg, hogy mikor

Maniut a király megbízta egy koncentrációs kabinet alakításával s Maniu elkészült a kormánylistával, a királyi palota folyosóján kihallgatásra menet már találkozott — az időközben, *az ő tudta nélkül* kinevezett új miniszterelnökkel. Nem akart apám engem ily viszonyok közé beadni! Nem mintha megvetette volna őket, tudta, hogy azért minden rendben fog menni, mint a must forrongása egy cél felé hömpölyög — a zavar és ez Románia nagysága. A családi tradíciót nem jó áttörni s így maradtam én is kereskedő. Kikkel találja az ember magát szemközt Romániában? Sokan persze azt hiszik, hogy a legnagyobb probléma odalent a magyarok. Ennél nagyobb tévedést el sem lehet képzelni. A magyarok nem jelentenek többé feszítőerők Nem képviselnek egy olyan elvet, koncepciót, melyért érdemes volna még az erdélyi magyaroknak is ki-mozdulniok mostani helyzetükből. Fáradtaknak látszanak s úgy nyugszanak bele a kisebbségi sorsba, mintha ezt végleges megoldásnak elfogadnák. Az uralkodó nép, amely természetesen mi vagyunk, nem hisz ennek, mert a szomszédban ott van a magyar állam, de nem is nagyon becsüli többé a magyar kisebbség munkáját, mert látja ugyan a heroizmust a vezetőiknél, de nem tudja kitapintani, hogy a védelmen túl van-e valami magasabb céljuk?

Az élet pedig mozgás és nem hiszem, hogy a magyarok belenyugodnának a jelenlegi helyzetbe. Ott vannak a székelyek, akiket azt hiszem sikerülni fog elrománosítani. Nem kell itt tűzzel-vassal «dolgozó» inkvizícióra gondolni. A történelmi igazságtalanságokat tesszük jóvá, de a kisebbségeknek azért életet adunk. Persze hosszú idő kell hozzá és lehet, hogy *nem* sikerül. Nincsen abban semmi erkölcstelen, amit mondtam. Megadjuk a megfelelő életfeltételeket, de ha őszintén és igazán akarjuk a román elem megerősödését, akkor nem tűrhetjük el, hogy a kisebbségek magasabb kulturális színvonalon legyenek mint mi. Nem hiszek abban, hogy Erdélynek külön tradíciója, az úgynevezett transsylvaniaizmus segíthet a bajokon. Ehhez arra volna szükség, hogy Erdély három nemzete egyformán akarja a «békés» együttműködést. A magyar történelemből hivatkoznak itt Erdély történetére. Elfelejtik közben, hogy akkor a három nemzetet a *magyar, székely és szász* jelentették és a román mint *nemzet* nem jelent meg ily alakban a felszínen. Akkor mi még csak vad parasztok, lázadók és örültek voltunk. A magyar történelemben Hóra és Kloska is mint a legvéresebb, aljas rablók szerepelnek, Avram Jancuról pedig kizárólag azt tanítják, hogy örült volt. Nem hallottam, hogy valamilyen magyar iskolában beszéltek

volna például erről a folyóiratról, mely most Nagyváradon jelenik meg. *1865-ben* alapította Josif Vulcan. Persze róla sem tudják kicsoda volt. A három nemzet, egyszóval, csak úgy érthetné meg egymást, ha egyáltalában volna a megértésre *készség* bennük. A mi részünkről még hosszú időnek kell eltelnie, amíg ilyenről nagy tömegben szó lehet. Nem a cinizmus mondatja velem ezt, hanem a tények. A Maniu- és Vajda-szerű emberek már nagyon öregek és nem számítanak. Hallott-e valahol róla, hogy magyar, szász és román fiatalok együttes találkozára jöttek össze? Soha. Egy-két lap és egy-két bukaresti tanár álmodozik ilyenről, de egyelőre hiába. A mi fiataljaink a friss élet tudatával indultak neki a világnak. A magukéi az elnyomottság küzdelmével. A mieink a győztesek, a magukéi a megverettek. Amíg a történelem kiegyenlítődik, hosszú időnek kell eltelnie. Nincs más megoldás egymás között, mint a harc. Ha világosan akarnak látni, maguk sem tagadhatják. Igaz, hogy sok magyar lap és könyv jelenik meg Erdélyben, ezrével kerülnek a kirakatokba, ezt magam mondtam az előbb, de nézzék meg csupa *szépirodalmi* mű és íróik lassanként Budapestre vándorolnak. Szeretném látni ezeknek a könyveknek erdélyi példányszámát és szeretném tudni, hányan vannak maguk közül, akik

titokban és dacolva az államhatalommal *a falvakat járják*. A szászok mások! Nincs azon semmi csodálkozni való, hogy az erdélyi szászok nem haladhatnak a magyarokkal soha. A Németbirodalom áll a hátuk mögött s oly reservoirjaik vannak, mint maguknak nincsen. A szászok nem jelentenek problémát az állam életében, leszámoltunk velük, hagyjuk őket. Túlságosan veszélyes partner volna a Birodalom. Van még egy-két nemzetiség, bolgárok, szerbek, oroszok, ezekkel majd csak elbánunk. A nagy probléma a *zsidók*. Ma még szabadságuk van és a különböző szabadkőműves alakulatokon keresztül éreztetik is hatásukat az állami életre. Egy nagy ballasztot maguktól is átvettünk. Itt hagyta nekünk félig és háromnegyedrészen megmagyarosodott zsidókat, akiknek egy része becsületesen tartja a maga magyarságát, egy másik része azonban már szeretne felszívódni hozzánk. Ily rövid idő alatt a dolog azonban nem megy. Mióta Magyarország nem egészen megfelelő átvonuló terület nyugat felé a galíciai zsidóságnak, azóta Besszarábián keresztül felénk masíroznak és levanteiekké válva húzódtak tovább nyugat felé. *Ezt fogjuk megakadályozni*. Olvastak bizonyára a vas-gárdáról, Goga mozgalmáról, Cuza pártjáról. Ezek szélsőségek. De ha már ilyen sok szélsőség van és ha ilyen

sok *szelepre* van szükség, az a társadalom telítettségét jelzi. Egyáltalában tudni akarja, mi jellemzi a mai román társadalmat? *A vitalitás minden téren.* Nézze meg a régi magyar városokat. Ki vannak cserélve. Hogy közben a nyugdíjasok és egyes tisztviselők nem kapnak fizetést? Megkapják, csak nálunk az állami gépezet nyikorog és egészen másféle és másfelé halad, mint például Németországban. Küzdenünk kell a legkülönbözőbb felfogásokkal, de nyíltak merünk lenni.

— Egy szóval Románia az ideális állam, — gúnyolódott a német.

— Még sosem merült fel agyában az a lehetőség, hogy az egésznek rossz vége is lehet, — szólt a magyar. — A Tiszáig Románia nem törhet elő. Mégis csak van különbség ország és ország között. Mi is voltunk ilyen stádiumban, mint ma Románia, de mi sokkal (szabad így kifejeznünk magunkat) magasabban állunk.

— Azt hiszem — szólt a román —, hogy meg tudom magyarázni, miért foglalkozik mégis szivebben velünk a nyugat. Csodálkoztak rajta bizonyára, hogy a katolikus Franciaország egyik minisztere, az azóta szerencsétlenül járt Barthou, csak *díutazott* Budapesten, és a román parlamentben, ahol csupa *görögkeleti* elfogult nacionalista ül,

a maga *katolikus* lelkiismeretére hivatkozott. Ha sejtésem nem csal, itt arról van szó, hogy tisztelik bennünk a friss indulatokat. Mutassanak fel maguk is valamit. Marosvásárhelyen a katolikus templomnál nagyobb már a görögkeleti katedrális és minden városban nemsokára így lesz. Szövetkezeteink erősebbek. A vezetők igaz, hogy többet lopnak, de a lehetőség mégis nagyobb. Lapjaink nagyalakúak és frissek, gúnyosak, szabadság van nálunk, tréfálkozunk a miniszterelnökkel és ha akarjuk, kigúnyoljuk a királyt. Hogy mi lesz ezután? Majd eldől.

— Azért mégsem mondanám, hogy a magyarok olyan veszélytelenek, — szólt közbe a csendesen ülő német. Vessen csak egy pillantást a térképre és ott találja őket Bukarestben százezer példányban, Prágában, Zágrábban, Belgrádban, Kolozsvárt az egyetemeken. A kocka fordulhat s talán csak alszik ez a nép.

— Nem vagyok a magyarok ellensége — mondta a román. — Említettem, hogy sokan akarják valamilyen alapon a megegyezést. De ennek reális feltételei vannak s én a közhangulatot világitottam meg, nem jószándékú kivételekre hivatkoztam. Románia ellenkezésbe jutna egész fejlődésével és elindulna a visszafelé vezető úton, ha önmagától

mondana le bármiről. A mi célunk a jelenlegi állapot megerősítése és szó sem lehet arról, hogy Magyarországnak Erdélyt visszaadjuk. Ez a mesék világába tartozik. De még arról is hiába beszélnek egyelőre, hogy Erdély Románia és Magyarország közös gyermeke legyen. Egy ilyen megoldásra semmiféle *történelmi* alap nincsen. Meg fogunk egyezni, ha a politikai szükség úgy akarja.

— Tűz és víz soha nem egyezhetnek ki egymással — szól közbe a német. Ön mondta — fordult a román felé —, hogy a «latin tradíció» ellenére egész erejünkkel Bizáncba kapaszkodnak. A görögkeletiség pedig tüzet jelent a nyugati kereszténységnek.

— Volt egy nagy magyar költő — szól most a magyar —, Ady Endre, aki mégis érzett valamit a közös sorsból s így fejezte ki magát: »*Dunának, Oltnak egy a hangja*«. Nem lehet tagadni, hogy igen sokan vannak Magyarországon, akik reális lehetőségeket látnak a költő víziójában. Sokan romantikusnak, sokan pedig prófétának nevezik emiatt Adyt. Akik a kibékülést szeretnék, azt mondják, hogy van egy közös dunavölgyi kultúra s nem esünk oly messze egymástól. Arra alapítják feltevésüket, hogy évszázadok folyamán a közös elemek erősödtek s ennek a megegyezésnek kiindulópontja csak a

parasztság lehet, mely egyformán érez az Olt mellett, a Havasalföldön — és a Dunántúl. A világháború után a csehszlovákiai magyar fiatalokból el is indult egy mozgalom, mely turáni-szláv parasztállamról álmodozott és a románokat is végeredményben szlávoknak minősítette. Abban a hiedelemben éltek, hogy a világháború alatti állapot hirtelen megkövesedik s ha ez így lett volna, valóban el lehetett volna kezdeni valamit. Ugyanis húsz évvel ezelőtt az utódállamok *középosztálya* nem volt még erős, a magyaré pedig éppen letűnőben volt. Azóta azonban, mint már hallottuk, éppen a parasztságból erősödött meg a román és szláv nacionalista öntudat s ma már egymással nemcsak mint hangulattal van dolgunk. Sok a közös vonás bennünk, de hogyan hasonlítható például a nyugodt és tempós magyar paraszt az extatikus lírikus románhoz?

— A történelem, mégis csak tanítómester, ilyenkor látja az ember, mennyire nem volt igaza például Nietzschének, mert az egész magyar-román viszony, vagy mondjuk így: a nyugat és a románság viszonya eldől a történelmen. Azt mi is tudjuk valamennyien, hogy Erdély és Ó-Románia két különböző egység. Ó-Románia arisztokrácia nélküli kettős tagozatú társadalmával a fanarióta uralom

becstelen emlékével nem nevezhető egyértékű állammak a nyugati impériumokkal. Ezek a görög fejedelmecskék, akik a Havasalföldön uralkodtak, kizsákmányolták a népet s ennek nyoma még ma is az a sok visszásság és visszaélés, ami a román társadalomban látható. Így van-e? — fordult a románhoz.

— Ebben szóról-szóra igaza van — felelte a kereskedő, — de a helyzet a háború után megváltozott s már túl vagyunk azon, hogy a román társadalmat Caragiale vígjátékain keresztül lássuk. Ő mutatta be ezt a kialakulóban levő züllött középosztályt maró gúnnyal és véres ostorozással. De azóta az erdélyi és ó királyságbeli román összekeveredett s a nagy harc most van eldőlni. Melyik szellem fog győzni? Az-e, amely a magyarokkal és szászokkal való együttélésből mégis csak tanult, vagy a másik, amely rohan előre a történelmileg és a történelemtől determinált úton? Az az azonban bizonyos, hogy a kialakulóban lévő román középosztály, a regáti és erdélyi és a parasztság teljesen egyöntetű abban az állásfoglalásában, hogy sorsát önmaga akarja intézni és azt nem osztja meg semmilyen fajtaival vagy nemzettel.

— Akkor tehát mi magyarok — mondotta a fiatalember, — borítsunk fátyolt a múltra? Én két-

ségbevonom, hogy Romániának sikerülni fog pacifikálnia területét. Végeredményben mégis csak az a fontos, hogy egy állami közösségben a rendet biztosítsuk s nem lehet cél, hogy magát az államot tartsuk forrongásban. Nem felejttem el egy erdélyi magyar írónak, Koós Károlynak, de Tamási Áronnak az írásait sem. Tamási székely, Koós szász-francia származású. Tamásiban, az ő históriáiban ott érzem az egész románságot is. A terület, a táj, a múlt és jelen feszültségét. Koós Károlynál pedig érzem az igazság lüktetését. Van egy kultúrtörténeti munkája Erdélyről. Micsoda erő, de ugyanakkor milyen nyugati humanizmus szól ebből a kötetből, mely megérti és felméri az erdélyi nemzetek kulturális fejlődését. Kérdés, ki ér el majd nagyobb sikert, aki megért, vagy aki csak önmagát akarja megérteni?

— Talán éppen ott fogják elveszíteni a csatát — mondotta a román —, hogy másokat is meg akarnak érteni. Ha egyszer könyörtelenségre van beállítva a harc, akkor a fegyvereket csak fokozni szabad.

— De vajjon kiírtható-e egy nép és egy gondolat a világ színpadáról? — vágott közbe a magyar. Sikerült-e valaha az egyik népnek a másikat kiradírozni a térképről. Sohasem! A támadás fegy-

véreivel egyidejűleg a védelem fegyverei is tökéletesednek. S egy nép csak akkor tűnik el, *ha földadja önmagát.*

— A magyaroknál ez a megértés: önmaguk feladásával egyenlő — mondotta a román.

— Nem hinném — válaszolta a magyar —, mert minden nép akkor adja föl magát, ha letér a számára megszabott útról. A magyar csak annyiban lehet nacionalista, hogy *idegenségét*, faji különállását, legnagyobb erejét megőrizze, de ezentúl mindenfelé ő a kapocs.

— De hiszen mi is idegenek vagyunk — sóhajtott föl a román. Van egység bennünk, de testvéreink, akikhez húzódnánk a latin elv alapján, ha segítenek is, végeredményben a jótevő, de szívtelen nagybácsikhoz hasonlítanak. Az ittlakó szlovák megérti nyelvét oroszoknak, szerbnek, horvátnak, egyszerűen minden szláv népnek. Mi nem értünk meg senkit s a nagy latinok számára, ha románul kezdenénk el beszélni, *cigányok* vagyunk. Nagy bojár famíliáink megtalálták az utat Paris legelölőbb társadalmába, fiaink kint tanulnak az egyetemeken, de ha nemzetközi szélhámósokról írnak egy filmet, az ügyes szélhámosnak román neve van. Úgy-e nem nagy kitüntetés? Idegenek vagyunk és csikorgatjuk a fogunkat, mert védekeznünk kell

a szopora bulgárok, kommunista oroszok s a Fekete tengeren előretörő törökök ellen. Hová meneküljön egy nép, ha sikerült az álma, amit egy véletlen döntött el, ha nem saját maga erejébe? A mi sorunk egyidőre azon a tanácskozáson dőlt el, amikor 1917-ben a koronatanács elhatározta, hogy a központi hatalmak ellen megindítja a háborút. Nincs izgalmasabb olvasmány, mint erről az ülésről felvett jegyzőkönyv. A német származású király és tétovázó tanácsadói mintha sugallatra cselekedtek volna. Ha nem lépnek be a háborúba a központi hatalmak ellen, megoldatlan problémák izgatják még ma is a Dunavölgyét.

— Hogy lehet ilyet állítani — vágott közbe a magyar —, hiszen a mai helyzet olyan, hogy a kérdések mint szuronyok merednek elénk.

— Igazat kell adnom az előbbi véleménynek — mondotta a német. Hiszen most tabula rasa van előttünk. Az osztrák-magyar monarchiát tovább tartani nem tudták. Maguk a monarchia népei esküdtek ellene. Így mindegyik megkapta a magáét. *Vágyaik százszázalékosan teljesültek.* Az ittlakó népek önállóságot kaptak, függetlenséget. A genyves kelések felfakadtak, lehet gyógyítani. Egyik sem akart mást, mint ami történt: a magyarok önálló vámterületet és elszakadást Ausztriától, a

románok Nagyromániát, a szlovákok és csehek északi szláv államot s a szerbek délen ugyanazt. Az álom teljesült. Kész. Mit akarnak tovább?

— Tévedés van a dologban — mondotta a magyar —, mert igaz, hogy önállóságot és függetlenséget akartunk, de kizárólag a monarchiának rossz alapokra helyezkedő s a történelmet meghamisító szellemétől akartunk szabadulni, mely a dinasztiai tette az ittlakó népek együttélésének egyedüli alapjává, nem pedig . . .

— Ez a beszéd túlságosan messzevinne, ha folytatnánk — vágta el a vitát a román. Ezeken nem gondolkozhatunk. Az államformát eldöntik a politikusok. A népek önmaguk fölött döntenek s itt csak az erő számít, a valóság és az öntudat. S a valóság az, hogyha panamázó tisztviselők és egy kialakulatlan középosztály zsákmányolják is a parasztot s ha hozzánk is elérnek a nemzetközi kapitalizmus nyúlványai, ha növekszik is a kommunista agitáció, ha azt is híresztelik, hogy nagy az erkölcstelenség és a vérbaj és ha igaz is, hogy Közép-Európában mi hurcoltuk be a leprát, ezt a förtelmes betegséget s ha magunk előtt sem tagadhatjuk le, hogy sok dolgot kell még utóolélnünk, amin a németek, magyarok túl vannak, a lényeg egy marad: *nem alkuszunk*.

Kis csend állt be, mely ránehezedett valameny-

nyiünkre. Azután a sarokból megszólalt egy hang, mely eddig nem nagyon szokott közbeszólni. A séta közben közömbös dolgokat mondott, figyelt. A szerb katonatiszt volt.

— Meddig? Meddig nem alkuszunk? — és a román felé fordult.

— Remélem, ez nem akar sértés lenni — felelte a román, mert a szerb szemei úgy villogtak, hogy a kérdés éle, értelme felől nem lehetett senkinek sem kétsége.

— Már túl sok sértő dolgot mondtak egymásnak — felelte a szerb — e szobában is és kint a nagyvilágban különösen. Kirobbanáshoz ezek az acsarokodások tizenöt éve nem vezettek. Nekem az a nézetem, hogy *alkudni fognak*. Szerbia ugyan tagja a kisantant csoportnak, de ami bennünket megkülönböztet különösen a román szomszédtól, itt nem akarok megint egyéni érzékenységet sérteni, a bátor kiállítás — a halálig. Az osztrák-magyar hadseregnek 1914-es előnyomulásakor a szerb nemzet színe-java odaveszett. A világháborúban emberanyagot legtöbbet a franciák, szerbek és a magyarok vesztettek. Mi valóban nem alkuszunk. A román nacionalizmus csak addig erős, amíg egy erősebbet nem talál magával szemben. Én ismerem a maguk országát, sokat kellett oda járnom. Amit előbb elmondott, mind

igaz. De kérdem, meglátszódnak-e azok a nagy világnézeti áramlások Romániában, amelyek ma egész kontinensünket átjárják.

Gyors mozdulatokkal felelt a román.

— Egyelőre még pártállam vagyunk és így pártokon keresztül látszik minden. Nemzeti szocialista és fascista szervezeteink is vannak. Embereket azonban nemcsak a nacionalizmus tart össze, hanem az építés vágya is. Ezekre gondol?

— Ezekre is — felelte a szerb. — Ismerem hangulatukat, csak azt csodálom, nem is csodálom, inkább megállapítom, hogy sem az államférfiak, sem maga a közvélemény nem akar kilépni önmagából. Mindig csak a maguk dolgával vannak elfoglalva.

— Nem értem — vágott közbe a román.

— Figyeljen ide — válaszolta a tiszt —, maguk először nem akarnak alkudozni, aztán tudat alatt visszaemlékeznek egy-két elmúlt évszázadra, mikor még szolgaságban sínylődtek. A közvéleményt erre harag fogja el, az alacsonyabbrendűség érzése, mire elhatározzák, hogy megerősítik lelküket. Nekiindulnak a világnak, de nem vesznek tudomást róla, s végül meg kell állniok, ki kell egyezniök, mert a hősiességre képtelenek. Ez nem szégyen. Nem támadásként mondom. Minden népnek más a hivatása, más a lelke, a spanyolok se harcos nép.

A szerb szavai most már úgy hatottak, mint a vádirat. Senki sem felelt, komoran álltak fel és rövid búcsúszavakat mormogva autókat rendeltek és el-tűntek az éjszakában.

III.

— Komolyan azt hiszi, hogy csak maguk a bát-
rak — kezdte meg a beszélgetést a román másnap
este s egész nap látszott rajta, hogy ez a dolog nem
hagyja nyugodni. De mintha közös megegyezés lett
volna bennük, a nappalaikat nyugodtan töltötték.
Távol maradtak azoktól a kérdésektől, amely izgatta
őket s estére felgyülemlett az anyag. Most egy budai
kiskocsmában ültek s hallgatták a cigányzenét. Meg-
lehetősen zajos helyiség volt s kiabálniok kellett,
hogy megértsék egymás szavát.

— Nem mondtam, hogy más nem lehet bátor
— felelt a szerb mosolyogva —, csak egy adatot tet-
tem hozzá az épülethez, amelyet maga épített.

— Talán a szerbek lesznek azok — gúnyolódott
a román —, akik előnyomulnak majd Budapestig,
vagy Szobig és megvalósítják a «korridort», talán
ők fogják Közép-Európának ezt a részét rendbe-
hozni ?

— Maguknak egyszóval ez a céljuk — vágott

vissza a szerb. — Ha így van, akkor igazat kell adnom a múltkori éjszaka valamelyik mondatának, hogy nincs megegyezés magyarok és románok között.

— De egyáltalában nem a megegyezés a fontos — vette át a szót a német. — Sokat hallottam idáig beszélni erről. Lényeges az, hogy fizikai harcok nélkül tudnak-e megélni. Vájjon a régi görög kultúrának mi volt nagyobb hasznára: a kis görög városok közötti állandó veszekedés, vagy az, amikor a nagy nyugalom állapotokban éltek? Azt hiszem az előbbi állapot a kultúratermő. Amerika hatalmas területe minden erőfeszítés ellenére mitőlünk, akik veszekszünk, kapja az indítást és jól írja Hitler a «Mein Kampf»-ban: Ha Európa ma elsüllyedne, Japán visszahullana álomszerű ködébe, melyből az európai aktivitás — hisz ez a lényeg — emelte ki.

— Európában minden két órányi vonatjárásra határba ütközik az ember. Csodálatos színek fogadják, különösen itt, Közép-Európában. Mindegyik összefügg egymással és mindegyik zárt egység nemzeti tudatokkal és mégis mi termelünk. *Erőnk az hogy harcolunk egymással.*

— Szép kis perspektíva — vágott közbe a szlovák leány. — Maga tehát azt mondja, hogy veszekedjünk csak tovább, ne találjunk megegyezési ala-

pot. Biztosan azért tanácsol ilyet, mert *divide et impera* elve alapján áll és szeretne uralkodni felettünk.

— Talán nem is volna olyan nehéz — mosolygott vissza a német.

Most ismét a szerb vette fel a beszéd fonalát.

— Azt hiszem, hogy a Dunavölgyének mi okozunk a legkisebb gondot, különösen amióta Szerbia területe megnövekedett. A magyarok között sokat hallottam beszélni, hogy a román ügy a legkönnyebb. Rosszul fejeztem ki magamat, mert nem Magyarországon hallottam ezeket a véleményeket, hanem magyar uraktól, akik lent jártak Dalmáciában. Itt velem még nem beszélnek. Egy szóval azt mondták, hogy mert Románia is *idegen*, nincs rokona: érdekei közösek Magyarországéval, könnyebben kapható az összefogásra. Sőt voltak olyan kalandos tervek is, amelyek román-magyar perszonális unióról álmodoztak. Ha van is valami alapja ezeknek a dolgoknak, azt hiszem megbukik a két nép különbözőségén, a románok friss nacionalizmusán s azon, hogy hódítani akarnak s népességük nem elegendő erre. Csehszlovákia talán csak úgy jöhet számításba, ha a szlovákoknak teljes állami egyenrangúságot adnának, ami az én szememben lehetetlennek tűnik. Szilárd meggyőződésem, hogy a ma-

gyarok, ha akarják is a békét a környező népekkel, nem tudnak lemondani történelmük parancsoló irányáról, s ez az, hogy a Dunavölgyében a német és a két szláv birodalom között ők alkossanak harmadik birodalmat, lekötve azokat az átmeneti német és szláv elemeket, amelyek tulajdonkép együtt fejlődtek a magyarokkal és lazább struktúrájuknál fogva nem illeszthetők bele sem a két nagy szláv, sem a nagy Német birodalomba. A kérdés ez: fenn tartják-e a magyarok ezt az elvet s akkor nincs meg egyezés számukra, csak Nagyszerbiával, Lengyelországgal és a Német Birodalommal, ha pedig nem tartják, vissza fognak szorulni arra a kis területre, ahol magyarok laknak és magyar szigete lesznek Közép-Európának, menthetetlenül az elpusztulásra ítélve. Vannak, akik a magyaroknak Habsburg-megoldást ajánlanak. Ez a megoldás azonban a történelem folyamán csak egy volt a sok közül, s most, mikor az újjárendezés állapotában vagyunk, ha maguk akarnak valamit, nem fogadhatnak el egy *másodlagos*, nem organikus megoldást.

— Milyen gyönyörűen mellénk áll! — mondta a magyar. — Igazán nem tudom mire vélni?

— Nem érti? — válaszolt a szerb. — A mi érdekeink azután valóban közösek. S arra kellene törekednünk, hogy tisztán lássuk egymás képét.

— Nem hiszem, hogy ezt el merné odahaza is mondani — válaszolt a magyar —, mert ha következtetésének vonalán haladunk tovább, akkor az volna a vége, hogy Szerbia húzódjon vissza nagyhatalomnak hitt állásából. A mi «uralmunk» azt jelentené, hogy a feltörekvő pravoszláv nacionalizmusnak meg kell állnia és egy katolikus, keresztény, mondjuk így: nyugati keresztény bástya épülne fel Belgrádnál.

— Hát mi nem vagyunk elég nyugatiak? — válaszolt a szerb. — A kereszténységnek az lenne a célja, hogy a kisebb kultúrájú, frissebb népeket azért «hagyják ki» a nyugatból, hogy ezáltal megvédjék a nyugati kultúrát? Nem az volna-e inkább a kötelességük, hogy utat nyissanak számukra, ha kell erőfeszítések és harcok árán is ezek felé a maguk által fontosnak tartott nyugati áramlatok felé? Azt mondta nekem egy magyar katona, hogy csodálja a franciákat, miért támogatnak egy olyan államalakulatot, amely francia segítséggel a legélesebben keresztényellenes gondolatokat terjeszti. Azt feleltem neki, biztosan azért, mert egyengetni akarták utunkat. Az osztrák-magyar monarchia ott tévedett, mikor Boszniát *leigázni és nem megnyerni* akarta. Ha egyáltalában szükség volt arra, hogy Boszniát és a szerbeket megnyerjék. A szerb állam

legalábbis olyan régi, mint a magyar és hogy keveset tudnak rólunk, annak az az oka, hogy megmaradtunk a hatalmas Oroszország fenyegető üzenetének a bolgárokkal együtt. Nyelvünket értheti, de a nyugati ember számára irodalmunk, újságjaink zárt titkok, a latin kultúrához *a közös kereszténység* köt csupán, de az írásunk, melyen keresztül lelkünkhez juthat el: *hieroglifa*.

— Valóban — felelte a magyar —, szinte kutatni kell Magyarországon szerb szakértők után. A fiatalokban találunk már érdeklődőket a szlovákok, románok és csehek iránt, de a budapesti egyetemen a szerb nyelvet és irodalmat alig hallgatják. A régi időkben az úgynevezett keleti akadémia foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, azonban csak kereskedelmi konzuli szempontból. Szerbiáról az átlag magyar a következőket tudja...

— Engedje meg, hogy én folytassam, — válaszolta a katonatiszt. — Erről én is informálva vagyok. Gyermekkorommal van kapcsolatban s annak emlékeit nem lehet kiölni belőlem. Rám nem emlékeznek, sem a képről, sem az iskolából. Mosolyogni fognak, amit most mondok. Az én apám volt az a törökméz árus a várkapu alatti utcasarkon. Hogy kerültünk oda föl, nem tudom. De apám is, anyám is szerbek voltak, belgrádiak s hogy én annyira vé-

konynak, csenevésznek tűntem fel, talán egyik oka az is volt, hogy apám, akire nagy hálával gondolok a latin írással együtt, azonnal belém verte a cirill betűket is. Mikor kitört a forradalom, abban a zavaros időszakban nehéz lett volna azonnal elszabadulni az északi kisvárosból s különösen honnan volna egy szegény törökmézárosnak annyi pénze, hogy feladja biztos posztját és minden holmijával útnak induljon a majdnem ezer kilométeres távolságra? Pedig apámban hallatlan nagy vágy élt, hogy visszakerüljön hamarosan rokonai közé, nem mintha az uralom-változás bántotta volna, hiszen az új nyelv, ha nem is volt a mienk, de legalább hasonlított a mienkhez. Így hát vándorolni kezdtünk. Egyik városból a másikba. Végigvonultunk a Vág-völgyén, onnan a Duna mellett. Éltünk Nyitrán és hosszú ideig Pozsonyban is, míg azután tizennégy-éves koromra leértünk Belgrádba. De közben sok mindent hallottam és nyitva volt a szemem. Az én kis külön világomat éltem, mert apám szerb újságot és könyveket mindig hozatott. Zárt világ volt a miénk és erős, olyan, mint a szerb parasztok családi szervezete, a zadruga. A maguk fülének romának, magyarnak és szlováknak is idegenül hangzik ez a patriarkális gondolatot takaró név. Mind-egyiküktől más okból idegen. Talán a németek

értenék meg legjobban. Nem érti meg a Balkánt, aki nem ismeri a zadrugát s örök titok marad előtte a sok harc, értelmetlen zagyvaságnak gondolja az albánok, bolgárok, szerbek vitáit, ha nem tudja meg, milyen szerepet játszik nálunk a család. A sok vándorlás eredménye az is, hogy ismerem mások, a magyarok véleményét is rólunk. A szerb vad nép, «vadrác». Csak közbevetőleg mondom, hogy büszkén viseljük ezt a rác nevet, mely a Rascia tőből való s a Ras folyó melletti ős településünkre emlékeztet. Tudják, hogy vannak nálunk komitácsik, akik az előretörő osztrák-magyar hadsereg útját nagyon is megzavarták. Tudják azt, hogy a törökökkel sok harcot vívtunk, de Belgrádot például úgy kezelik, mintha Magyarország egy része lett volna és Dugovics Titusz nemzeti hovatartozása egészen bizonytalan, pedig a szerbekre nem lehet azt mondani, hogy a mi nemzeti érzésünk késői keletű, hiszen ellentétben a szlovákokkal, ruténekekkel, románokkal — a magyarokkal egyidejűen alkotunk államot. Északról jöttünk és itt telepedtünk le, a nagy szláv családnak mi vagyunk a *reprezentáns* déli ága. Bármiért tört ki a világháború, ami fölött vitázhatnak sokat, nem fogják letagadhatni, hogy nagy szerepet játszott benne Oroszország védelme. A Monarchia «le akarta lépni» Szerbiát, el akarta

törölni a föld színéről, de a szláv testvér kinyújtotta kezét és segített.

— 1848-ban, mikor a cár hadsereget küldött a Monarchiának a magyarok ellen, nemcsak diplomáciai megfontolások vezették, hanem akkor is belejátszott a szláv nemzetiségek iránti szimpátia, melyeknek legnagyobb része fellázadt a magyar uralom ellen. Azután azt tudják még rólunk, hogy a Rigómezőn nagy csata volt, elismerik, hogy a világháborúban vitézül harcoltunk, ismerik érdeellentétünket újabban Olaszországgal, hallották azt a szót, hogy bunyevác, tudják, hogy a kitűnő búza és a zsíros sertések adják meg az ország egyik részének karakterét, hiszen a régi magyar délvidék arcát is erősen befolyásolták a gazdag, öntudatos szerb birtokosok, kis emberek és kereskedők.

— Még mindig nem értem, — vágott közbe a magyar, — hogy miért mi egyezhetnénk ki első-sorban.

— Pedig a napnál világosabb, — felelte a szerb. — *A magyar állam léte nem irányul a jugoszláv állam léte ellen.* Szerbia történelmi képződmény s csak arról van szó, hogy ennek az országnak nagysága, alakja, milyen legyen. Ellentétben a többi új államalakulattal, a mi viszályunk *nem szerves*. Azt mondhatnám, hogy csupán pofozkodás jellege van. A ma-

gyar nép szeretheti a szlovákokat, megismerheti mindjobban a szlovák irodalmat, de a Csehszlovák-állammal szívében nem egyezhet ki soha. Letompíthatja Románia felé az érdekelletéteket, ha a kölcsönös megbecsülés útjára lépnek, de Nagy-Romániát Erdéllyel együtt nem fogadhatja el, az *erdélyi román* állam ellen ha titokban, ha nyíltan, de küzdenie kell. Egy önálló Csehországgal nem lenne bajuk, de Csehszlovákiával igen, egy önálló Erdéllyel talán együtt tudnánk haladni, de a Románia név alatt egyesült képződménnyel soha. Az évek megtanítottak hidegen és logikusan gondolkozni. Azt hirdetik rólunk, hogy vadak vagyunk. Hogy Szerbia déli, délnyugati területein még dívik a *vérbosszú*. Akik szerb hadifogságban voltak a háború alatt, azoknak nem jól ment a dolguk. De éppen ezért nem vagyunk gögősek és fennhéjázók és pontosan látjuk a történelem nyilait.

— De hát akkor miért kellett megalakítani Nagy-Szerbiát, a szerb-, horvát-, szlovén államot, — kérdezte a magyar, — ha nincs érdekelletünk?

— Mesterségesen csinálták — maguk. Azaz: ki kell javítanom, egyszer maguk, máskor pedig a Monarchia. A felbomlóban lévő képződmény, mely alól az idő lassan kihúzta az alapokat, a török uralom lerázása után fékevesztett kapkodásba kezdett. Hogy

megértsük Szerbia álláspontját, az utolsó években tanúsított magatartását, mely tele van látszólagos ellentmondásokkal, egy kicsikét el kell méláznunk az osztrák-magyar Monarchia szerepe fölött s ne csak azt nézzük, hogy egy szerb diák golyója oltotta ki a Monarchia trónörökösének életét, ne csak azt keressgéljük, hogy a különböző szerb dinasztiák közül kinek-kinek hány embert sikerült kölcsönösen eltenni láb alól, hanem próbáljunk az okok után is kutatni. Sokat beszéltünk már e három éjszaka alatt, de nem kezdtük még el, hogy bizonyos alapfogalmakat tisztázzunk. A történelemben hosszú ideig létezett egy magyar királyság, szerb fejedelemség, szláv birodalom, a német-római szent Birodalom, a cseh királyság, lengyel királyság, melyek (bár nemzeti öncélúságról szó nem volt) mégis a közös törzsi élet, tehát faji összetartozás alapján éltek együtt. (Ha nem akarjuk ezt az összetartozást *nemzeti tudat* néven nevezni.) A török megjelenése és a belső harcok zavarták meg a helyzetet. Még mindig túlságosan kis jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy évszázadokon keresztül törökök ültek a román törzsek, szerbek, horvátok, magyarok nyakán és a dunavölgyi népek közül csak a szlovákok voltak a kivétel. A török megjelenését nem lehet a *dúlás* szóval elintézni. A török determinált bennünket

évszázadokra előre, a törökök miatt vagyunk olyanok, amilyenekké váltunk. Ha vadak vagyunk és elmaradtak mi szerbek, legnagyobb részt a töröknek köszönhetjük. Ha a maguk nagy magyar Alföldje kiszikkadt s ha fájdalommal látják, hogy középkori váraik helyén pusztaság rémít — a török az oka. Szerbia déli részén, a ruházaton, népviseleten, szokásokban benne él még a török megszállás és ezt épp a magyaroknak kell megérteniük a legjobban, hiszen Északmagyarország egy városában ott áll még ma is egy török minaret. Délmagyarország legnagyobb városának közepén pedig, melyet a háború után mi elfoglaltunk, a katolikus plébániatemplom egy átalakított török mecset. A magyar nyelv a rokon kapcsolatoknál fogva is a török megszállás alatt sok török jövevény-szót vett fel és így tovább. A török a magyarok tunyaságára hatott és így a románoknál is. Mi hegyi nép vagyunk, végeredményben hegyi pásztorkodással foglalkozunk. A magyar nép a földet, a sarat, a vályogot, a szalmát tiszteli, mi a fát. És így egy fokkal keményebbek is vagyunk. A török az oka zártságunknak, izoláltságunknak s hálásak lehetünk neki ma, mert a védelem volt az, amely bennünket az erős családi szervezetekbe hajtott s így őriztünk meg ősi sajátságokat frissen és romlatlanul. Semmi kétség sincs az iránt,

hogy a románok latinok, ha a dákó-román elméletet nem is fogadjuk el. Mert hiányzik náluk a fegyelem. *A mi életünk alapja a fegyelem.* S az erkölcsi tisztaság, mely abban a könyörtelenségben jut kifejezésre, hogy a vétkezőnek el kell tűnnie, vagy elpusztítjuk. — Egyszóval a török ellen volt szükség a Habsburg-szövetségre és a belső harcok miatt is. Legalább én úgy látom, hogy Magyarország azért kötött szövetséget a Habsburgokkal, azaz a Német-Római Birodalommal, mert erős dinasztíája elpusztulván, az uralmat valakinek át kellett vennie. S nyakukon volt a török. De Szerbia nem volt az osztrák-magyar Monarchiának tagja sohasem. Hogy hálásaknak kell lennünk a felszabadításért, az későbbi dolog. A Monarchia egy ad hoc szövetkezés volt. A Habsburgoknak óriási érdemeik vannak a kereszténység megmentése körül, azt senki sem tagadja. Az itt lakó népek, különösen a magyarok és szerbek saját testükkel védték a nyugatot a törökök ellen és ez a védelem mindegyiknek *másképen* sikerült. A magyar többé-kevésbé nyugati maradt, a mi védelmünkkel együtt járt az is, hogy *felszívtuk magunkba* a törököt. A rigómezei csata megsemmisítette a középkori szerb államot, Dusán cár uralma elködölt a messzeségbe, de a Brankovicsok, épúgy mint a Hunyadiak, utolsó csepp vérükig harcolnak.

A Habsburgok talán azért, hogy területüket növeljék a birodalom presztízse érdekében is fel akarnak szabadítani bennünket. S a felszabadítás mégis csak a XIX. században sikerült *együttes erővel*. Azután meg a bolgárok támadtak ellenünk. De most nem ez a fontos. Az *első* tény: a középkori államok s mellettük a római szent Birodalom, a *második* tény: a török dúlás, a *harmadik* tény: a Habsburgok megjelenése s Magyarország szövetségkötése a Német-római Birodalommal, a *negyedik* tény: a Habsburgok felszabadító hadjáratai — és itt kezdődik a zavar. Ahelyett, hogy kezdettől fogva az elfoglalt területek nemzeti *különállását* biztosították volna, az *egész* megemésztésére törekedtek. Mikor pedig észrevették, hogy e nemzeti ellenállások közül a magyar a legerősebb, összejátszottak a magyarok ellen a többi nemzetiségekkel. *Ugyanazokkal, akiket ugyan-csak megfélemezni akartak*. A magyarok erősek lévén, kibírták a támadásokat, a környező nemzetiségek pedig Habsburg segítséggel döntötték meg tulajdonképpen a Habsburg birodalmat. A Habsburgok letertek a «szerves útról» és Oester-Reichet a keleti Birodalmat elsődleges öncélú képződményének fogták fel, holott nem takart mást, mint szövetségeket. A fantasztikus önállósági törekvések így nőttek nagyra és a magyarok beugrottak a bécsi izgatásnak.

A kártyákat fent keverték és mégis a magyarok voltak azok, akik tulajdonképen szemben álltak a szlovákokkal, románokkal s megtörtént a lehetetlen: az évezredes horvát-magyar testvériség összeomlott a renegát bánok erőszakosságain.

— De hiszen ezzel tulajdonkép nem mond mást, — ámult a magyar —, minthogy kövessünk el mindent régi határaink visszaszerzésére és béküljünk ki Szerbiával? Hogyan magyarázza mégis, hogy Szerbia egyik legerősebb ellenfelünk és a kisantant támasza.

— Egészen egyszerűen, — felelt a tiszt. — Ha a Monarchia testéből feldarabolt államokkal nem kötünk szövetséget és nem érezzük mögöttünk a francia hatalmat, a hirtelen összeomlott Monarchia bár félig amúgy is halott volt, *még vissza tudhatott volna ütni*. Ezek külpolitikai sakkhúzások, hirtelen helyezkedések, épúgy, mint a maguk jelenlegi olasz barátsága. Nem fog sokáig tartani. A Dunavölgy rendezésének egyik legnagyobb akadálya Olaszország, mely mindent elkövet, hogy egy nélküle is érvényesülő hatalmi szövetség összeállítását megakadályozza. Most már láthatja, hogy végeredményben miért nincsen érdekellentétünk. A történelem afelé halad, hogy visszaállítsa a Nagynémet Birodalmat Ausztriával együtt, hogy kifejllessze Lengyel-

országot s itt lenn a Balkánon egy nagy szláv államot s középen Magyarország állhat.

— Többé-kevésbé nevetségesnek tartom, — szólt közbe a szlovák leány — az ily erőszakos elképzeléseket. A világ már nagyon megváltozott. Nem lehet régi történelmi képződményeket ma úgy felfogni, mint régen voltak. Szépnek és csábítónak látszik, ha egy magasabb szempontból, ha Európa őratornyából nézzük, de mit szólnak hozzá a többiek. A változott viszonyoknak megfelelő alakulatokat kell megcsinálni.

— Szaván fogom, — pattant fel a szerb, — de akkor sincs más megoldás. Nem az ellen beszélek, hogy népek ne béküljenek ki egymással. Családjaink össze vannak keveredve, a sok kis nép nagyon hatott egymásra. Albániától a Kárpátokig tulajdonképpen *egy család* vagyunk, az albánok képezik az egyik átmenetet, a lengyelek a másikat. Pedig az albánok hetven százaléka még mohamedán. Azután nem lehet az embereket ma már a rádió korában egymás ellen izgatni. A szerb meghallja a magyar szót a rádióból és ha nem is érti, nem hiszi többé kutyaugatásnak, ahogy talán régebben az ellenséget elképzelte volna. Értjük egymást. *De mi most a nemzetek hatásairól beszélünk.* A hatásterületeket kell pontosan megosztani s ezt olyan nemzetek

intézhetik el csak egymás között, akikben nincs fájdalmas ellenérzés, ressentiment. Szlovák—magyar—román furcsán állnak egymással szemközt, de tőlem nem hallottak egy szót se, melyből a sértődöttség beszélt volna. Nincs érdekellentétünk.

— Nem tudnék belenyugodni ebbe a gondolatmenetbe, — vette újból fel a szót a szlovák leány. — A menyasszony túlságosan szép. Hová teszik akkor a szerbek és horvátok harcait, a majdnem egy évtizedes diktatúrát? Macedónok, németek, magyarok elnyomását ?

— Látszik, milyen rosszul van informálva. De nem a maga hibája, hanem a kútmérgezőké, — felelt a tiszt. — Sosem igyekeznek a dolgokat minden oldalról megnézni és megvilágítani, hanem csakis a maguk álmoképeihez akarják hozzáidomítani a világot. Való tény, hogy Horvátországot például nem tudjuk megemészteni. A nemzeti öntudat megerősödött bennünk, hiszen már lerajzoltam magunkat s a nagyhatalmaknak az volt a tervük, hogy szerb—horvát—szlovén államot alkotnak itt lent. Úgy képzelték el a dolgot, hogy a nemzetiiségek a Duna-völgyében már oly nyugodtak, békések, hogy föderatív államokban élhetnek együtt. Csehek, szlovákok, szerbek, horvátok, szlovének,

a többi pedig amúgy is nemzeti állam. Nem merték ugyanis végiggondolni tervüket, *mert akkor külön állam kellett volna mindenkinek* Még a macedónoknak is. Mi tehát kézhez kaptunk egy tervet, amelyet vérmesebb pártjaink a világháború alatt és előtt is kívántak. Az illyr-mozgalomról hallottak bizonyára. Illyria egy római provincia volt a Balkánon, Albánia akkori lakóitól kapta nevét. Gáj Lajosról is hallottak, ő is abban a romantikus nacionalista korszakban élt, mint a magyar szabadságharc hősei s hitte, hogy a nagy Illyria feltámasztható és a déli szláv népeket össze tudja kötni *a közös nyelv* és az együttlakás kapcsa. Ha az ember hatalomhoz jut és megkap egy területet *nem nevezhető férfinak ha nem akar fölötte uralkodni*. Így természetes, hogy egykönnyen a szerbek sem akarnak lemondani a megkóstolt nagyhatalomról.

— Most ejtette ki azt a szót — kapott rajta a magyar —, amelyen nem folytathatja tovább, mert összeütközésbe kerül önmagával.

— Be fogom bizonyítani, hogy a magyarok épúgy összeütközésbe kerülhetnek önmagukkal.

— De összeütközés, ez az előbbi szó mégis, — hangsúlyozta a magyar. — A mi kiegyezésünknek az volna az alapja, hogy Szerbia mondjon le «nagyhatalmi» álmairól. A lehetetlent fenntartani nem

lehet. Vonuljon vissza a Balkánra, adja vissza Horvátország függetlenségét. . .

— Melyet a magyarok mint «társországot» akarnak bekebelezni, — gúnyolódott a szlovák.

— Ahogy a történelem akarja. Lehet közöttünk megegyezés, de csak úgy, ha Szerbia lemond nagyhatalmi vágyairól.

— Nem tud elképzelni egy oly megoldást, hogy Horvátország *velünk együtt* legyen különálló. Radics és Macsek sem akartak mást. A baj a mi vérmes természetünkben rejlik. Külön elemekből lehetünk összetéve, de a horvát nyelv mégis ugyanaz mint a szerb, legalább is nagyjából. Csak latin betűkkel írják.

— Ilyen merészséget nem állítanék, — szólt a magyar. Nagyobb különbséget el sem lehet képzelni, mint a horvátok és a szerbek közöttit. Horvátország, Dalmácia olasz és katolikus kultúrhatások alatt állottak mindig. A horvát irodalom évszázadokon keresztül ezekből táplálkozott. Raguza és Spalató mégis csak más mint Nis, vagy Szarajevó. Dalmácia letagadhatatlanul szlávokból áll, de a kövek még az olaszokról beszélnek, ezt senki sem tagadhatja, az illyrizmus csak romantikus gondolat, hiszen ezt ön is elismerte. Tűz és víz nem értheti meg egymást. Mi közöttünk csak úgy lehet igazi nyugalom, ha

szétválasztjuk a hatásterületeket, ahogy ön mondta el. Tisztelni fogjuk egymást. A világháborút járt magyar és szerb katona két generációra elintézték az egymásról szóló hangulatot. És a világháború olyan volt, mint egy nagy népvándorlás. Akik résztvettek a szerb hadsereg visszavonulásánál mint hadifoglyok, azok csodákat mesélnek a szerbek hősiességéről, a nemzet összetartásáról, mely királyával és egész intelligenciájával vonult vissza a hegyek közé irtózatosszerű szenvedések közepette, hogy egy végső ellenállásra készüljön. A szerbek is megtanulhatták, hogy mi se adjuk olcsón magunkat. Ismerjük a macedón harcokat. Tiszteljük a macedónokat is, de tudjuk, hogy a harc kétoldalú és legalább annyi szerb pusztul el az egyik oldalon, mint macedón a másikon. Szerbia azonban olyan nagyhatalomra tör, mely meghiúsít minden lehetőséget s mi nem adhatjuk fel évszázados kultúrhadállásainkat. Belgrád 1918-ban épült, Sabác és Cetinje rohamosan fejlődnek, de Bécs, Budapest, Pozsony és Kolozsvár mégis csak előbbre valók.

— Megint ott vagyunk, ahol régen. Ezt akartam megelőzni, ezt akartam megakadályozni — szólt a szerb. — Különös dolog ez a maguk kultúrfölénye. Jó, hogy említette Cetinjét, valamikor Montenegró fővárosa volt. Mennyit gúnyolódtak

fölötte, pedig az öreg Nikita látta el leányokkal, házastársakkal Európa igen sok dinasztiáját! A fekete hegyek országának «paraszti» uralkodója! Nem mindig a múlt kultúrfölénye dönti el a kérdéseket, hanem az ország belső erőviszonyai. Hogy mit nevezünk kultúrának, arról maguknál is bizonyára vitatkoznak mostanában, amikor sok minden átalakul. Egy nemzet akkor van organikusan magas kulturális színvonalon, ha a nemzet minden tagja arányosan részesül a kultúra áldásaiban, melyhez nemcsak az tartozik, hogy hányan tudnak írni és olvasni, (ezen a téren egy kicsit el voltunk maradva), hanem az is, hogy a nemzet anyagi javaiból, *a szellemi és anyagi előrejutás lehetőségeiből* mily arányban részesülnek. Ha erre a térre visszük át a beszédet: a magyarok nagyon hátul vannak. Ne reménykedjenek addig kultúrközeledésről s ne szőjenek nagy terveket, amíg belül a maguk államában nem végezték el az osztályok közötti társadalmi és kultúrközeledést. Túl vagyunk azokon az időkön, mikor a nép «elfogadja», hogy uralkodnak fölötte és az isteni eredetű császárság, valamint a földi eredetű nemesség *jogosan* zsákmányolhatja ki. Mi például azért érezzük magunkat oly közel a német nemzeti szocializmushoz, mert a családi, törzsi szervezet más megjelenését érezzük náluk, mikor azt hangsúlyozzák, hogy a nemzet

érdeke szempontjából, a nemzetnek tett szolgálat szempontjából kell megítélni minden embert. *A demokráciát* mi úgy értelmezzük, hogy a nemzet minden tagjának egyenlő lehetőségei legyenek *még arra is, hogy király váljon belőle*. A földreformok terén mi nem maradtunk el, a reform mindenütt erőteljes paraszt-egzisztenciák kialakulását tette lehetővé. Romániában is, északon is. Csak Magyarország maradt ki. Pártjaink harcolnak egymással, de ez a harc nagyon különbözik a magyarországitól. Bizonyos alapelvekben megegyezünk.

— Letértünk a tárgyról — mondta a magyar —, nagyon messze mentünk. Amit elmondott, ebben lehet igazság, de a kérdés ez: a szerbség a Balkánhoz akar-e tartozni, vagy a Dunavölgyéhez? Félmegoldás nincs. Ugyanezt a kérdést kell feltenni Románia számára is. Hiszen a baj onnan származik, hogy *a kultúrkörök összekeveredtek*. Abban a pillanatban meg fogunk egyezni Szerbiával, ha visszavonul a Balkánra és a Dunavölgye pacifikálását reánk bízza. A Balkán és a Dunavölgye között nagy különbség van. *A Dunavölgye tulajdonkép az úgynevezett történelmi Magyarországgal, más szóval a Kárpát medencével egyenlő*. Elhiszem, hogy sok jóakarát is van abban, amit elmondott, de ha megnézzük Szerbia mai pártjait...

— Valamennyien akarják a megegyezést a magyarokkal, mert tisztában vannak vele, hogy számításukból nem hagyhatják ki.

— De a régi nagyszerb, és nem az új alapokon — válaszolt a magyar. — Az S. H. S. királyság, a szerbek, horvátok, szlovének együttélése rövid nyolc esztendei szenvedés után kimúlt. Utána megszületett az örökös: Délszláv királyság. Hivatalosan is ez lett a neve. A harminchárom tartományból álló ország átalakult. Kilenc *bánság* lett belőle a szerb királyságban: Dráva, Száva, Tengermellék, Vrbász, Drina, Zéta, Duna, Morava és Vardar bánság. Mind ezt azért tették, hogy a szerb és pravoszláv többséget biztosítsák, s becsukták ezzel az ajtót az illy romantikusok előtt is, akik szegények egyenjogúságról ábrándoztak. Miért menekültek külföldre a horvátok legjobbjai? Miért internálták Pribicsevicset, miért volt börtönben Macsek, miért lőtték le Radicsot, mi váltotta ki, hogy Usztasa megalakuljon? A horvátok is kemény emberek. Legyünk objektívek. Belőlem most nem beszél a magyar, csak egy elfogulatlan külföldi szemlélő. A horvátok és macedónok úgy végeznek, ahogy lehet: erőszakot az erőszak ellen. És hogy a horvátok önvédelmi harca milyen kegyetlenül és következetesen erős, az onnan van, hogy a Balkán beleszólt a Dunavölgyébe.

— Még azért el kell mondania majd, hogy mi a különbség a kettő között.

— Már volt róla szó — felelte a magyar —, érintettük ezt a kérdést, de beszélünk kell róla tovább. Most csak egyet: Mi a Dunavölgye? Tulajdonképen rossz is ez a kifejezés. Itt a Kárpátok medencéje szó a lényeges, amint már mondtam. Bár a Duna határozza meg sorsunkat. «Schicksalsstrom», ahogy a németek emlegetik. A folyók a Dunába ömlenek, egy-kettő kivételével, s azok, melyek délen elfordulnak tőle, azoknak a népeknek, amelyeknek területén átvonulnak, a sorsát is mutatják. Úgy hangzik, mintha valami propagandaelőadást tartanék, pedig távol áll tőlem. En csak azt ismételve, hogy földrajzi adottságokat, a táj és az ember összefüggését, hegyek, folyók, síkságok és a lakosság egymáshoz való viszonyát a számításból kihagyni nem lehet. Ha leegyszerűsíttem a kérdést a Kárpátmed encére, akkor itt nem marad más, mint a magyar, szlovák, a rutén, német törzsek, kevés szerb család és az erdélyi megemészthetetlen románok. A horvátok másként kapcsolódnak bele a Kárpátmedence sorsába mint ezek s csak mint szemlélők, vagy jóakaró barátok, de nem mint résztvevők jöhetnek szóba, a csehek, nagyszerbek, havasalföldi románok s a többiek.

— Ezzel tehát el akarja vágni a további beszélgetést — ejtette le hangját a szerb. — Hiszen azt állítja, hogy csak a szlovákok, rutének, német törzsek s erdélyi románok között kell megegyezésnek lenni. Maguk csodálatosan zavarják össze a problémákat. Magyarországon sokat beszélnek «nemzetiségi» kiegyezésről s ez számomra úgy tűnik, mintha álmomban hallanám. A dolog ugyanis nagyon sokoldalú. Először azt mondja meg, hogy a jelenlegi kisebbségeikkel akarnak-e megegyezni, vagy már a jövővel számolnak? Másodsor, külpolitikát értenek-e alatta, mely modus vivendit teremtené a környező államokkal? Harmadszor: tanulják-e a nyelveket, *vagy azt akarják, hogy ők tanulják meg a maguk nyelvét?* Iskoláikban tanítani akarják-e a környező államok történetét elfogulatlanul?

— Nagyon nehéz a válasz — sóhajtotta a magyar. — Hogy mi fog kialakulni: meglátjuk. En csak azzal tudok felelni, amivel egy fiatal publicista, a múltra hivatkozom: «Mialatt a liberális korban valamennyi nemzetiségünk öntudatra ébredve, megalkotva a maga kulturális, szociális és gazdasági védő és támadó szervezeteit, határozott politikai célok elérésére törő egységet képzett, addig a magyar nemzetiség, vagyis a magyarság azonosítván magát a politikai, államalkotó nemzettel, külön

nemzetiségét nem hangsúlyozta ki eléggé. Pedig minden politikai kapcsolatnál sokszorosan hatékonyabb és tartósabb a gazdasági és társadalmi szervezettség, amelyet a még legkíméletlenebb nacionalizálás sem semmisíthet meg». Folytatom mintegy válaszképen: «A századvég apostolai, akik harmincmillió magyarról ábrándoznak, csalhatatlanul hisznek a magyarság beolvasztó erejében, ahelyett, hogy megteremtenék a magyarság nagy nemzetiségi organizációját, pedig kivéve a városok elmagyarosodását (itt is a falusi magyarság városba özőnlése döntött), sehol az asszimiláció komoly eredményét nem lehetett felmutatni s a magyarság frontját a liberális faj- és nemzetiségi ideológia megbomlasztotta».

— Nem érzem feleletnek, amit most mondott — szólt a szerb. — Ezek érzelmi szempontok.

— De a múltnak ilyen megmutatása nélkül nem látja majd be a többit, amikor feleletet adok. S most én teszem fel a kérdést. A szerb királyi Akadémia hány pályadíjat tűzött ki már magyarországi tanulmányutakra? A Jugoszláv Turista Egyesület, vagy Idegenforgalmi Hivatal hányszor kezdeményezett csereutakat Magyarország felé?

— Erre válaszolni nem tudok. Pontos adataim nincsenek — mondotta a tiszt. — A délvidéki magyar birtokosok jól érzik magukat, nyugodtak, ha

nem szólnak bele a mi ügyeinkbe, nem bántja őket senki. A királygyilkosság az más volt. Akkor nem tehetünk mást, mint amit az emberi közösségek tesznek a világ fennállása óta: szemet szemért, fogat fogért. Ilyenkor jön a népítélet. Ezért kellett kiutasítani hirtelen annyi magyar állampolgárt. De visszavettük őket. Egyszóval — fejezte be mosolyogva — én baráti jobbot nyújtok. Nincs érdekellentétünk.

De a kézszorítás csak akkor következett be, mikor az asztaltól felállottak s szétszéledtek öt irányba, valamennyien egyedül.

IV.

Az egész napot kint töltötték a szabadban, mindnyájan kíváncsiak voltak a budai hegyekre. Egy darabig a Dunapartról és messziről nézegették a hegyek minden percben változó sejtelmes körvonalait, végül aztán elhatározták, hogy egy nagy sétát tesznek valamelyik hegyre. Délben a János-hegyen kötöttek ki.

— Milyen kár, hogy nincsen jobban kiépítve itt a közlekedés — mondotta a német, miközben körüljártatta szemét a csodálatos panorámán.

— A Svábhegyre régóta vezet fogaskerekű —

felelte a magyar — s az igen nagy forgalmat bonyolítja le.

— Tudom, már érdeklődtem sok egyéb iránt is a szállodában — vágott szavába a német —, de mondhatom furcsán éreztem magam. Itt van ez a milliós város, gyönyörű környékével, a nagy tömegek számára azonban nincs semmiféle alkalmatosság, mely gyorsan, olcsón, higiénikusán kiröpítené őket a szabadba. Nézzék csak meg a németországi kirándulóhelyeket, vagy akár Bécs környékét is, ahová tiszta és szép autóbuszok viszik a proletárokat. Napsütéses időben és vasárnap megszűnnek, lefullanak az osztálykülönbségek, a természetben mindenki egyé olvad. A maguk förtelmes bércaszárnyáiból az emberek nem tudnak kiszabadulni. A Svábhegy drága és a nagy tömegek számára alkalmatlan. Ahol most vagyunk, ide is autóbuszoknak kellene robogniok s már meg is terveztem, micsoda terraszt lehetne építeni.

— Sokat teszünk az idegenforgalom érdekében, — kockáztatott meg egy közbeszólást a magyar.

— Nem értem, amit mond! Csak nem azt jelenti, hogy idegenek paradicsomává akarják városaikát és országukat alakítani. Ilyesvalami lealacsonyítása volna sajátmaguknak. Cirkuszi mutatvány, Potemkin-falvak zseniális gyűjteménye. Ön-

maguknak tegyék kényelmessé az életet, a belső állapotokon igyekezzenek változtatni, mindig azt tartva szem előtt, hogy *maguknak* mikor lesz jobb. Ez a legigazibb csábító a külföldi számára is.

A kilátótoronyból a környező falvak körvonalai is megnagyobbodtak. A magyar önkénytelenül kezdte felsorolni a falvak neveit s bár senki sem kérdezte, így szólt:

— Majdnem szimbolikusnak mondható, amit innen látunk. Középen: Budapest parlamentjével és kupoláival. A nagy palotákban, üzletekben az életritmus gépeinél magyarul beszélő zsidók ülnek. Ez a központ. Gyerünk tovább. A várost körülvevő hatalmas övben, mely közigazgatásilag még mindig Budapesthez tartozik, kistisztviselők, altisztek, iparosok, munkások százezrei laknak: ezek magyarok, páriák és robotosok. Álljunk meg a városi sorompónál, várjuk meg az éjszakát és a hajnalt, kik látják el közvetlenül élelmiszerrel ezt a nagy várost. Bármelyik városi vámnál maradunk, *német* szó üti meg fülünket. Néha szlovák is belevegyül. Csodálkozunk? Nincs értelme. Nem álmodunk. Nem a Németbirodalomba vitt el egy jótékony tündér. A Budapest körüli falvak mind németek. Az utána következők szlovákok s csak azután jön a magyar vidék. Ha megnéznék ezeket a német falvakat

(Soroksár, Budakeszi, Budaörs, csupa szép magyar nevük van, ősrégi nevek), tiszták és gazdagok. A házakban magyarországi német lapokat, külföldi német folyóiratokat találnak. Ez Budapest környéke. A német nem felelt, másra terelték a szót. Aztán egy kis pihenés után tovább sétáltak az erdőn keresztül a legközelebb eső falu felé. Este a Hűvösvölgy végén kötöttek ki s vacsora végeztével a szlovák leány vette fel a szót.

— Szeretném ezeket a szlovák falvakat megtekinteni, sőt ha időm volna Békéscsabára is leutaznék. Ott is élnek szlovákok úgy-e?

— Egyebet sem tehetnék, csak utazhatnék — szólt a német, — ha én is ilyen módon szeretném a világon elszórva élő németeket. Különösen azokat, akik itt a Duna-völgyében laknak. A háború után egyes birodalmi vezetők valóban megcsinálták, hogy fiatalembereket «Wandervogelokat» küldtek ki e német szigetek látogatására. így erősítették őket. Azóta, nagyon helyesen, megváltozott a helyzet. Minekünk odahaza kell erőseknek lennünk s a mágnes jikkor vonzza őket hozzánk.

— Felfogását nem tudom egészen osztani, — mondta a magyar, — mert csak a véletlennek köszönhetik, hogy ezek a németek megmaradtak nyelvükön. Telepeseknek jöttek erre a vidékre, nem

őslakók s el kell fogadniok, bármelyik államban laknak, annak vágyait, érzelmeit, egyszóval nemcsak állampolgároknak, hanem hazafiaknak kell lenniök. A mágnes csak kenyeret adó hazájuk lehet.//)

— Rosszul ítéli meg, kedves barátom, — felelt a német. — Nem jutunk el sosem egymáshoz, ha mindig egyoldalúan, vagy csak a történelemből, vagy csak a mából vonunk le következtetést. *A kettőt párosítani* kell. Hogy az ittlakó németek «csak» telepesek s ezért ne húzódjanak őshazájukhoz? Nevetéséges! Az egyik telepesrész 1700-ban jött ide. De a többi 1200 óta itt lakik s vannak olyanok, akik a magyarokkal a honfoglalás óta együtt élnek. Milyen furcsa volna ugye, ha az én családomnak a Csehszlovák állam nem adná meg a kisebbségi jogokat csak azért, mert mindössze negyven-ötven éve jöttünk el Breslauból. Mindig az adott helyzet determinálja a cselekvést, a történelmi út pedig az irányvonalakat. Úgy tudom, hogy a magyaroknak most mindig azt vágják a fejükhöz bizonyos utódállambeli körök, hogy a «régiben» a magyarok elnyomták őket, a magyarok idején így volt, a magyarok idején úgy volt és most egészen másképp van. Felhánytorgatják, hogy a magyarok idején a három millió szlováknak nem volt középiskolája s most az alig egy milliós magyarságnak tizenegy gimnáziuma

van. Egészen elhibázott ez az okoskodás. Ismétlem: az adott helyzetben a cselekvésben az őszinteség és becsületesség a fontos. A középkori állam nem volt nacionalista, tehát nem nyomott el senkit. A liberális állam egy darabig hirdetett ugyan nemzetiségi demokráciát, de a lényege minden nemzetiségnek a durva uralomvágy volt. Ez volt a becsületes és őszinte álláspont. *A magyarok nem kértek semmit.* A jelenlegi utódállamok garantálták a kisebbségi jogokat, fátyolt vetettek a múltra, az ő számukra tehát csak egy becsületes út lehet, ha szemrehányás nélkül ígéreteik maximumát nyújtják. Az itt lakó németeknél sem lehet különbséget tenni. Lehetetlen és becstelen az a felosztás, mely «őslakó» kisebbségről, «határ» kisebbségről és bevándoroltakról beszél. Ezek nem erkölcsi kritériumok. Egyszer mindenkinek be kellett vándorolnia. A szudéta német egyenrangú kell legyen a sopronival, a tolna-, báránya-, somogy megyei, bánsági svábokkal, a brassói, szebeni szásszal, a pozsonyi polgárokkal, a Budapest-környéki és szepesi németekkel, a tescheniekkel és azokkal, akik Prágában laknak, vagy bárhol.

— Kitűnően ismeri a németek eloszlását, — mondta hidegen a magyar.

— Ön is ismeri a magyarokét.

— De én csak megszerzett és történelmi jogokat

akarok érvényesíteni, — válaszolt a magyar. — Önök pedig új területek szellemi és gazdasági elfoglalására készülnek. Ez a céljuk, hiába tagadják. A háború előtt is «Drang nach Osten» volt a jelszó. De megpróbálkoztak nyugat felé is. Csúfos kudarc lett a vége. Most már a hivatalos német körök is elismerik, hogy csak kelet felé van keresnivalójuk. Egy német-orsz háború a legközelebbi jövő realitásai közé tartozik. Ott területet akarnak, mifelénk pedig szellemi és gazdasági befolyást, hűbéri állapotot. Vagy gondolja talán, hogy az a nagy lendítő erő, mely a német népben él, megállhat a mai határokon belül? Ha nem is hivatalosak azok a térképek, melyek Südostraum «német» mivoltáról beszélnek, mégis ezrével, százezrével forognak közkézen s elhiheti, hogy mi valamennyien félünk. Az egész Duna-völgye fél maguktól. A zsidók félnek azért, mert zsidók. A magyarok szimpatizálnak egyes elveikkel, de félnek maguktól, mert évszázadokon keresztül, ezer éve harcoltak a németek ellen. A csehek félnek, mert rossz tapasztalataik vannak. A románok és a szerbek is félnek, mert bár Németország messze van, egyszer már érezték csizmájának sarkát.

— Örülök, hogy alkalmat ad nekem a válaszra. Hiszen ma úgyis rajtam volna a sor, hogy vallják. Nem értik maguk a németeket! A mi ügyünk a leg-

egyszerűbb és a legtisztább. Minden komplikáltságtól mentes. Annyira egyszerűek vagyunk és átlátszóak, hogy tulajdonkép be se lehet bennünket olvasztani. Szétreped az az ötvözet, ahol mi is szerepelünk. Idővel úgy járjuk át a társadalmat, melybe felvettek bennünket, hogy észre sem veszi, mikor hasonult át a mi képünkre. En sohasem kételkedem benne, hogy német vagyok, pedig négy évig jártam magyar iskolába, azután csehekhez kerültem, írni, olvasni magyarul tanultam, magyar verseket, hazafias dalokat, azután cseh verseket és szlovák népdalokat szavaltam. Odahaza azonban németül beszélünk. Becsületesen elfogadtam az államkereget, azt, ahol élek. Ugyanígy gondolkozik a tolna-megyei sváb is, az erdélyi szász és a zipser. És ha mi diaszpóra németek találkozunk egymással a külföldi németek kongresszusain: egyik vagyunk! Nincs abban semmi bűn, ha nagyobb büszkeséggel gondolunk a wormsi katedrálisra, a kölni Dómra, vagy a Hohenstaufokra, mint a magyar, vagy a román történelemre.

— Egyszóval maguk szét akarnak robbantani valamennyiünket — vetette közbe a szlovák leány — és megcsinálni ezer év múlva a nagy Birodalmat, ami annakidején és később sem sikerült.

— Mesebeszéd! Nem tehetünk róla, hogy min-

denütt ott vagyunk. Arról sem tehetünk, hogy nyolcvan millió német él Európában, míg maguk *külön-külön* alig képviselnek számottevő erőt. A legnagyobb számmal éppen a magyarok vannak.

— Ebből az következne tehát, hogy fogjunk össze.

— Miért? Ki ellen?

— A németek ellen.

— Már késő — felelt a német. Kitorölhetetlenek vagyunk a Dunavölgyéből, nincs megoldás nélkülünk, kulturális hatásunkat csak ennek a földrésznek elsüllyedése semmisíthetné meg, gazdasági függetlenségük lehetetlen — ez a medence német hatás-terület.

— Meglátjuk, hogy bizonyítja be ? — kérdezte a magyar.

— A Német-Római Szent Birodalom — válaszolta a mérnök — ha római volt meg szent, német is volt minden bizonnyal. A Habsburg birodalom még németebb lett.

Sokáig folyt a harc magában a németségben is, vajjon az új tartományokat a németség számára szerezzék-e meg, vagy a keresztény missziót teljesítették? Nem akarok hosszadalmas történelmi fejtegetésbe kezdeni a római szent Birodalomról, választófejedelmekről, de épp most emlékeztek meg

Savoyai Jenő halálának kétszázadik évfordulójáról. Egész bátran azt lehet mondani, hogy ez a nagy hadvezér húzta meg a Habsburg birodalom legnagyobb határait. Most vitatkozhatnak rajta, vájjon a császárnak tette-e, vagy a német tudat élt benne? Egészen mindegy. *A Habsburgok, németek voltak*. Ebben a Birodalomban és hatásterületein német szó és irodalom lett naggyá. S nem lehet oly nagy különbség porosz, bajor, tiroli, vagy szász között, hogy a velük összeköttetésbe kerülő népekre a hatásuk ne legyen *egyforma*. Szavaim igazságát a mai helyzet támasztja tulajdonképpen legjobban alá. Középeurópa nem szabadulhat a német hatástól, mert szellemileg minden ízében azzá vált s ahová a szellemi befolyás nem ért el, a gazdasági megtette a magáét. Ez úgy hangzik, mintha büszkélkedve és elnyomó szándékkal mondanám. Pedig mi sem tehetünk róla s maguk sem. Egy pillantás a térképre, s a rejtély megoldódik. A magyarok legnagyobb része az anyanyelve mellett németül mindenestre beszél. Az iskolákban leghosszabb ideig, mint kötelező tantárgyat, a német nyelvet tanítják; a zsidóság, mely nagy hatással volt az újabb magyar kultúrára, ha levetette a kaftánt, levetette a zszargont is és német nyelvet vett fel helyette. Fájdalmas, amit ki kell mondanom: a magyarok régen, több

mint ezer éve megszerezték ezt a földet. De tatár és török kipusztította soraikat s a Kárpát-medence *második honfoglalói mi vagyunk. Mi németek*- Nézzék meg a nyugatmagyarországi városneveket. Sopron és Pozsony ősrégi székely határőr törzsek nevét viselik. Ma pedig senki sem tagadhatja le, hogy Sopron, Kőszeg német városok.

— És mégis ezen a környéken él a legkitűnőbb fajtájú magyar — szakították félbe a mérnököt.

— Lehet — folytatta —, mert bár mi voltunk a második honfoglalók, nem törekedtünk elnyomásra. Mi sohasem törekszünk erre. *Hatunk azzal, hogn vagyunk.* A magyaroknak mi tettük a legnagyobb szívességet. A magyaroknak örülniök kell, hogy különös idegenségükhöz ez a tiszta német kultúra párosult, hogy hidegebbek lettek mégis, mint az itt lakó népek. Azok a magyar területek, amelyek közvetlenül érintkeztek a németséggel, csak nyertek ebből a találkozásból. A német kultúra megtermékenyített. Jöttek a német telepések, kereskedők, s amíg abban az állapotban maradtak, ahogyan bevándoroltak, megtartották német kultúrájukat. De amint beléptek egy felsőbb osztályba, bármilyen erős is volt fölöttük a német tenger hatalma, elnyelte őket a magyar tenger. Budapesten hosszú ideig csak német színház játszott. Egyszó-

val: mi megcsináltuk a színházi kultúrát, megtermékenyítettük a szíveket és agyakat, a magyarok azután mindent átszíneztek. Nagy erejük maguknak a nyelvük.

— Úgy beszél, mintha kizárólag csak a magyarok érdekelnék — szólott közbe a román.

— Majdnem eltalálta — felelt a német. — Ok élnek a Dunavölgye középpontjában, szlávok és románok már egészen elszakadtak tőlünk. Uralkodóházaik egy ideig tisztelték ugyan a német tradíciót, de azután nem tudtak szembeszállni azoknak a fajtáknak természetes erejével, melyeken uralkodniuk kellett.

— Annyira biztos, úgy látszik, a német egységben — kérdezte a szlovák leány —, hogy nem is hajlandó már a németiség kétfajta hivatásáról beszélni? Különösen ma volna ez aktuális, hiszen Ausztria él és létezik még és ennek az Ausztriának homlokegyenest más a hivatása, mások a céljai, mint a nagy Németbirodalomnak.

— Tudom, mire gondol — mondta a német és hangosan nevetni kezdett. Ez volt beszélgetésük alatt az első igazi jókedvű kacagás. A többiek megörökönyödve nézték.

— Elérkeztünk a mumushoz — folytatta —, nem én vagyok az oka, ha egy fantomtól meg kell

szabadítanom magukat. A német történelemben mindig szerepelt egy kleindeutsch és grossdeutsch-felfogás. Még ma is él. A kleindeutsch nacionalista, porosz és azt mondja, hogy elegendő a németeknek *a maga nemzeti egysége*, ne törődjön másokkal, erősítse meg a belső forrásokat s a Birodalom súlypontja Berlin és Potsdam legyen. A másik felfogás alapján a németek hivatása kettős. A keresztény germán kultúra volt szerintük Európára a legnagyobb hatással s a németek átfőmáló ereje csak akkor érvényesülhet teljes egészében, ha nem egy pogány nacionalista állam a németek hordozója, hanem a «Szent Birodalom», amely magába foglalja Kelet-Európa kis népeit is. Felteszem a kérdést, melyik koncepció veszélyesebb magukra, magyarokra és szlovákokra? Az-e, amelyik nem akar semmiféle missziót a Dunavölgyében teljesíteni, vagy pedig az, amelyik be akar maguk közé hatolni s ha jóhiszeműen is, de németül jön s veszélyes hatása ki nem küszöbölhető. A kleindeutsch-teória nem akar beleszólni más nemzetek ügyeibe, csak odahaza akar hatalmas lenni, a grossdeutsch-felfogás pacifikálni szeretne. Higyje el nekem, sokkal inkább nacionalisták azok az osztrák politikusok, akik Ausztria függetlenségéért küzdenek, mint a nemzeti szocialista-rendszer bármelyik oszlopa.

Végső hatásban nincs is különbség közöttük: németek! Ezt mi, Birodalmon kívül álló németek, nagyon jól tudjuk és látjuk. Mikor a Monarchia összeomlott s a nagyhatalmak szétosztották ezt a szerencsétlen területet, mely olyan, mint egy mustal teli hordó s odatették a hordóba Ausztriát dugónak, a német államférfiak valamennyien látták, hogy a *független* Ausztriának semmi értelme sincs. Keresztény és kevésbé keresztény, katolikus és protestáns németek egyért dolgoztak: Ausztria és Németország egyesüléséért. A kleindeutschok és a grossdeutschok is. A kleindeutschok azzal a célzattal, hogy «otthon maradnak», gyűjtik az erőt és egyszer majd visszaadják a kölcsönt nyugati legyőzőiknek. A grossdeutschok pedig bajor-osztrák túlsúlyról álmodoztak, arról, hogy a Birodalom vezetése ide, délkeletre húzódik át, úgy, mint a német-római császárság idejében s akkor folytathatják hatalmi politikájukat kelet felé.

— Minden népnek más a hivatása. A nemzeti szocialista-teória nem mond egyebet, mint hogy mindenki legyen úr saját hazájában, tisztelje a másoknak nemzeti meggyőződését. Ha megnézi a nemzeti szocialista német államban lévő kisebbségi intézményeket, csodálkozni fog. Dánoknak, lengyeleknek ugyanazokat a jogokat adjuk meg,

mint amilyeneket mi német kisebbségeink részére reklamálunk. A mai német nemzeti elv nem elnyomó. Hogy mi van odahaza a belpolitikában, arról ne beszéljünk. Én dunavölgyi német vagyok, kötelességem, hogy annak az államnak struktúrájába illeszkedjem bele, ahol élek. Arról nem tehetünk, hogy itt vagyunk. Ha maguknak kellemetlen, kezdjenek hozzá kiirtásunkhoz. Találjanak ki új módszereket, de akkor is csak azt mondhatom, nem tehetek róla, hogy itt vagyok.

— Ez az önvallomás igen szép volna — felelte a magyar —, ha nem volna bizonyos ellentmondásokkal teletűzdelve. Az a kleindeutsch elv, amelyről beszélt, nem egyszerűsíthető le a *német területre*. Ha mint magyar gondolkozni kezdek felette, el kell rémülnöm, ha magamra nézve ezt a teóriát elfogadom. Ha utat engedek egy ilyen felfogásnak, azt jelenti, hogy visszahúzódok örökre arra a területre, ahol *most* élek. Ez pedig rövid idő múlva a magyarság halálával volna egyenlő. Visszahullanánk egy törzsi állapotba. Ha végére akarunk járni a vitának, tulajdonképpen arról kellene beszélünk, hogy mely állam előbbrevaló, a nemzeti állam-e, vagy egy nemzetek fölötti birodalom.

— Mind a kettőnek meg van a létjogosultsága, mindegyiknek a maga helyén és idejében! — kiál-

tott a német. — Szót emelt valaha a katolikus Egyház a *francia egység* ellen? Miért hirdetnek most keresztes hadjáratot bizonyos katolikus körök a németekkel szemben, mikor mi sem akarunk mást, mint ők, csak a fejlődésnek egy más vonalán állunk. A mi nacionalizmusunk azt mondja: Állítsuk vissza a régi nagy egységeket.

— De ki meri azt állítani — vetette közbe a magyar —, hogy a Németbirodalom mai területe egyenlő a Szent Birodaloméval. A Német-Római császárság sok mindenféle népelemet olvasztott össze egységes vezetés alatt s területe folytonosan változott. Háborúskodtak egymással a különböző választófejedelmek is. Ha tehát «régi nagy egységről» beszélünk, akkor ez nem jelent mást, mint hogy Belgiumot, Hollandiát és még Franciaország egyes részeit is kebelezzék be magába az új Birodalom.

— Nem értettek meg — válaszolta a német. — A régi formák modern tartalommal való megtelítéséről van szó. Nem tehetünk róla, hogy az uralkodó csillagzat ma a nacionalizmus. Valami oka mégis csak van, hogy az emberi fejlődés idevezetett. Nem hiába történt, hogy lassan kristályosodtak ki az egyes nemzetek s *ma ők a kritériumok*. A németiség fokozatosan magába emésztette a sok

laza elemet s kialakult a mai Németország. Ahogy kialakult egy centrális Franciaország, vagy Olaszország, — hosszú vajúdas után ugyanúgy született meg Németország is. Olaszország és Franciaország kultúrája latin ugyan, de nem nagy a rokonság köztük és fajilag tulajdonképpen nincs kikre hatniok. Míg a németiség fajilag és kultúra tekintetében is benne él a svédek, norvégek, dánok, flamandok vérében és gondolkozásában. Aztán mindig elfelejtik, hogy ha Oroszországot kihagyjuk a számításból s egyenlőre meg kell tennünk, bármily erős a hadseregük, — Európa nagyobbik felét a germánok teszik ki. Hallottam olyan fejetetejére állított okoskodást is, hogy a latin-, görög-kultúra egyenlő a kereszténységgel és csak a latin, görög «kultúrkör» jelenti Európát. Ezek szerint a germánok és a mai németek is csak akkor lennének egyenrangúak Európával, ha százszázalékosan elfogadnánk, a kereszténységen felül, a latin gondolkodást. Mindig megpróbálták, hogy ilyen erőszakot kövessenek el rajtunk, de mindig sikertelenül. A kereszténység keleten, Afrikában és vadnyugaton tekintettel van az ottlakó népek faji adottságaira, miért legyenek kivételek éppen a németek? Hosszú ideig senki sem beszélt ilyen lehetetlen dolgokról. A német közép-kor százszázalékosan germán. Csak az utóbbi idő-

ben akadtak egyes fantaszták, akik a kereszténységhez való hűséget, a katolikusoknak a pápa iránt tanúsítandó alázatát, összetévesztették azzal, hogy egy hamis «római» szellemnek vessék alá magukat. Róma örök, de megtörténhetik, hogy a jelenlegi Rómát elpusztítja valami vihar és az új pápa Alaszkából, Nova-Rómából irányítja a katolikus Egyházat. A kereszténység *szellem* és nem lehet semmilyen időleges földi tényhez, városhoz, intézményhez sorsát és lehetőségeit hozzákötni. Még az is elképzelhető, hogy valamilyen csodálatos véletlennél fogva, az egyik pápa majd a berlini kancellári palotában fog lakni. Egyszóval: mesterségesen próbáltak ellentéteket gyártani kereszténység és germánosság között, amely kísérletnek aberrációi oda vezettek, hogy a németek átvették a régi zsidók egész ideológiáját. Ne csodálkozzanak rajta, ha ilyen nyíltan és őszintén beszélek. Nem ítélem el a mai német rendszert és mint katolikus külföldi német, mindent tisztán és világosan látok. Az *okokat keresen*! A kereszténység egyes képviselői (különösen az utóbbi időben) a németiséget, a német esszenciát, a faji tulajdonságokat ki akarták zárni a kereszténységből. Ismertem olyan német író és államférfit, aki *helyeselte* a versaillesi békeszerződést, mert, mint mondotta: meg kellett törni

a német gőgöt. És mi lett a válasz? A németség egyes vezetői a kereszténységet akarják kizárni most a germánságból. Vagy más szóval, csak azt fogadják el kereszténynek, ami germán. Épúgy, mint a zsidók. Csak az a zsidó, aki fajilag is zsidó. Nem számoltak azzal a háború után, hogy fél Európa germán. Nem gondolták végig a dolgot, elfelejtették, ha erőszakról van szó, akkor mi mindenesetre erősebbek vagyunk. Ha százszor leütnek bennünket, a germán légiók százszor megújulnak. Olyan rezervoárjaink vannak, mint senki másnak. Ha a németeket csöndben és békében hagyják, ha észreveszik, hogy olyanok, mint a medvék: mézzel és csalogatással megszelídíthetők, nem történt volna meg az a sok baj, ami megtörtént. Durvaságnak és hencegésnek vették a vérünkben lévő nyers erők spontán megnyilatkozását. Eszükbe sem jutott, hogy karikát is lehet fűzni ennek a medvének az orrába s szegény úgy táncol, ahogy a többiek akarják. A fontos csak az lett volna, hogy *ne bántsák őt medve mivoltában*. Ne akarjanak belőle macskát, rókát, vagy nyulat csinálni, mikor az ő lényege az, hogy medve legyen. Az állatok társadalmában is minden fajtának meg van a maga szerepe. Az emberi társadalomban is. A modern pszichológiából tudhatják, hogy egy-egy ember *lényegileg* meg nem

változtatható, a katolikusok még hozzáteszik: csak csoda útján. Egy-egy ember alaptermészete megmarad. Miért van a katolikus Egyházban annyi fajta szent? Oszlopon állók, barlanglakók, magukat befalazók, némák, éneklők, tanítók, koldulók: mindenki választhat szíve szerint. A németiség mindig őszinte volt. Bűneiben és jóságában is. Fel lehet-e róni neki hibául, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonít a becsületnek, mint a jognak? Ott követték el a nagy hibát, hogy igazságtalanul a *becsületünkben* támadtak meg bennünket. Mert ha valami igazság lett volna a dologban, akkor legalább szégyellnénk magunkat, ha harcolnánk is a becsület védelmében. De így az igazságért és a becsületért együttesen küzdöttünk. A németiség háború utáni szerepe nem áll másból, mint ebből a küzdelemből.

— Nagyon eltértünk a tárgytól — szólt közbe a román. — Ez Németország *belső* ügye. Minket az érdekel, mit akarnak tenni itt a Duna völgyében?

— A cselekvés lehetőségét mindig az adott körülmények határozzák meg. Nem kívánhatják egyetlen német férfitől sem, hogy teátrálisan, a történelem döntése előtt lemondjon ilyen lehetőségekről. Azt megtettük, hogy más nemzetek, más hatalmas közösségek érdekszférájából örökre kiléptünk. *De hátha épp maguk lesznek azok, akiknek szüksége*

lesz reánk? Hiszen tulajdonképen mindig acsarokdtk egymásra s csak akkor volt csönd, ha jött egy idegen dinasztia, vagy idegen hatalom, melynek engedelmeskedtek. Esküt tegyek talán, hogy nem fog feltámadni a régi Bécs hatalma?

— De Bécs az más, mint Berlin — szölt közbe a szlovák leány.

— Bocsásson meg — felelt a német —, látszik, hogy nem ismeri a történelmet. Bécs volt a legveszélyesebben német, mert katolikus volt. Katolicizmusával elszínteleníteni törekedett, de miután katolikus nyelv nincs, erőszak nélkül is a németnek kellett érvényesülnie. Ismétlem, örüljenek, jhogy egy nacionalista Németországgal állanak szemközt, mely a jelen pillanatban befelé akar elmélyülni. Az ellen pedig semmi tiltakoznivalójuk nem lehet, hogy gazdaságilag ez a Németország tulajdonkép segíti magukat. A magyar exportnak egyharmadrésze például Németország felé irányul. Ha a románoknak hirtelen pénzre volt szükségük, kihez fordultak, ha nem Németországhoz? És örüljenek annak is, hogy a németiség új génuszt adott a világnak. Azt mondják, nem tudni, hogyan sikerül majd a kísérlet, Hitler grandiózus akciója. De aki okos, az látja, hogy ez az uralmi rendszer két dologból van összetéve. Az egyik kizárólag magára a

németségre tartozik, erről már beszéltem. Ide tartozik a németországi zsidóügy is. Természetesen kellemetlen és pogány ez a rendezés. De a fejlődés menetéből mást nem várhattak. A másik rész a dolognak, az egész világra tartozik. Nem látják, milyen hihetetlen erőfeszítéseket teszünk, hogy megváltoztassuk a történelmi materializmus irányvonalát, hogy megdöntsük a pénz uralmát magukban az emberekben? Meg akarjuk szüntetni ezt a becstelen állapotot, hogy mindenkit vagyónának és pénzének nagysága szerint értékeljenek. A pénzértékelés helyébe mást, magasabb kritériumot, a *nemzetet* állítottuk. Hiába álmodoznak arról, hogy ez a rendszer megszűnik. Hozzá tartozik az emberi fejlődéshez, amint a demokrácia is hozzá tartozik. A német népből nem lehet kiirtani a demokrácia lényegét és ez az, hogy Hitler kancellár is *bajtárs*, hogy ember az emberhez közelebb áll s mindenkinek egyforma lehetősége van az előrejutásra. A demokráciát átalakítottuk. *Minőségi* demokráciát csináltunk a mennyiségiből. Mert ha ez utóbbi marad uralmon, akkor csak az dönt, kinek van több pénze és ki tud több buta embert összegyűjteni a maga igazának alátámasztására.

— Még talán az is meglehet, hogy maguk szabadítanak fel bennünket? — kérdezte a román.

— Milyen furcsa, hogy felszabadításról beszél — mosolygott a német —, holott tudom, valamennyien felszabadultak a világháború után.

— Amit mond, az igaz. De azóta még súlyosabb, nyomasztó felhők borulnak az egész Duna-medencére. Áporodott a levegő, nagy az összevisszaság. Most érzem legjobban, azok után, amit beszélt.

— A németség felszabadító lehet — folytatta a mérnök —, mert ha növekszik a zavar, úgyis *elkerülhetetlen, hogy ne mi vegyük át a vezetést*. Hogy lesz-e új háború, vagy nem, erről ne vitatkozzunk. Nem vagyunk diplomata és kávéházi külpolitikusok. Az államok lényegén változtatni nem lehet. Az államférfiakon sem. Ma még minden nemzet öncélú és cselekvésének irányát saját érdeke határozza meg, a nemzetközi jog látszat-keretei között. Epp ezért, hogy mi lesz holnap, senki sem tudhatja. A nagy keresztény egység megszűnt s csak valamelyes szokásjog tart össze bennünket. E mellett és eközben azonban a népek eleven erői nem nyugszanak a külpolitikusokkal együtt és azok nélkül is. A kis német tengerszemek továbbra is ittmaradnak. A német kisebbségek nyugtalanok lesznek ... Erről jut eszembe, hogy micsoda hallatlan biztosíték van ebben a tényben maguk szá-

mára. Az egész világon a németiség rendelkezik a legnagyobb diaszpórákkal. Igen jól tudjuk, ha a németiség bárkinek életére tör, visszafizetik saját véreinek. De folytatom: A németiség útja ennek ellenére egészen világos és egyértelmű. Tovább erősítjük a belső egységet. A Szepességéről a Keleti tenger mellé visszük nyaralni a kisfiúkat és kislányokat és ott megdobban a szívük, ha látják Hamburg és Bréma kikötőit. Hűséges állampolgárai maradnak Csehszlovákiának, de német hazafiakká válnak. Mi arra fektetjük a fősúlyt, hogy a nép erős legyen. A mesék világába tartozik az is, hogy a mai Németország területéből bármilyen rész leszakítható és Ausztriával, valamint egyéb németnyelvű államrészekkel föderációba állítható. A saarvidéki népszavazás legutóbb adott brutális cáfolatot erről. Akinek nem tetszik a mai rendszer, az így gondolkodik: *Hitler múlandó, de Németország örök.* Itt van még Ausztria ügye. Sokan reménykednek abban, hogy sikerül feltámasztani az osztrák birodalmi öntudatot. Csakhogy ehhez, kedves barátaim, az is szükséges volna, hogy ismét legyen osztrák embertípus. Ne csak Ausztriában és Bécsben, hanem Kisenevben épúgy, mint Belgrádban. Az osztrák embertípus olyanokból állott, kik feladták nemzeti egyéniségüket egy di-

nasztia és egy fiktív birodalom kedvéért. *Szenvedélyük volt osztrákoknak lenni.* Nem hiszem, hogy keresve, lámpással kutatva is, lehet-e ilyen embereket találni. Ha pedig Ausztriában erős volna ez az öntudat, maguknak kellene legjobban küzdeni ellene. Mert ez az a grossdeutsch-felfogás, amely az osztrák vágyak lényegét adja. Ezek akarnak uralkodni magukon. Aztán ne felejtsek el, hogy Ausztria tizenhét évig mást sem tett, mint készült az Anschlussra: s ha elmúlik a diktatúrának az a «veszélye», amely ma Németországban uralkodik, ismét pártkülönség nélkül vágyakozni fognak. A kis Ausztriát ma csak világnézeti szempont tartja vissza a Németbirodalomba való beolvadástól. Egykét feudális mágnás és zsidó reménykedik még abban, hogy a garnizónok világa feléled. Elhiszem, hogy azoknak, kik fiai voltak ennek a Monarchiának, azoknak most fáj látniok a kétfejű sas lehullását. Istenem, próbálja azonban megmagyarázni a fiatal német, szerb, román, vagy magyar cohorsoknak, hogy mily szép *volt*. Ők nem éltek benne, csak a végét látták ennek a Birodalomnak, amely az ő számukra kint, szenvedést, nyomorúságot okozott. Őket nem érdekli, hogy az utolsó császár, a szerencsétlen végű Károly milyen tragédiába bukott bele s hogy családja hősiezen viselkedik. A mai fiatal-

ságnak nincsen érzéke a régi dinasztiai isteni eredete előtt való lebomlás iránt. Államokat és népeket hősi eszmények irányítanak és egyetlen-egy új dunavölgyi államban sem hisznek a Habsburgokban már, mint hősi eszményben. Egy darabig a népek megszokásból tűrik, hogy olyanok uralkodnak felettük, akikben már nem hisznek. A régi hit, az apák hite tartja össze az ilyen Birodalmakat. De ha valamilyen elemi csapás, háború vagy forradalom, megadja a kegyelemdőfést, a labilis képződménynek, — többé fel nem támasztható. A népek s a fiatalok új eszményeket keresnek. Új arisztokráciát alapítanak, új feudalizmusok születnek. A Habsburgok is szellemből, vérből és vasból lettek naggyá. Most ismét azon az úton vagyunk, a kezdet kezdetén, hogy ilyen férfiakat termeljen ki az idő. Világi vonalon hős az, akiben a tömegek emberi vágyai, tehát jó és rossz kívánságai a legmagasabb fokon megtestesülnek. Ezért nincs jövője a Habsburg-birodalomnak. Megöregedett és öregek képviselik. Arisztokraták szalonjaiban, kávéházak márványasztalainál beszélnek róla.

— A megoldás egyszerűval... — vetette közbe a szerb.

— A megoldás? — válaszolt a mérnök. — A magyaroknál van a megoldás kulcsa. Még ők

talán nem mondták ki az utolsó szót. De legyünk őszinték. Ha ez az utolsó szó elhangzott volna, akkor csak mi következünk.

A hangulat, mikor elváltak, nagyon komor volt, pedig egész idő alatt játszott a cigány. A magyar meg is jegyezte:

— Maguk persze azt hiszik, hogy ez az igazi magyar muzsika. Ezek a lágy, nyivákoló dallamok. Legnagyobb részük műdal, a cigányok lelkén át-szűrt európai szalon-melódia. Legközelebb majd bemutatom, hogy mi az igazi magyar. Ha ezeket a szentimentális városi dalokat odaállítom egy bukaresti, vagy szerb cigánybanda mellé, alig talállok különbséget. Édeskések, enerváltak, az akaratot valósággal kihajtják az emberből. A magyar más.

Hazafelé menet, a villamoson a német tovább beszélt:

— A vasúti kocsikban a felírás német. Budapesten három német napilap jelenik meg. Gondolkodásuk formája német, filozófusaik német szerzőkre hivatkoznak legtöbbit, az egyetemeken a német szisztéma divatos, tornatermeikben hosszú ideig német szertornát használtak, bérkaszárnyaik struktúrája német, középosztályuk német, bal-

oldali politikusaik a régi német baloldal frazeológiáját használják, a jobboldaliak a német jobboldalét, gyárosaik Németországba utaznak, diákegyesületeik mintája német, nyelvük tele van germánizmussal — s emellett még szövetségeseink is. Azt hiszem, az utolsó szót már kimondták.

— Majd meglátjuk — felelt a magyar.

V.

Ismét a Dunaparton ültek, úgy, mint az első este és hallgatták a zenét. Oda se figyeltek, mikor a magyar beszélni kezdett. Pedig könyveket, folyóiratokat hozott magával aktatáskájában. Egy öt évvel ezelőtt Erdélyben megjelent röpiratot vett elő s abból olvasott fel először magyarul, azután lefordította.

— Mielőtt bármit is mondanék, el kell olvasnom ennek az erdélyi regényírónak, Tamási Áronnak érdekes sorait, amelyeket az ott élő magyar fiatalokhoz írt: «Drága magyar ifjúság, fiúk és lányok! Ti vagytok a jövő emberegebb Erdély egyik szellemi serege. Az itteni három nép közös templomát nektek kell felépítenetek, a magyar szív és a magyar szellem nagy emberi motívumait nektek kell eme templomhoz adni. S a

művészet, a tudomány, testi munka őrhelyein nektek kell gondoznotok azt a lámpát, melynek fényénél látni lehessen a világot s az országban a békeséges boldog Erdélyt. Nézzétek, itt románok uralkodnak mostan, sokat kínoznak titeket és sokakat kínoztak önön soraikból is, de gondoljátok meg, hogy az mindig úgy van, aki uralkodik, az kínozza a mást, mert fél, hogy vagyona tör, hogy hírnevére tör, hogy álmaira tör. De ott is új nemzedékek nőnek és azok látni fogják, hogy ti sem vagytok söpredék náció. Látni fogják, hogy ti nem törtök senki ellen, aki jó, aki békességet hirdet és szolgálja azt a célt, amit minden embernek szolgálnia kell. És akik ezt látni fogják, azok lesznek a jó románok, jobbak, mint némelyek a mostani napokban. Mint ahogy jó magyarok lesztek ti is, jobbak, mint némelyek a mostani napokban. Ábrándokba ne ringassátok magatokat, mert elfut a talaj a lábatok alól és csak lebegni fogtok, ha földet is értek egyszer, csak az útszéle leszen az. De tüzzetek nagy emberi célokat magatok elé. Olyanokat, amelyeket Erdély magyarjának osztott a sors. S ezek közül a célok közül mondok is néhányat nektek: Ott van például az erdélyi népek békességre hozása. Ennek a földnek felvirágoztatása, az ezeresztendős múltunk védelme, minden kincsünk és szellemi várunk

oltalmazása, székely népünk nagy kincseinek világrahozása, hogy láthassa, érthesse mind a világ».

Amíg az első szavakat fordította, nem figyeltek oda. De amint jobban belemelegedett, arca kipirult, látták rajta, hogy egy nagy belső tűz fűti és hogy oly erővel és hittel állanak szemben, amelyben van valami érdekes és megmagyarázhatatlan. A magyar nem is késett sokáig a válasszal.

— Ha már itt együtt vagyunk és előítéletek nélkül tudtunk idáig beszélgetni, elfogják hinni nekem, hogy a Kárpát-medence, Közép-Európa, vagy a Dunavölgye, vagy a régi Monarchia utódállamainak problémáját — nevezzék bárhogyan — *csak a magyar szempontot lehet megérteni* s a magyarak gondolatvilágába, történelmükbe, mai helyzetükbe kell elsősorban mindenkinek belehelyezkednie. Ennek az államnak területén születtek meg új államok. Ebből az államból szakítottak le nemzetiségeket, ezt a népet tizedelte meg évszázadokon keresztül a sors. Ez nem hamis szentimentalizmus.

— Románokat és szerbeket is pusztított ez a vihar — tett egy csöndes megjegyzést a szerb.

— Igaza van — felelte a magyar. — De a magyarakat állami és nemzeti életüknek már oly magas fokán érték e csapások, mikor már a néppel s

a könyvekkel együtt *a történelmi tudatot* nem lehet kipusztítani. A hivatástudat ott lebeg tovább e terület felett s kiirhatták volna a magyarokat, utolsó szálig, — aki ide jön erre a területre, kénytelen elfogadni ezt a történelmi magyar szellemet. Ezért merem az előbbit oly határozottan állítani. Kik tulajdonképpen a magyarok? Ha már beszélünk róla, engedjenek meg egy újabb kis kitérőt. Soha zseniálisabban ki nem fejezhette ezt valaki, mint ugyancsak egy kitűnő erdélyi regényíró, Makkai Sándor. Regényt írt a tatárjárás korabeli Magyarországról. Regényének egyik jelenete leírja, mint beszélgetnek a királyi udvarhoz tartozó egyes méltóságok s egyszerre csak kezdik egymásnak felhánytorgatni, hogy *ki a magyarabb!* A szemrehányások és a beszélgetés során kiderül, hogy az egyiknek anyja, a másiknak apja volt francia, olasz, német, vagy szláv. Egy percre megdöbbennek: de hát kik akkor a magyarok? *»Megettük a magyarokat s most mi vagyunk azok»* feleli a másik. Ebben a tréfás paradoxonnak látszó mondasban a legmélyebb értelem lakik. Más népeket ha «megesznek», eltűnnek az új hódító hatalmában. A magyarság, mely kis nép volt, kénytelen volt úgy asszimilálni, hogy *fajilag* szinte teljesen eltűnni látszott. Az előbb említett hivatástudat azonban felmorzsolta az

első, legkésőbb a második generációban a jövevényeket.

— Sokáig egy ilyen asszimiláció sem képzelhető el, — szólt közbe a német —, hiszen végül mégis csak van valami értelme a vérnek, a biológiai atavisztikus tulajdonságoknak. A magyar szellemi életben mégis csak meglátszik a németek és a zsidók nyoma.

— Az idő dönti el. Ebben is, mint mindenben, van valami igazság. De hogy nyugodtan mindentről beszélgethessünk, én elmondom, hogyan kell megérteni a mai magyarságot a mostani magyarságot, ha egyáltalában megérteni akarják. Mi valamennyien egykorúak vagyunk, de mégis én látom a legtöbbet. S van ebben valami revelációszerű, hogy fel tudom mérni, meg tudom érezni valamennyiüket. Halogatás nélkül, okoskodás nélkül. Maguk nem tudják ezt megtenni velem. En még láttam a hatalmas Monarchiát. Gyermekkorom egy része Bécsben telt el s láttam a császárt, éreztem a Burg soha többé vissza nem térő hangulatát. Az ujjaim hegyében érzem most is még, hogy mi volt a Monarchia, s nemcsak *olvastam* később azokat a neveket, akik eltűntek már a mélybe, de korán nyílt gyermekszemmel valóság volt valamennyi számomra. Egy Burian, Czernin, Stürgkh, Tisza István, Lobkovitz

herceg neve nem jelent nekem történelmi fáradt hangulatokat. Nem gyűlölöm a Monarchiát, ha látom is hibáit, mert éreztem még a liberális aranykor felelőtlen boldogságát. Volt valami megható, valami grandiózusán ördögi és naiv abban, ahogy a Monarchia a történelem és a népek ellen meg akart maradni. Utaztam is ebben a régi Monarchiában és a régi magyar államban. Nevetni fognak rajta, hiszen azt mondhatják és joggal, hogy a csecsemőnek nincsen öntudata, de én mégis azt állítom, van értelme annak, hogy régi magyar délvidéken születtem, amihez ezenkívül egyébként semmi közöm sincsen s végighordoztak a délvidék nagy városai-
ban, a román határon, s éltem Nyugat-Magyarországon, az Alföld szívében, a Mátra alatt a felvidéki kisvárosban s a Tátra közelében, a dunántúli dombosvidéken és a budapesti dzsungelben. *Egész Magyarországot hoztam magammal öntudatomban.* Az én apám, mint tudják, magyar tisztviselő volt. Olyan, akinek az államot kellett képviselnie és ügyelni arra, hogy alantasaik jól magyarosítanak-e. Könyvtárában szerb és román nyelvtanokat, szlovák könyveket is találtam, ő maga azonban a magyaron kívül csak franciául és németül beszélt. Egy fél életet töltött el a nemzeti-
ségek között, szerette őket, nem gyűlölködött elle-

dük, magyar iskolákat épített nekik. Ő maga azonban megmaradt sovíniszta magyarnak.

— Ez volt a baj — szólt közbe a szlovák leány.

— Lehet. De volt ebben is szépség. Ezeknek az embereknek, mint amilyen az én apám is volt, egy elképzelés élt a szívükben, az *egynyelvű nemzetről*. Hogy ezt elérjék, nem magát a magyar nemzetet, hanem az államot kezdték erősíteni s ahelyett, ha már ilyen céljaik voltak, hogy a magyarság belső energiáit erősítették volna, *más nemzetektől akartak egyedeket elhódítani*. Elhomályosult bennük Szent István intelme az egynyelvű nemzet bajairól és hátrányairól. Nem tudták hová elhelyezni a feltörekvő északi és déli szláv meg a dákoromán nacionalizmusokat, hiszen egy vallásos koncepció kellett volna! Ezért aztán becsületesen, nyíltan, egyenesen felvették velük a harcot. Az igazi magyarok közül ebben az időben kevesen voltak, akik megfelelő tehetséggel és látónoki erővel rendelkeztek volna, hogy a magyarosítás veszedelmes oldalait bemutassák. Akik keleti Svájcra álmodoztak, lehettek becsületes emberek, de a magyarság nemzetfenntartó rétege *tisztátalanoknak* bélyegezte őket, mert egy egészségtelen áramlat hullámain jöttek, értek el hozzánk. Nem véletlen, hogy Ady Endrét, aki a magyarságnak

Petőfivel, Arannyal együtt legnagyobb költője, akkor csak a zsidók karolták fel. S ma megértik azoknak fiai is, akik ellene szegültek. A többségi magyar léleknek akkor ez volt a becsületes, ha ostoba álláspontja is. És egyszerre ez az állam összeomlott. Akik nyílt ésszel, a saját bőrükön nem érezték az összeomlást, nem tudják, mi volt. A magyarságnak a magyar állam volt az élete és ez a magyar állam akkor meghalt. Azt hitték, hogy egy ilyen esemény, amelyre legvadabb fantáziájukban sem gondoltak, csak úgy következhet be, ha ég és föld megindulnak, ha a hegyek elmozdulnak a helyükről és sűrű villámlások között az ég kettéhasad. Miért menekült el a magyarok legnagyobb része a frissen megszállott területekről? Az első ok nem az volt, hogy kiutasították őket, hanem mert *nem akarták letenni a hűségesküt*. Nos, a magyar társadalomból és a magyar életből nem lehet kiölni, amíg ezek a generációk élnek, a régi magyar államra való emlékezést. Ez az egyik és talán az első, amit tekintetbe kell venni.

— De talán csak a tisztviselők gondolkoztak így — vetette közbe a szlovák —, hiszen maga is mondja, hogy atyja tisztviselő volt és azok bizony hogyan is képzeltek volna el más gazdát, mint a pesti minisztériumokat.

— Igen, elsősorban a tisztviselők, de mondtam, hogy ők lettek a magyar nemzet és állam hordozóivá, ők voltak a magyar középosztály. Magyarországon nem fejlődhetett ki más polgárság s ez is egyik oka volt az állam mai helyzetének. Abban az időben, mikor más országokban, a nyugati német és francia értelemben vett polgárság, melynek főjelleme az *a pénzgyűjtés állandósága* kialakult, nálunk közbelépett egy idegen elem, a zsidóság. Akár azt mondom, hogy ők foglalták el a polgárság helyét, akár elfogadjuk azt, amit egyes zsidó vezetők állítanak, hogy egy üres helyre jöttek be, amelyre nem volt pályázó, a tény *egy* marad: a polgárság a zsidók lettek. A gentry, mint nemzetfenntartó, ezzel elveszítette jelentőségét, átvonult a tisztviselőtársadalomba s így a polgárság, a középosztály hatvan százalékban egyenlő lett a tisztviselőkkel. De nemcsak a tisztviselő-osztályban volt meg a fájdalom, nemcsak ők gondolkoztak így. Mikor a magyar állam összeomlott, mikor valósággal eltűnt a föld színéről ez a liberális képződmény, — akkor látták csak meg azok is, akik előbb nem gondoltak rá, hogy az édenkert lehetőségét veszítették el. *A történelmi magyar állam \ tudata és a hivatás kötelessége felébredt.* A kiindulópont tehát a Dunavölgye vizsgálatánál a magyarok

fájdalma, mert őket alázták meg, az ő becsületüket akarták megtépázni. Minden rendezés, amely nem ebből a szempontból indul ki, *téves*. Egy nemzet önérzetével számolni kell. Amit most mondok, nem irredenta, tudják nagyon jól. Csak egy pszichológiai szempont s még a statusquo elismerését sem kérhetik tőlünk másként, mint ezen az alapon.

— Úgy beszél ezekről a dolgokról, mintha nekünk nem lett volna okunk fájdalomra. Elfelejtí a memorandumpórt — szól közbe a szlovák. A sor-tűzet Hlinka ellen, elfelejtí hogyan sértegették nemzeti önérzetükben a magyar képviselőházban a mi embereinket. Azután Masarykot, Kľofácot halálra ítélték! Ehhez is kellett egy kis bátorság.

— Mindezt elismerem, de a játékban maguk *nyertek*. A rizikó, amit vállaltak sikerült. Most a mi tényeink az irányadók. Ezt nagyon jól tudták azok is, akik az új államokat megalkották. Masaryk iratai között rátaláltunk egy oroszországi beszédére, hol kijelentette, hogy nem szabad a magyaroktól rossz néven venni, ha fáj nekik, hogy mások foglalták el régi nagy hazájukat. Ha egy ilyen kiváló és nagy-szabású ember, mint Masaryk egy nézetten van velem, az nemcsak kitüntetés, hanem igazolás is. Mondom: ekkor jött a nagy felébredés. Hirtelen,

a villámcsapásnál láttuk azt a táj szépséget és a vihar utáni, párával teli levegőben éreztük meg azoknak a virágoknak illatát, amelyekért nem nyúltunk le. Kezdünk átértékelni. Megismertük szociális viszonyainkat. Még mielőtt a bolsevista forradalom kitört volna, a magyar társadalmat átjárta már ez az izgalom s a hivatottak érezték, hogy mi lesz a teendő. Évtizedeken keresztül fumigáltuk ezt a szót: «*demokrácia*». Sokfajta jelentősége van ennek a fogalomnak. Ha elemeire bontom, az jön ki belőle, hogy a nép uralkodjon. Azonban nem mindig az etimológiai jelentés a fontos, hanem az, amit az idő és a hagyomány adott neki. Demokrácia nálunk azt jelentette volna, hogy lassanként mondjunk le egy fikcióról. Hiszen a nemesség nem hordozója már a magyar birodalomnak, nem nemzetfenntartó, a világban ily elvekkkel egy állam sem maradhatna fenn. Demokrácia azt jelentette, hogy kezdjük felfrissíteni a nemességből kialakult úri osztályt s kezdjük végül is felszabadítani a népet. Ha ugyan be akarjuk tölteni a hivatásunkat, ahhoz nemcsak hivatástudat kell, hanem sok olyan ember, aki önállóan érzi is, hogy mit kell tennie. Ez a hivatástudat a magyar nemességben százszázalékosan megvolt, a parasztságot rá kellett volna nevelni. Megfelelő anyagi alapot adni alája, kielégíteni vágyait

s a feudális magyar államból (külön *magyar* feudalizmus volt) átalakulni modern állammá. A magyarság legzseniálisabb vezetői láttuk, ott tévesztették el a dolgot, hogy a parasztságnak ezt a bevezetését mindig késleltették. Tisza István talán megcsinálhatta volna, mert ha tovább él, ráébred erre. Elődei és ő is nem osztály-gőgből, nem a maguk uralmának és hatalmának féltéséből ragaszkodtak a hatalomhoz, hanem mert attól tartottak, hogy a magyar állam másképpen «elromlik». Innen a hihetetlen ellenállása a titkos választójoggal szemben. Ezért vigyáztak arra, hogy aki a parasztságból bekerült közéjük, fogadja el gondolkodásmódjukat és valójában szolgájuk legyen. Természetes, hogy nem mindenki gondolkozott ilyen ideálisan, a gentry és az arisztokrata társadalomból. Szép számmal akadtak közöttük üzletemberek, akiknek mindegy volt a hivatástudat s örültek, hogy basáskodhatnak, uralkodhatnak, ráülhetnek a paraszt nyakára. Erre a demokratikus átalakulásra azért is szükség lett volna, hogy a magyar individualizmus, mely *nem* tipikusan magyar jellemvonás, eltűnjön. Szép, ha tudjuk, hogy a magyar paraszt milyen arisztokrata, jól esik hallanunk, hogy micsoda erős faj, de elszomorodik az ember, ha ilyen látszólag kis tényleket pillant meg, hogy a magyarok nemzeti tánca a

csárdás, ez az individuális, leghatározottabban egyéni tánc. A többi körülöttünk lakó népeknek nemzeti tánca társastánc, körtánc, mint például a szerbeknél a kóló. A magyar társastáncok, amelyekben a nemzet lelke kifejezésre jut, *nemesi kaszttáncok*. Mint például a palotás. Sok oka van ennek s ma is alig lehet gyorsan változtatni rajta. A magyar paraszt nem tűri a közösségi szellemet. Tanyákon él, igaz, hogy nem tehet róla, de egyik legfontosabb feladatunk ennek a közösségi szellemnek, nemzeti öntudatnak kifejllesztése.

— Ha rájöttek, hogy milyen súlyos a helyzet, miért nem osztották fel a birtokokat, miért nem csináltak olyan radikális földreformot, mint az utódállamokban ?

— Ennek igen egyszerű az oka. Az első tervet Magyarország átalakítására nem magyarok hozták. Majd megértik, hogy mit akarok ezzel mondani. A nemesség és az arisztokrácia szellemének *le kellett járnia magát*, még pedig úgy, hogy a parasztságból és a kis nemességből kialakult magyar szellem döntse meg azt, ne pedig megelőzve a fejlődés menetét — *a zsidó demokrácia*. A zsidókérdés Magyarországon a legnehezebb, de a probléma feltevése a legegyszerűbb. Bennünket a török megszállás vetett vissza legerősebben, mert már fejlett

kultúránk volt. Az Alföld Magyarország szíve s ezt támadta meg a török betegség. *Ez a mi szívbajunk oka.* Az anyagi kultúra a török megszállás és egyéb körülmények következtében hátramaradt, de a szellem élt. Fel lehetett használni. A zsidóság gyors beözönlése után, magáévá tette a magyar nyelvet, elfogadta a liberális államot s azonnal *magyarnak* vallotta magát. Mint teljesjogú magyar aztán összehasonlította a magyar állapotokat a külföldiekkel és gyorsan változtatni akart, a zsidóság felszívó képességéhez és kaméleonszerű gyors változásaihoz képest. A dolog azonban nem volt ilyen könnyű. Mi nem járunk és egyetlen egy nép sem jár mérföldes csizmákkal. Mikor a zsidóság nekünk Anatole France-ot kezdte citálni, mi még mindig Széchenyiről vitatkoztunk. Egészen egyszerűen *nem kellett* nekünk azok a reformok, amit a zsidó szellem hozott. A felsőbb osztályoknak, a már említett okoknál fogva, az alsóbb osztályoknak pedig, mert nem volt kapcsolódási pontjuk ezzel a szellemmel. Lassan jöttünk rá, hogy a zsidóságot, mint a magyar élet irányítóját ki kell kapcsolni. Ha kell drasztikusan is. Nem vagyunk antiszemiták. Nem állunk faji alapon, államférfiaink között nem egy van olyan, akinek ereiben zsidó vér is csörgedezik. *Mi szellemi alapon állunk.* De meg kell akadályozni a

zsidóság további katasztrofális befolyását a magyar életre, mellyel árt nekik is, nekünk is. Az a zsidó, aki elfogadja a magyar reálatásokat, itt maradhat. Ha pedig kezdeményez, sohasem szabad *a maga zsidó mivoltán keresztül kezdeményeznie*. Ez a kérdés lényege és a megoldásnak útmutatója. Hogy a Dunavölgyi kérdésben nincs teljes megoldás, abba is belejátszik egy-két ilyen ok. Többek között ez a zsidó szellem, vagy több akar lenni a magyarnál s duhajkodva követelődzik a többi nemzetiségek számára, vagy pedig rontja az ázsiókat s a nemzeti önérzet rovására is hajlandó tárgyalni mindenkivel. Vigyázzunk: nem mindig a zsidókról, a zsidó emberről beszélek, hanem egy olyan zsidó szellemről, amely külön Budapesten képződött s amely egész Európát, sőt azt lehet mondani, a világot elárasztotta termékeivel. Ez a szellem nagyon tehetséges, nagyon szellemes, de cinikus, züllött és gyáva. Ez a budapesti színpadi, kávéházi és újságírói világ jellemzése. Sajnos még mindig nem sikerült változtatni rajta, pedig a Dunavölgyének ez a szellem az igazi irányítója, még Budapesten is rajta van a bélyegük.

— Szavaiból úgy veszem ki, hogy a mára vonatkozólag optimista. Azt gondolja talán, hogy a magyar parasztság, a kispolgárság elérkezett oda, hogy

az ő vágyai legyenek az irányadók és hogy ő vegye ki a vezetést a felsőbbek kezéből.

— Épp erről akarok beszélni. Olyan nagy volt a felébredés a polgári radikálisok és balsevisták forradalma után, hogy arról annak, aki azt nem élte át, vagy nem tanulmányozta, fogalma sem lehet. Sokan zúgolódtak az akkori események miatt. Végig rágalmazták Európát a «fehér terrorról», az ébredő magyarokról és a többi egyesületekről, pedig semmi sem történik egy országban, aminek *organikus oka* nincs. A felébredés és a változtatás vágya olyan erős volt, mint mondtam, hogy egyszerre akarunk mindent megoldani. Át akartuk hidalni a katolikus és protestáns ellentétet, a híres és szent-életű Prohászka püspök járt élen. Meg akartuk szüntetni a liberális állam utolsó nyúlvány-hajtásait és keresztény nemzeti államról beszéltünk. Fel akartuk szabadítani a parasztot és Nagyatádi Szabó István elkészült a földreformmal. Ki akartuk kapcsolni a magyar életből a zsidókat és meg akartuk büntetni a bűnösöket. Ez volt a «fehér terror». Azután sok minden ellaposodott. Kezdődött azzal..

— Hogy nem mertek semmiféle erőszakos cselekményre vállalkozni — folytatta a magyar helyett a német. — Ott vannak a macedónok és törökök, lengyelek, németek, mind befejezett tények elé

állították a világot, mikor érezték azt, hogy elérkezett a pillanat s legyőzetésüket megsemmisíthetik. — Egy nagyszabású kaland szép lett volna s talán ki is fizette volna magát — válaszolta a magyar. — Hogy nem történt meg, annak kettős az oka. A régi szellem lassan visszajött. Csak az ébredés volt hirtelen, «felkelni» már nem tudtunk. A forradalmak után egy kormány megpróbálkozott a titkos választójoggal, de a régi szellem erősebb lett, kiűtötte a nyeregből és folytatta ott, ahol Tisza Istvánok elhagyták. A jóhiszeműség nem hiányzott belőlük. Konzerválni akarták a nemzeti eszmét, azután, hogy a nyugalom mihamarább beálljon, ellenszegültek minden jobboldali rendbontási kísérletnek. Csodálkozhatnak, de így van: a hivatalos Magyarország szerelte le azokat a vállalkozásokat, amelyek az utódállamok ellen irányultak. Az utolsó fegyveres ellenállás a székely hadosztályé volt és az a romantikus kirohanás, amely a nyugatmagyarországi felkelők nevét díszíti míg élnek. A magyar társadalom is hibás volt azonban, elernyed, amint megcsillogtatták előtte a béke lehetőségét. A vezetők állandóan konszolidációt hirdettek, ami kötelességük is volt, hiszen az állam maga a megtestesült rend és kiszámítottan nem rohanhat polgáraival a veszélybe. A társadalom pedig nem volt erős, mert

a társadalomnak kellett volna a lázadásokat előkészítenie. Közben ez a társadalom ki is cserélődött. Tizennyolc év alatt már felnőtt ez az új generáció, már kitermeltünk egy egészen új szellemet és az utódállamok ott tévednek, ha ezzel nem akarnak számolni. Megértő ez a szellem minden más nemzet történetével, bajaival és szenvedéseivel szemben. Szeretettel nézi a szlovákok, németek, románok harcait, tudja, hogy a háború előtti Magyarországot vissza nem állíthatja, de nem is akarja. Ugyanúgy hangoztatja, mint a német nemzeti szocialisták: «Nie wieder Vorkriegsdeutschland — Nie wieder Vorkriegsungarn». A koncepció nem új, de mindenestre más, mint a háború előtti és közvetlen a háború utáni. Leszámoltunk azzal, hogy belső erők nélkül nem állhatunk meg a porondon. A nemzeti öntudatot a parasztságnak kell átvennie, épp ezért őt erre anyagilag, szellemileg és erkölcsileg is elő kell készíteni. A kiinduló pont ez: Magyarország legnagyobbbrészt agrár állam. Azt mondják, akik szemben állanak ezzel a koncepcióval, hogy az évezredek magyar kultúra forog veszélyben, ha így kezdjük. Bugrisok jönnek majd. Őrmester típusok. Mi pedig így felelünk: sokáig nem nyitottak szelepeket, nem adtak lehetőséget ezeknek a nyers, félművelt, durva, de mégis magyar elemeknek a fejlődésnek.

déshez. Itt van az utolsó alkalom, hogy az *ő érdekeit* tartsuk szem előtt, mert máskülönben *nélkülünk* veszik majd át a hatalmat, s építik fel a maguk országát. Évekkel ezelőtt hosszú vita folyt a leg-híresebb magyar publicista és egy nagy magyar kultuszminiszter között. A publicista kifogásolta, hogy a kultuszminiszter bár sok iskolát épített az Alföldön, mégsem az alacsony színvonalon állók organikus kultúrájának emelésére törekszik hanem luxuspalotákat épít és a «magasabb művészeteket) pártolja inkább. A kultuszminiszter egyik orgánuma akkor feltette a kérdést: Vájjon Kirgíziát akar-e a publicista? Bulgár, vagy kirgiz színvonalon akarja-e hagyni az Alföldet, ahol kitűnő földek lesznek ugyan, de nem lesznek egyetemek? Nem vagyok hivatott, hogy eldöntsem a vitát, a nézetem mégis a következő: Mi azt szeretnők, ha a mezőgazdasági kultúrából nőne ki valami szép, öntöző csatornák, kis erdőcskék, vasutak, utak és — szövetkezetek szelnék át az Alföldet. Ha Magyarország virágoskertje volna Közép-Európának. Ha «kirgiz» állapotok vannak egy területen, a «kirgiz» lehetőségekből kell kiindulni. A mai magyar társadalom harcait is ebből a szempontból érthetik meg. Erősek akarunk lenni belülről és erősek is leszünk. A legnagyobb erőnk azonban az, hogy jobban tudjuk mit akarnak maguk s

ha látszólag nem is történik semmi, nemsokára mi fogjuk a dunavölgyi történelmet irányítani.

— A magyar paraszt mai szörnyű nyomorúságával ugye — szólt közbe a szlovák leány. — Vagy egyoldalú külpolitikájukkal talán? Maguk a régít folytatják. A Dunavölgyén kívüli hatalmakkal szövetkeznek, hogy az adott pillanatban elég erősek legyenek a többiek leigázásához.

— Nem! — felelt a magyar. — Csak azt értenék már meg egyszer, hogy semmi más nyugalmat nem tud teremteni itt, mint az a tény, ha mi erősek vagyunk. Minél jobban gyengítenék, annál nagyobb a reakció. Az új magyar állam nem akar elnyomni egy testvérnemzetet sem. Arra se törekszünk, hogy a *régít* állítsuk vissza. Helyesen mondotta valamelyikük, hogy a történelem ítéletét megelőzve, teátrálisan nem mondhatunk le semmiről. A magyarok se mondhatnak le lehetőségeikről. Hagyjuk mi társadalmak az államokat. Próbáljuk megérteni egymást. Mi ezt csak addig a pontig tesszük, míg önérzetünknek, becsületünknek rovására nem megy.

— Akkor máris abbahagyhatják a közeledést — szólt közbe a román —, mert biztos vagyok benne, hogy a mi részünkről minden cselekményt önérzetük elleni támadásnak fognak kikiáltani. Én legalább is így ismerem a magyarokat.

— Hát vájjon ne vegyük kihívásnak — kiáltott fel a magyar —, ha a csehszlovák állam elköveti a világtörténelem egyik legsúlyosabb bűnét s a szovjet útját egyengetni kezdi? Komárom, Beregszász, Pozsony, Rimaszombat és a többi repülőterek mind-megannyi szégyenfoltjai az európai kultúrának. A csehszlovák demokrácia úgylátszik a bolsevistákkal akarja felfrissíteni öntudatát. Nem tudom mire valók volnának egyébként a hatalmas szovjet propaganda-kiállítások, amelyek behálózzák már az egész csehszlovák államot.

— Ez bennünket is felháborít — mondta villogó szemekkel a román.

— Jóban vagyunk a németekkel és olaszokkal — folytatta a magyar. — Mert kell legalább *két* nagyhatalom, melyek valamicskét törődnek velünk. Elszomorodik a szívünk, ha egyes dunavölgyi német vezetőik taktikáját nézzük. Ezek szerint Budapest német volt. Nyugatmagyarország német, mi pedig tudjuk, hogy ezek csak német *felépítmények*. Telepések s alattuk magyar kultúra nyugszik. Vájjon megbüntethetők vagyunk-e azért, ha álmodunk az Árpádok nagyságáról. El kellene jönniök velem Esztergomba és Egerbe. Nem rég tárták fel e két helyen a megsemmisültnek hitt várakat. Esztergomba az Árpádok mesébe illő kastélya tárul a látó-

gatók szeme elé. Bizánci, román és gótikus stílusok s mind a magyarok régi nagyságáról beszélnek. Egy dinasztjáról, egy magyar dinasztjáról, melyhez hasonló kevés volt Európában. Mi volt az Árpádok nagysága? A türelem és az erő. Együttesen úgy hívják: a szellem ereje. Az esztergomi ásatásokat egy magyar főpap kezdte el az utóbbi években, aki származására nézve délvidéki német. Ezt a «származás» szót úgy kell érteni, hogy vérségileg egy déli német tömbből származik. De hallanak csak őt ízes, zamatos magyar beszédjével, mikor szinte kilép önmagából és úgy magyaráz, hogy kik voltak az Árpádok. Ez a főpap egymagában, magyar lényegével és munkájával feleletet ad arra, hogy mi a magyarok célja a Dunavölgyében.

— *Az uralkodás* — szólt a szerb.

— *Az uralkodás* — vette át a szót a magyar. Vagy ha másképp jobban tetszik: *a magyar imperializmus*. Megijednek ettől a szótól, látom, és régi idők elmúlt szenvedései, lejárt ideológiák jutnak eszükbe. A magyarság célja valóban egyfajta imperializmus. A nemzetnek fenn kell maradnia. Ez az első és legfontosabb szempontunk. Most, hogy összenyomtak bennünket nem is tudják, milyen dilemmák elé állították a magyarság legjobbait. *«Egy nemzetnek, amely nem érzi magában a messiási*

szenvedélyt, az a végzete, hogy elpusztuljon» — ezt írja a nagy olasz író, Papini. Jól tudjuk mi is. De, hogy a messiási szenvedélyt érezzük, ahhoz erőseknek is kell lennünk. Az utóbbi időben sok vita folyt Magyarországon kis-magyar és nagy-magyar koncepció között s a névmagyarosítás körül, a történelem átértékeléséről, a negyvennyolcas szabadságharcról. Értsék meg: becstelének volnának a magyarok, érdemtelenek saját maguk, más nemzetek és az Isten előtt a *nemzet* névre, ha nem akarnák mindenek fölött először a saját nemzeti egyéniségüket megerősíteni. Akcidentális, hogy hova születtünk, hogy mohamedánnak, kínainak, protestánsnak, katolikusnak, németnek, litvának vagy magyarnak jöttünk-e világra. Véletlen, hogy a családunk gazdag-e, jó-e? De a születés ténye mégis hordoz erkölcsi kritériumot magában, arra kötelez, hogy családom érdekében, a családom javára mindent megtegyek, szeressem őket és elsősorban és legjobban, verve, gyűlölve, birkózva szeressem őket. Megdobálhatom kövel, visszahull rám: az egy nemzethez való tartozás fátumától senki sem szabadulhat. Ha egy nemzet veszélyben van, az életösztön nevében még az aberrációk is megbocsáthatók. Az Árpádok Magyarországa erős volt, fajilag hatalmas, a törzsek és az uralom kegyetlen.

Szent István és Szent László nemcsak szelídséggel, de a történelem elkerülhetetlen eszközeivel: vérrel és vassal teljesítették «messiási hivatásukat». *A mai magyarság gyenge.* Ha van egyáltalán gyalázata, akkor az, hogy évek hosszú során keresztül nem akadt kalandos vállalkozás, amely a fennálló kereteket vérrel és vassal akarta volna megváltoztatni.

— Maga tehát azt hirdeti, hogy erőszakra lenne szükség az utódállamokkal szemben — mondotta a szlovák.

— Amit állítottam, egy *hiány* elismerése volt. Nem hirdetek erőszakot, de tudom azt, hogy mit jelent, ha egy emberi, vagy nemzeti társadalomból hiányzik ez a szelep. Egy társadalom sok fajta emberből tevődik össze s mindig találunk fanatikusokat. Az egész újkori Olaszország története nem más, mint fanatikusok története. Még a legnagyobb mai olasz katolikus egyéniség, Gemelli páter is közéjük tartozik. Mikor szocialista volt, hetenként jött érte a katonaság és a rendőrség. Mussolini az anarchizmuson és bolsevizmuson keresztül jutott el a mai énjéig. Minálunk az 1919-es felvillanás után rásütötték mindenre a «fehér terror» bélyegét és minden belefulladt a *tisztességes* változásba, az «idő nekünk dolgozik» elméletekbe, a külföldi segít-

ségvárásba. Szörnyű a helyzetünk, megvallom itt, mindenki előtt. Körülfogva, mégis csak ellenséges államoktól, nincs levegőnk, az atmoszféra áporodott, a belső hangulat szomorú. Európa látszólag nyugodt szigete vagyunk, ahol azért nincs semmi akció, mert mindenki irigyeli a másik kezdeményezését s kis csoportokat szervez, ahelyett, hogy a maga csoportjával valahova odaállana. Nyissuk ki a határokat? Ha ezt tesszük, nemzeti öntudatunk széthull. Ha a jelenlegi helyzetet valóságként fogadjatjuk el a néppel, semmi reményünk sincs többé, hogy az Árpádok birodalma megszülessen. *Ha pedig így maradunk, ahogy most vagyunk, a legszörnyűbb betegségek egyikében, urémiában pusztulunk el.* Meg fogjuk találni azonban a középutat, mert ez a sorsunk. Csak akkor pusztulhatunk el, ha magunk se hisszük, amit tennünk kellene. Olyan szörnyű erről, kedves barátaim, beszélni. Senki sem értheti meg ezt maguk közül. A világháború után minálunk a szép szavak lejártak. A lelkesedés az édig csapott, de azután visszazuhant, — konyhaszagú, mosogatóié ízű lett. Kérdem azonban, mert sokan visszaéltek a *hivatással*, ne beszéljünk róla? Ellenkezőleg napirenden tartjuk és lényegében *nem alkuszunk*. Nemcsak a mi érdekünk, hanem a Dunavölgye s egy magasabb értelemben vett civi-

lizáció és kultúra érdeke, hogy a hatalom *nagy része* a miénk legyen. Ez pedig nem oldható meg úgy, hogy kis és gyenge magyarságot hagynak a középben, mert akkor menthetetlenül jön a német áram és eltölt valamennyiünket villanyosságával. A németek amúgy is már csak mint «Donauraum»-államokról beszélnek rólunk és a német kultúrkör befolyását hangoztatják. Pedig a magyaroknak és minden ittlakó kis népnek megvan a maga kultúrköre és hogy ezek önállóan, a világ javára kifejlődhessenek, a magyarok vezetésére van szükség. *Nem akarunk régi, háború előtti Magyarországot*, bár a terület elrendezése is fontos ebben a kérdésben. De a lényeg az, hogy egy relatíve nagyobb területen a legerősebb hatalmat ki gyakorolja. Ez az Árpádok újjászületett birodalmának értelme. Mások elnyomása nélkül erős bástya lenni — nem Nyugat és Kelet között, mert ezt a hivatást már betöltöttük —, hanem megakadályozni, hogy akár szláv, akár német tenger hömpölyögjön végig ezen a területen. Csak a magyarság lehet a vezető, mert *csak ő a megértő*. Magyarországba behozhatsz bármilyen újságot, járhatsz bármilyen uniformisban, lehetsz az utódállamok bármily alakulatának tagja, viselheted nemzeti színeiket, újságjaikat kitheted az államrendőrség épülete elé, — nem törődik veled

senki. A magyarság *nagyszívű* ezen a téren. Nekünk nincs mitől félnünk, értsék meg, *nincs mitől félnünk*- A magyar határon a vonatban nem keresik össze a szlovák, szerb, románnyelvű lapokat s nem világítanak be bombák után az ülés alá. A többi utódállam fél, mert *van mitől félnie*. Mátyás király idején a magyar nyelv volt a diplomácia nyelve itt délkeleten. A basák magyarul leveleztek. Végig a Duna mentén még most is a magyar az egyszerű emberek között az eszperantó. Román és cseh. államférfiak egymás között magyarul beszélnek. És gyermekeik is meg fogják tanulni. Ezért van szükség a mi idegenségünkre, mert csak egy idegen hatalom tarthat féken szeretettel annyi kis civódó rokont.

— Miért nem történt már valami ezen a téren —
 — vetették közbe egyszerre a szerb tiszt és a román kereskedő.

— Nagyon sok történt — folytatta a magyar. — Csak nem látják még s legfőképen: mert nem vette át még a vezetést egy olyan vezető társadalom, *amely teljesen a mi vérünkből, a mi szellemünkből és a mi idegeinkből való*. Egy hónapja jöttem haza Olaszországból és Verona körül jutott eszembe valami. Néztem a vonat mellett elrohanó piszkos házakat, veszekedő asszonyokat, munkából jövő

férfiakat, maszatos gyermekeket. És hirtelen rá-döbentem, hogy a nemzet vezérei *ezek közül* valók. A középosztálynak és az arisztokráciának is megvan a szoros és szerves kapcsolata ezzel a *misera plebs contribuens*-sel; Mussolini közülük való, érzi a vágyaikat; Masaryk «benne ül» a népben; jobbágy-kocsis fia volt. Benes kis tanár és így tovább, a többiek. A vezér a népből jött. A katonaság organikus része a társadalomnak, nem külön kaszt, mint a monarchiában volt. Vannak olyan kérdések, melyekre egyszerre tudnak reagálni s nem mondják: ez az urak, vagy ez a parasztok dolga. Mai helyzetünk érdekessége éppen abban áll, hogy *meg fogjuk teremteni ezt a magyar középosztályt*, mert mindig a középosztály a nemzet hordozója. Nehezen fog menni. Értjük azokat, akik siránkoznak a nívó csökkenésén, de véssék jól eszükbe, hogy csak az marad az emberé, amit őnmaga kalapált ki és az marad a népé, nemzeté, amit őnmaga szenvedett keresztül. A magyar arisztokrácia s egy budapesti látszat-kultúra nem jut le felül-ről sohasem a talaj mélységeibe, ha csak onnan meg nem indulnak a titkos áramlások. Tisza István és utódainak köre itt tévedett. Párhuzamosan kellett volna átadni a vezetést az új osztályoknak. Régóta nem olvastam szebb vallomást erről, mint egy

európai magyar író munkájában. Márai Sándor írja visszatérően, a kifelé vágyó ember nagy nosztalgiájával: «Most érzem, hogy ez az út búcsú volt búcsú valamitől, melynek nincsen neve, ami egyszerre Európa és az ifjúság, ami később úgy tűnik, hogy az élet sűrített értelme volt. Nézz körül jól, dohogom, s úgy búcsúzz el. Szegény vagy, magyar író vagy, röghöz és nyelvhez kötött. *Menj haza világodba, amíg nem fogadhat el téged egészen és feltétel nélkül*, s már tudom, ez valahogy rendben is van így — de ami számodra fontosabb, *te elfogadod az otthoni világot, egészében és feltétel nélkül*. Igen, elfogadjuk valamennyien, ha brutálisabb világ is jön ránk, mert *ez a családunk* ez az erőnk és ez a válaszom arra, hogy történt-e már valami. Az egész azon fordul meg, merünk-e valami rettenetesen szépet és nagyot álmolni. A messiási hivatást, a környező államok *csak maguknak* akarják, erejük végeredményben gyöngeségük is lesz. A mi erőnk egy nemzeti megerősödés után és azzal párhuzamosan a *kitárulás*. Úgy, ahogy az Árpádok kastélyát egy német eredetű pap ásta ki, úgy húzzuk, vonjuk titokzatosan magunkhoz a többieket is. Aki akar jönni, azt elfogadjuk, beléphet hozzánk. A magyarrá levés kritériuma *nem* a vér kritériuma; aki akar kint maradhat, becsületes állásponton

maradunk vele. Minden nemzet naggyá lehet és nagyszabású, ha nagyot akar.

— Ebből egészen világos, — szólt közbe nagyon izgatottan a román kereskedő, — hogy életünkre törnek.

— Az élet harc, megállás nélkül, — válaszolta a magyar. — Nyugalom nincs soha, de megérteni megértjük egymást. A mi uralmunk, a mi imperializmusunk nem akar nyelveket és kultúrákat leigázni. Csak a magáét akarja és a *primátust* hangoztatja, elsőségét az egyenlők között. Hogy ezt elérjük, minden eszköz jó nekünk.

— Ezért tartanak olyan jó barátságot a németekkel, — vágott közbe a szlovák leány. — Hiszen, minden szóbeszéd ellenére úgylátszik, hogy maguk egyengetik a németek útját.

— Milyen tévedés. A németek is nagy realitást képviselnek a Dunavölgyében és békében kell velük élni. *Hetvenmillió embert kiradírozni a térképről lehetetlen.* Életformáik utóhatásait megérezzük mi is. Védekezünk ellenük. De ügyeikbe nem szólhatunk bele, mert jogosan körmünkre üthetnek. A németeknek *sztatikus dinamikája* a nagy. Kénytelen voltam ezzel a paradoxonnal élni. Az az erejük, hogy sokan vannak. Könnyen elbízzák magukat s mert most a magyarok gyengék, azt hiszik, hogy

minden az övék lehet. A magyarság nem húzhat ujjat a német birodalommal, nem csapkodhat ostorral a szemükbe, csak előkészítheti türelemmel az időt, mikor magyar vezetéssel megmutathatja, hogy hamis az a felfogás, amely német kultúrával telített európai part-államoknak tart bennünket. Ausztria dolga a legkényesebb s mi tisztában vagyunk vele, hogy az Anschluss meg nem akadályozható. Az Anschlusst jogunk és kötelességünk mindaddig feltartóztatni, míg érdekünkben áll. De le kell számolnunk vele s különben: ha Ausztria is szerepel egy végleges Dunavölgyi megoldásban, ismét magának követeli a vezetést, *német szerepnek* nyilvánítja a kezdeményezést, amit most végérvényesen *nekünk magyaroknak* kell visszaszerezni. Ezért nem igaz, hogy a németek számára készítjük el a talajt. De nincs igaza annak sem, aki beszélgetésünk folyamán bedobta az Olaszország elleni érveket. Lagymatag, pacifista megértés nem hoz bennünket közelebb egymáshoz, csak az, amely mint már mondtam, a magyar primátusra van alapítva. De mert gyengék vagyunk, szükségünk van egy nagyhatalomra s egy kultúrkörre, mellyel veszélytelen kapcsolatokat tarthatunk fenn. *Ez Olaszország. Az új világ új eszméit nem Hitler, de Mussolini építette ki igazán. A fascizmus lesz az új világforma. Nem a*

nemzeti szocializmus adott új géniuszt a világnak, hanem a fascista ember. Nem ködökbe elvesző frázistömeg, ha az olasz barátságról beszélünk. És nem játék a szavakkal az sem, ha a lengyelek felé nyújtogatjuk nyakunkat. Középeurópának mi vagyunk a pillérei. Nemcsak a történelmi tradícióknál fogva, hanem azért is, mert katolikusok. Bár csak megértenék magyar oldalon, hogy milyen fermentum jó értelemben véve ez a katolicizmus ...

— És most vissza kell térnem a kiinduló ponthoz. Mielőtt elolvastam egy részt egy erdélyi regényíró írásából, amit a fiatalokhoz intézett. Íme, nem akarunk mást, amit ő mond: «Tűzzetek nagy emberi célokat magatok elé. Ennek a földnek felvirágoztatását, az ezeresztendős múltunk védelmét, minden kincsünk és szellemi várunk oltalmazását, a népek békességre hozását. Ábrándokba nem ringassátok magatokat, mert elfut a talaj lábatok alól és csak lebegni fogtok, ha a földet is éri lábatok, csak az út széle lesz az». Így van a sorrend, ahogy olvastam. Mert ha azzal kezdeném, hogy békességre hozom a népeket, felborulna az egyensúly. Hiszen bármily fájdalmas; a jelszó az utódállamok jóhiszemű vezetőinél is a ((történelmi igazságtalanságok jóvátevése)), összetévesztvén a hatalmat az igazsággal.

— Próbáljuk meg kívülről nézni ezt a területet, amelyen élünk, — szólalt meg kis csönd után a német. — Képzeljük el, vájjon mit gondol rólunk, valamennyiünkről, például az Amerikai Egyesült Államok egy kiváló államférfia vagy szellemi vezetője, gondoljuk el, mi a véleménye egy nagy francia írónak? És ha túl vagyunk már ezeken az ítéleteken, csak akkor nevezhetjük magunkat tárgyilagosaknak. Ezek az emberek azt fogják mondani: Lehetetlen és elképzelhetetlen, hogy Közép-Európa kis népei békekességben és nyugalomban éljenek egymással, hacsak valamennyien le nem mondanak bizonyos előítéletekről. Csodálkoznak rajtunk és egészen törzsi jelenségnek tartják, hogy itt minden két óra után egy határ következik, de úgy, hogy az valószínűségi kínai falat jelent. Elvégre Belgium, Hollandia és Dánia között is van határ és ezek kis országok. De micsoda más érzés fogja el az embert, Flensburgnál a Schleswig—Holstein-i német határállomásról átlép Padborgba, Dániába. És micsoda más érzések fogják el akkor, amikor a holland Oldenzaalból átmegy Németországba. Érti, tudja, hiszi az ember, hogy bár mindegyik államszerep érvényesül, és hogy a szuverenitás nagy dolog, de mégis kitörölhetetlenül ott lebeg a határok fölött az a szellem, amit úgy szoktunk kifejezni, hogy nyugati

keresztény kultúra, ez a tudatalatti összeesküvés hollandok, dánok, flamandok, vallonok, franciák, angolok, németek és norvégek között. S ekkor hirtelen képzeljük el, hogy ez a nyugateurópai ide jön hozzánk. Akármelyik országba. Ha egyiknek kedveskedik, a másik megharagszik érte s ha az egyik enged, a másik akar föléje kerekedni. Vájjon, hogy találja meg ebben a rettenetesen nyomasztó atmoszférában hivatását, erejét, békéjét egy-egy nemzet? Mert kézenfekvő «hivatások» tucatjával és mindenhol akadnak. Mindenki kinevezheti magát uralkodásra teremtettnek, s azután joga van ahhoz — a maga szempontjából —, hogy ezt a jogát a többiek kárára érvényesítse is. Legkönnyebbek, legkézenfekvőbbek ezek az imperialista hivatások. Mi majd pacifikálunk — a jelszó. De ezekből a békítő kísérletekből (ahol egyik nemzet ráerőszakolhatja a másikra felfogását, hitét, elképzeléseit), a világtörténelem folyamán még csak a forradalmakig jutottunk el.

— Nos, azt kérdi úgylátszik ezzel, — felelt a magyar —, vájjon mit tehet ez a kis magyarság, amely ideszorulva tengődik a különböző nagy erők között, vájjon álmodhat magának szintén «ilyen» hivatást? Két felfogás küzd egymással, ha nem is tudatosan állanak szemben. Az egyik azt mondja, hogy

a magyarság kultúrája ma nem tisztán középeurópai kultúra s ősi elemeiből mitsem őrzött meg, a másik pedig nagyon szeret a különállás gondolatával foglalkozni, tetszik neki a «keleti» jelző és szinte kéjeleg abban, hogy ő más, mint a körülötte lévő germán, szláv, vagy szlávos nemzetek. A kérdést úgy oldhatjuk meg, ha azt mondjuk, hogy az előbbinek van igaza, de ez utóbbi mégis érthető. *Hiába középeurópai a mi kultúránk, ha nyelvünket nem érti senki*, míg a körülöttünk lévő népeknek legalább nyelvtana és igen sok kifejezése, szava hasonlít egymáshoz, ha nem is teljesen azonos. Mit csináljunk, ha rajtunk van ez a bélyeg és nem hazugság az, hogy «nyelvében él a nemzet?» Mit csináljunk, ha minduntalan beleütközünk idegenségünk tudatába? Vessük le ezt az idegenséget? Fogjunk hozzá még jobban a beolvadás előkészítéséhez? Közeledjünk olyan módon a dunavölgyi népekhez, hogy lassan elszíntelenedjünk, s pár évtized, vagy egy évszázad múlva olyanok legyünk, mint az albánok, vagy a svájci romaunsch népség? Ezek is megőriztek valamit nyelvük jellegéből, de számuk leolvadt, eltűntek. Vagy vállaljunk egy örök ellenzéki sorsot? Építsük fel a Porta orientalist nyugati végeinken? Kövesedjünk meg szokásainkban, amelyeken túlhaladt az idő s mert vannak nagy fájdalmaink s mert

nagyrészt visszautasításban volt részünk, hagyjunk fel a «közeledéssel», zárkózzunk be a magunk kis nemzeti létének lassan kiépítendő művelődési és gazdasági bástyái közé? Mindegyik út csábító és valamennyiben van elképzelés. El tudom gondolni, hogy akadnak emberek, akik szívvel lélekkel egyiket vagy másikat választják és kiállanak érte. De hol van ezekben a hivatás? Hol van a külön nemzeti tudat, mert *ha lemondunk valamilyen szerepről, akkor elismertük, hogy a szerepeket átvenni másoknak Van joguk*- A Gondviselés útjai kiszámíthatatlanok és büntetlenül senki sem avatkozhatik bele ezeknek az utaknak irányításába. Csak sejthetjük, hogy mit akar velünk és csak egy a bizonyos: minden nemzetnek van hivatása és minden nemzetnek van egy egyforma hivatása. Megtartani a családi különállást, külön színt, úgy, hogy ezzel a másoknak kárára ne legyen s ebben a családi «külön színben») a legtökéletesebbet alkossa meg, igyekezzék kemény lenni mint az acél s a nemzeti létet, a családi különállást, ne arra használja fel, hogy a családnak kizárólag egyes rétegei érvényesülhessenek és hogy ezeknek az egyes rétegeknek ragyogása kifelé ne belső rabszolgamunkából épüljön fel, hanem hogy a nemzeti lét összhangzó, nyugodt egész legyen. A magyarságnak Közép-Európában ez az első hiva-

tása s ha már ennél maradnánk, akkor is elegendő tennivalót tudnánk találni. Hiszen hiába van közép-európai keresztény kultúránk, *minékünk éreznünk kell kissé idegenségünket*, mert ha nem érezzük ezt, elolvadunk. S aztán: nem kell rosszakaratot feltételezni azokról a nagy népekről, amelyek eddig is harcoltak. Közép-Európa egyesítéséért, de ez a veszély fennáll. A történelem már is kimondta az igazságot. Hogy ez a terület nem vált két hatalmas fajta küzdőterévé, azt a dunavölgyi idegen elemnek, a magyaroknak lehet köszönni. Az elszíntelenedésfe, egy olyan egységre, ahol mindenkit dróton rángatnak, szükség nincsen. Hiába mondták és állítják sokan ma is, hogy valamennyi keleti előretörést a német seregek állították meg. Ha a magyarság ez idegen mivolta és idegenségének, különállásának ilyen fentartása máris szolgálásokat tesz az itt lakó népeknek, akkor megtaláltuk a hivatás gyökerét. Nemcsak a magunk érdekében, de valamennyi közép-európai kis nép érdekében. Mennél erősebbek, öntudatosabbak vagyunk, annál inkább nincs veszély, hogy a hatalmas harmadikok eltörölnek bennünket. A magyarság a Dunavölgyben számban is a legnagyobb nép. Nem lehet tudni, hogy a szaporodási index milyen lesz s bár sok az igazság a statisztikában, sok kö-

vetkeztetés még sem vonható le belőlük és nevetéségesnek találom az olyan jósolgatásokat, hogy ötven év múlva például Anglia lakossága a felére csökken. Papírforma szerint tehát nincs mit félni. A mi erőnk az, ami a Dunavölgy népeinek is javát szolgálja, hogy szigeteket képezzünk bennük néprajzilag és történelmileg. A történelem változik, ma ennek, holnap annak ad vezető szerepet. Jogokra hivatkozni nem lehet. Úgy vagyunk tehát a hivatással is, mint a politikával. *Csak a siker jogosít fel, hogy reá hivatkozzunk.* Befelé azonban annál rosszabbul érezhetjük magunkat, lelkiismeretfurdalásunk lehet, mert a hivatás csak úgy ér valamit, ha azt keresztül is tudjuk vinni. Ha tehát azt állítottam, hogy néprajzilag és történelmileg jelen vagyunk mindenütt, ez nem jelentett követelést, hanem számonkérést magunk felé. Mert a különállás, az idegenség érzete nem elég. Ez inkább a Dunavölgyén kívül álló hatalmasságoknak szól. Nem más ez, mint védekező magatartás, de már maga is hivatás! Itthon, «hazánkban, Közép-Európában», le kell számolnunk a való tényekkel, azzal az első igazsággal, amelyről már említést tettem: hogy kultúránk dunavölgyi s ide vagyunk kötve, át meg átjárt bennünket a környezet, mint ahogy mi is át meg átjárjuk környezetünket. *Nem tartozunk egyikhez sem és vala-*

mennyihez tartozunk. Minekünk kell, hogy mind-egyik testvérünk legyen: még akkor is, ha ma nem ért meg. Nekünk kell megértenünk, hogy ennek a Dunavölgynek valamennyi népe nemcsak szavakban, de valójában is egymásra van utalva s hogy nem tehet egyik sem a másik ellen olyan ellenséges lépést, amelynek kára vissza ne ütne az ő fejére is. Nem tudunk szabadulni egymástól, bármennyire szeretnénk, testvérharc ez, amely közöttünk dúl s az fog nyerni, aki tovább bírja nyugodt idegekkel. Éppen ezért a mi kötelességünk, úgy érzem, az, hogy láncot képezzünk az egyiktől a másikig, de valóban úgy, hogy mi is szemei, kapcsai vagyunk a láncvonalnak.

— Sokan azt mondhatják, hogy az egész világfejlődés homlokegyenest ellenkező irányt mutat. Erőteljes nacionalizmusok elsöpörnek mindent s csak azok a friss népek maradnak meg, amelyek fajilag nagyrészt még érintetlenek s most kezdenek feltárulni parasztságuk bekapcsolódása révén. Ezek a vélemények azt mondják, hogy hiábavaló minden kísérlet, nincs megegyezés a dunavölgyi nemzetek között, hogy a harc és versengés fog megindulni, késhegyig menő roham az elsőbbségért. Nyíltan és őszintén tudunk felelni. Igaz, hogy a történelemből sok minden igazolására találunk példát, de sem-

mit sem bizonyít a história olyan félreérthetetlen egységgel és határozottsággal, mint azt, hogy a marakodó kis népek között a harmadik nagyobbak győztek.

Nagy csönd következett ezután és sokáig ellenégesen néztek egymásra.

— Hát akkor megyünk — állt fel a szlovák leány.

— Igen, legjobb lesz, ha indulunk — mondotta a román is.

A magyar először nem vette észre, hogy miről van szó s együtt haladtak egészen a parlamentig. A társaság valahogy öntudatlanul a Margitsziget felé tartott, mintha búcsúzni akart volna, a sziget szépségei között. A Parlament sötét boltívei alatt megálltak.

A magyar még mindig nem tudta, miről van szó és a német felé fordult:

— Íme — mondta — beszélgettünk napokkal ezelőtt erről a parlamentről is. Súlyos szavakat dobáltunk feléje. Azt hiszem igazságtalanok vagyunk. úgy képzelem el most Budapestet, mint egy *közép-európai fővárost*. Ha elgondolom, hogy mind többen és többen keresik fel és látják meg, mit ér ez a központ, vízióink támadnak erről a parlamentről. A homlokzatán hatalmas címerek sokasága: az itt

élő nemzeteké. Zászlórúdján öt-hat fajta zászló: a birodalomé. Üléstermében a birodalmi gyűlés tanácskozik éppen, mindenki beszélhet olyan nyelven, ahogy akar, a közös cél: a birodalom, amelynek itt van a közepe. Azután továbbmegyek, végig az új körutakon s nagy lapok szerkesztőségei előtt állok meg. Szlovák, rutén, román, német nyelvű újságpapáták. Innen, a Birodalom központjából viszik szét a hírt testvéreiknek. Az újságpapáták előtt nem áll gyűlölködő tömeg és a népek békében tudnak élni, mert van egy erős hatalom és egy öntudatos vezető közöttük. A magyar faj is erős. Erősek a többiek körülötte. De még erősebb: *Hungária*. Nem a *magyar* Birodalom, hanem az *Impérium Hungaricum*. Az idegen nyelvek megkülönböztetést tesznek a magyar és hungarus között. Ungheria, Hongrie, Ungarn, Uhorsko, Hungary, ez a birodalom neve. A magyar: *primus inter pares*. Ezt akarjuk és ezért nem veszíthetjük el nemzeti büszkeségünket, mert akkor az álom szertefoszlik...

Két nappal később a Keleti-pályaudvar előtt, éjjel tizenegy óra tájban, egymásután öt autó állt meg. A szemlélő nem vehette észre, hogy az utasoknak valami közülük van egymáshoz, mert az autók nem közvetlenül egymásután érkeztek, csak gyors időközben s aki ismerte őket, az csodálkozva kiáltott fel: egyedül jönnek! Az öt utas a szlovák leány, a szerb katonatiszt, a galaci román kereskedő, a német mérnök és a magyar nem vették észre egymást.

Meleg, nyári éjszaka volt, a pályaudvar tele emberekkel, érkeztek és mentek, idegenek és hazaiak s a nagy fényben mindenki izgatottabban viselkedett, a pályaudvar hangzavara a legnyugodtabb embert is megbolygatja egy kissé, mert vagy vár valakit, vagy búcsúzik s mind a kettő oly nagyon nehéz...

A szlovák leány először a pénztárhoz ment, megváltotta a jegyét, Bécsen keresztül utazott Prágába, aztán intett a hordárnak, beült az étterembe és hosszú ideig vizsgálta az étlapot. A szerb katonatisztnak úgylátszik már megvolt a jegye, ő határo-

zott léptekkel indult a második osztályú váróterem felé, ahol leült (maga vitte táskáját), keresztberakta lábait, energikus mozdulattal hol karkötőórájára nézett, hol pedig a pályaudvari villanyórára, mintha türelmetlenül várná a vonat indulását. A galaci román kereskedő egy kicsit tétovázott, azután a nagy előcsarnokból balfelé ment. Furcsa és különös volt, amint elegáns ruhájában a III. osztály utasai között vegyült el, ahonnan a nyári éjszakában rossz szagok, fülledt embertestek kigőzölgése zúdult feléje. Ő a III. osztályú pénztárnál állt meg és jegyet váltott Bécsbe. Németül kérdezősködött az utasoktól, portástól, pénztárostól, kis kofferét nem engedte ki kezéből s amint kieresztették a perronra, ott sétált le és fel a még csak húsz perc múlva induló vonat előtt. A német mérnök tétovázón lépett ki a taxiból és el is indult a pénztár felé, de félúton megállt s egy vasutastól kérdezősködni kezdett. Azután fel és alá sétált még a forgatagban, majd csomagjait visszavitte egy másik taxihoz és tíz perc múlva ott ült régi szállodája éttermében. Frissen, otthonosan érezte magát, furcsának találta, hogy ily hirtelen kirohant az állomásra, pedig egyáltalában nem volt oka megharagudni. Az a kis incidens, ami tegnap este történt, nem ok arra, hogy önmagát büntesse meg, hogy itthagya azt az

országot, mely annyira érdekelte. Miért is izgatta föl magát, hogy is keletkezett ez a tegnapi harc? Napokon keresztül próbáltak egymáshoz közel jutni, elmesélni sorsukat s mindazt, amit népükre és nemzetükre vonatkozólag el szerettek volna mondani. Miért fájjon neki, ha a többiek összevesznek, hátha valami jó származik ebből — öneki.

Izgatta a dolog. És még mielőtt a levest hozták volna (vacsorához is nagyon szerette a húslevest), cigarettára gyújtott, ízlett neki a magyarországi dohány. Aztán eldobta a cigarettát, mert szégyellte, hogy ismét elragadtatta magát, soha sem tette meg idáig, hogy étkezés előtt rágyújtott volna. Körül fogja utazni ezt az országot és ezt az érdekes világot. Talán vannak itt lehetőségek, olyan sok németnyelvű felírást látott, talán barátokra akad, ismerősökre, rokonokra? Ki tudja? Lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. Mindenesetre megpróbálja, hiszen a gyárának is haszna lehet belőle.

A magyar közben itt állt nekitámasztva hátát a pályaudvar nagy előcsarnokának. A szemei beesettek voltak, az arca sápadt, ruhája gyűrött, egész éjszaka gondolkozott. A rendőr s a detektívek már figyelni kezdtek, mert keresztberakott lábakkal, szembehulló hajával, cigarettával a szájában úgy állt ott, mint aki áldozatra vár, vagy pedig ön-

gyilkosságot akar majd elkövetni. De gondolhatták azt is a rendőrök s a detektívek, hogy potyautas-ként szeretne felkapaszkodni a negyedóra múlva induló bécs—párisi gyorsra.

Ezalatt őbenne egész más gondolatok jártak. Bántotta a tegnapi esti dolog, mert tulajdonképen ő volt az oka az összeveszésnek. Megelégette a csúfondáros hangot és egyszer félig tréfásan, félig komolyan az asztalra csapott, ahol barátságosan ültek és így kiáltott fel:

— Miért mindig én vagyok a bűnös, miért csak mi vagyunk a *ragadozók*?

Nem felejtí el soha azt a tikkadt, fullasztó csöndet, mely akkor rátelepedett asztaluk légkörére. Éppen a Margitszigeten voltak. Társainak szeme megállt, ajkuk nem mozgott többé, előrefeszítették nyakukat s úgy nézték őt, aztán lassan egyenkint fölálltak és beszélni kezdtek. Még súlyosabb szavakat mondtak, egymásnak is, neki is. Nem lett volna szabad a *felelősség* kérdését fölvetnie és udvariasnak kellett volna maradnia, hiszen ő hívta őket tizennyolc év után erre a találkozóra s ha nem számolt azzal, hogy igazságokat, féligazságokat, vagy legalább is kellemetlen dolgokat mondanak majd neki — akkor nem kellett volna hívni őket, mert így udvariatlanság, sőt durvaság volt.

De nem tehetett róla, kitört belőle az, amit öt éjszakán keresztül elhallgatott a jobb ügy érdekében. A fájdalom lassan gyűlt benne. Már többször akart a sorsra hivatkozni, de partnerei oly józanok és reálisak voltak. Milyennek tűnt volna fel, ha ő most egyszerre arról beszél, hogy a sorsban is hiba van s hogy mindegyiküknek van rokona, csak ő áll társtalanul, minden szimpátia ellenére: egyedül. Nem bírta tovább. Szüksége volt erre a kirobbanásra és nem számolt annak démoni hatásával. Az összejövetel felbomlott s már nem is emlékszik rá, mit kiabáltak össze-vissza. Elvesztették emberi méltóságukat. Azután lassan rájött mind-egyik arra, hogy mit tett és búcsúzás nélkül hagyták el a vendéglőt.

Most itt állt bűnbánóan és jóvá akarta tenni azt, amit elrontott.

Először az járt fejében, hogy valamelyikhez odamegy, valamelyiket felkeresi, kibékül vele és együttesen hozzák helyre az elkövetett hibát. De egész nap nem volt ereje hozzá. Bénán ült szobájában s csak arra volt képes, hogy sorban felhívta azokat a szállodákat, ahol barátai laknak és megkérdezte, mikor utaznak el. Így tudta meg, hogy véletlenül ma éjszaka, a legtöbben egy irányba távoznak és elhatározta, hogy kimegy. Talán megerősödik az

akarata, ha ott a pillanat hatása alatt, meglátja őket.

Nem így történt.

Látta valamennyit, amint elvonultak a szeme előtt. Tudta, hová mennek, érezte, merre válhatnak jegyet és azon se csodálkozott, amikor a német visszafordult. Mit tegyen most velük? Utolsó percben csak a könyörgés vagy az erőszak segíthet. A meggyőzés fegyvere nem sikerült, ő rontotta el. Kinél kezdje a könyörgést? Ha a leányhoz megy oda, az félreértheti és nincs is értelme az egésznek, írjon hirtelen leveleket és küldje oda hordárokkal barátaihoz, s a levelekben csillogtasson meg előttük valami érdekes szenzációt, reményt, amely elég izgató volna ahhoz, hogy itt tartsa őket?

Ezt sem lehet.

Az óra pedig félelmetesen közeledett a féltizenkettőhöz. Tudta, hogy ekkor indul a vonat. Mind több és több utas érkezett az állomásra s a hordárok víg beszélgetése, kiabálása betöltötte az előcsarnokot. Néha a virágárosok, narancs- és élelmiszerkereskedők is beleszóltak ütemesen a zajba s kintről behallatszott az éjszakai város bugása.

Már csak öt perc volt a féltizenkettőből.

Ekkor lassú léptekkel elindult az étterem felé.

A leányt már nem találta ott. A II. osztályú váróterem is üres volt s most erejének utolsó megfeszítésével kísértált a perronra.

Szíve vadul vert, odakint nem látott az egész állomásból semmi mást, csak azt az egy vonatot, feketén, félelmetesen s körülötte ködben úszó, mozgó alakokat. Mintha az egész vonat a ködből emelkedett volna ki.

S akkor hirtelen megpillantotta a három fejet, amint kinéztek ennek a most már mesebeli vonatnak ablakán. Olyan tisztán és élesen látta őket, mintha itt állnának előtte. De a vonat és a többi emberek ködben úsztak. Csak ez a három nézett rá mosolygóan és élesen. Hívták. Azt mondták: kár volt, nagyon, nagyon kár.

Akkor úgy érezte, hogy szaladnia kell, mert különben összeesik. És elrohant a vonat felé.

Félmásodperc sem telt bele: máris felébredt. Egy rendőr állt előtte egy vasutassal.

— Uram, hova szalad, a bécsi gyors öt perce eltávozott.